

Vilniaus universitetas

Filosofijos fakultetas

Edukologijos katedra

Adomas Letulis

Edukologijos studijų programa

Magistro darbas

Drausminimas ugdymo procese: bausmė, kontrolė ir prevencija

Darbo vadovė: doc. dr. Lilija Duoblienė
Recenzentė: prof. hab.dr. Vanda Aramavičiūtė

Vilnius 2008

Baigiamąjį darbą „*Drausminimas ugdymo procese: bausmė, kontrolė ir prevencija*“, patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai suredagavau ir įteikiau vadovui.

.....

(Data)

.....

(Absolvento parašas)

Baigiamasis darbas atitinka (neatitinka) BA (MA) darbams keliamus reikalavimus ir gali būti ginamas

.....

(Data)

.....

(Vadovės parašas)

Baigiamąjį darbą su vadovės tarpininkavimu katedra gavo

.....

(Data)

.....

(Katedros reikalų tvarkytojos parašas)

TURINYS

Santrauka.....	4
Summary.....	5
Įvadas	6
1. Drausminimo ir savidrausmės ugdymo procese samprata	10
2. Drausminimo ugdymo procese raida.....	13
2. 1. Drausmė ir įpročio formavimas: Aristotelis.....	13
2. 2. Drausmė ir dievobaimingumas: krikščioniškoji teologija.....	16
2. 3. Drausmė ir dorovinimas: I. Kantas	19
2. 4. Bausmė ir skatinimas: J. Herbartas	21
3. Šiuolaikinės drausminimo paradigmos: nuo drausminimo prie savidrausmės.....	25
3. 1. Drausmė ir bausmė/pastiprinimas: B.F.Skinneris, J.B. Watsonas	25
3. 2. Drausmė ir kontrolė: M.Foucault, B.Bernsteinas, M.Apple.....	29
3. 3. Drausmė ir prevencija: A.Maslow, K.Rogersas	34
3. 4. Šiuolaikinės drausminimo ir savidrausmės teorijos Lietuvoje.....	38
4. Drausminimo priemonės Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose.....	47
4. 1. Mokytojų empirinio tyrimo instrumentarijus.....	47
4. 2. Mokytojų požiūris į drausminimo situaciją Lietuvoje ir savo mokykloje.....	50
4. 3. Drausminimas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose: požiūris ir taikymas ..	55
4.3.1. Bausmė.....	55
4.3.2. Kontrolė.....	58
4.3.3. Prevencija.....	61
4.4 Drausminimo sąsajos su mokyklos filosofija ir vertybėmis	64
Išvados	68
Rekomendacijos	71
Literatūros sąrašas	72
Priedai	76

SANTRAUKA

DRAUSMINIMAS UGDYMO PROCESĖ: BAUSMĖ, KONTROLĖ IR PREVENCIJA

Pastaruoju metu humanizuojant ugdymo procesą bendrojo lavinimo mokyklose pereinama nuo bausmių, kontrolės prie prevencinių priemonių. Tačiau prevencinės priemonės tinkamai neveikia sudėtingoje Lietuvos švietimo sistemoje, o tos priemonės, kurios gali pagelbėti (bausmė ir kontrolė), kai kurių šių dienų teoretikų įvardijamos kaip prievartinės.

Magistro darbas skirtas išnagrinėti drausminimo ir savidrausmės ugdymo procese sampratą ir raidą, aptarti šiuolaikines drausminimo paradigmas, išryškinti bausmės, kontrolės, prevencijos, kaip pagrindinių drausminimo priemonių, ir savidrausmės taikymo aktualijas ir perspektyvas.

Teorinėje baigiamojo darbo dalyje buvo apžvelgtos praeities: Antikos, viduramžių, Švietimo epochos - filosofų ir pedagogų išvalgos bei šiuolaikinės psichologinės ir sociologinės paradigmos drausminimo požiūriu ir jų plėtotė švietime.

Empirinėje darbo dalyje, atlikus anketinę apklausą, buvo išanalizuotas mokytojų požiūris į mokinių drausminimą ir savidrausmę ugdymo procese ir jų taikomos drausminimo priemonės: bausmė, kontrolė, prevencija. Nustatyta, kad dažniausiai taikomos drausminimo priemonės yra: bausmės - įspėjimas, nuolatinė kontrolė, vertinimas žemesniu pažymiu, kontrolės mechanizmai – individualus pokalbis, semestro rezultatų detalus aptarimas, vidaus taisyklių kūrimas, dažniausiai taikomos prevencinės priemonės – gero elgesio pavyzdys, įtraukimas į įdomią veiklą, pažadas atlyginti už gerą darbą, elgesį.

Ištirta, kaip mokytojų taikomos drausminimo priemonės priklauso nuo mokyklos filosofijos, mokytojų amžiaus ir lyties bei pedagoginio stažo.

Paaikškėjo, kad savitos filosofijos besilaikančios mokyklos lengviau sprendžia drausminimo problemą, nei labiau tipišką mokyklą.

SUMMARY

DISCIPLINE IN THE EDUCATIONAL PROCESS: PUNISHMENT, CONTROL AND PREVENTION

In recent years humanisation of the educational process in comprehensive schools has led to a shift in application of disciplining measures, moving away from punishment and control towards preventive means. These means, however, do not seem to be functioning properly in a complex Lithuanian educational system of today, whereas punishment and control, the measures seemingly more adequate and efficient within the school setting, are seen by some contemporary theoreticians as too controlling and restrictive.

The present MA thesis sets out to examine the concept of discipline and self-discipline in the educational process and its development, to discuss contemporary paradigms of disciplining, as well as highlight the tendencies and perspectives in application of punishment, control and prevention as the key disciplining measures within the school setting.

The theoretical part of the paper presents an overview of different schools of thought in the light of discipline, providing the insights of the thinkers and educators from the past, i.e. Antiquity, the Middle Ages, the Enlightenment, etc., as well as dwelling on contemporary psychological and sociological paradigms and their development within the framework of education.

Based on the questionnaire results, the empirical part of the MA paper provides an analysis of teachers' attitudes towards student disciplining and self-discipline in the educational process. It also takes into account the disciplining measures applied in the educational setting, such as punishment, control and prevention. The results have revealed that the most frequently used disciplining measures are: warning, constant control, lowering of the mark (punishment), individual conversation, feedback on term results, inner school rules (mechanisms of control), examples of good behaviour, engagement into an interesting activity, promise of reward for good behaviour or action (preventive means).

The research has shown that the use of disciplining measures by teachers largely depends on school philosophy, teacher age, gender and working experience.

It has been found out that schools with their own specific philosophy tend to address the problem of discipline in a more constructive and efficient manner, as compared to more traditional educational institutions.

IVADAS

Temos aktualumas ir problema.

Apie žinomą ir akivaizdų reiškinių kalbėti ir paprasta, ir kartu ypač sudėtinga. Mokinių disciplinos, destruktivaus elgesio proveržis mokyklose – šiuo metu pati aktualiausia, plačiai žiniasklaidoje ir visuomenėje diskutuojama tema. Nors mokykloje ir šeimoje kiekvienas vaikas turėtų jaustis ypatingai saugus, netvarkos, patyčių, smurto, drausmės problema darosi vis aktualesnė. Mūsų šalies mokyklose dirbantys pedagogai, pedagoginių psichologinių tarnybų specialistai dažnai nepajėgūs susidoroti su didėjančia netvarka švietimo įstaigose. Drausmės pažeidimai pirmiausiai stebina savo mastu ir raiškos įvairove. Kiek daug žmogaus elgsenos variacijų priskiriama nedrausmingam elgesiui: pradedant įžeidimu, išprovokuotu barniu ir baigiant smurtu, netgi tokiu radikaliu, kaip genocidas ar branduolinio ginklo panaudojimas. Žinoma, prie šių reiškinių prisideda ir žiniasklaida, į tai didelio dėmesio nekreipianti, abejinga visuomenė. Šiandien turbūt nerasime laikraščio, žurnalo ar televizijos žinių laidos, kur nebūtų užuominų apie netvarkos ar prievartos aktą. Tenka pripažinti, kad informacijos apie žiaurumą, smurtą, nusikaltimus gausa ir jų kiekybinė raiška tampa vis mažiau stebinančia kasdienybė.

Nustatytos tvarkos laužymas, įstatymų pažeidimai, įvairių formų agresija lydėjo žmoniją nuo pat jos atsiradimo pradžios. Negalima teigti, kad visuomenė staiga pasikeitė. Joje stebima didėjantis savivaliavimas, agresija šeimoje, mokykloje, visuomenėje. Būtina išsamiau analizuoti nedrausmingo ir destruktivaus elgesio mokyklose priežastis, kuo skubiau kurti ir įgyvendinti prevencinio darbo metodus, neišvengiamai kyla poreikis didesnę dėmesį skirti disciplinavimui, taikant žinomus ir ieškant naujų metodų, kurie padėtų pristabdyti šią grėsmę, kurti efektyvius kontrolės, bausmės ar prevencijos metodus. Taip pat būtina spręsti vaikų, jaunimo nusikalstamumo, neužimtumo, nepriežiūros problemas, visų lygių valstybės darbuotojų bei pedagogų bendradarbiavimą.

Paradoksalu, kad Lietuvos išsivadavimas iš sovietinės okupacijos neatnešė lietuvių tautai lauktos atgaivos ir ramybės: po Nepriklausomybės atstatymo kasmet mūsų visuomenė patiria vis didesnę agresijos, neapykantos, smurto antplūdį. Tai liudija kiekybiniai nusikalstamumo rodikliai. Per 2007 metus Lietuvoje buvo užregistruoti 75474 nusikaltimai (Statistika, 2007). Tarptautiniais tyrimais nustatyta, kad smurto prievartos atvejų sumažėja,

kai aktyviai pradedama svarstyti ši problema. Britų švietimo departamento atlikti tyrimai 24 mokyklose parodė, kad vykdoma antidestruktyvaus elgesio programa destruktivaus elgesio paplitimą sumažino nuo 20 proc. iki 80 proc. (Sharp. S & Smith, 1994, p. 27). Vienas iš kraštutinių elgesio kontrolės būdų, taikomų Vakarų Europos ir JAV mokyklose, yra stebėjimo kamerų panaudojimas, stengiantis užtikrinti mokinių ir mokytojų saugumą. Tačiau techninės priemonės nepakeis glaudžių ryšių tarp mokyklos bendruomenės narių: savitarpio pagalbos, pasitikėjimo vienas kitu. Naujos technologijos, kurių dėka žmogus tampa labiau izoliuotas, nesaugus, pagimdo kitą – susvetimėjimo – problemą.

Šiandieninis pasaulis keičia požiūrį ne tik į žinias, bet ir į jų įgijimo galimybes. Tačiau ugdymo problemų ratas nemažėja. Ugdymo proceso problemos glūdi tiek sąvokų, sampratų neapibrėžtume, sudarančiame galimybes iškreipti ugdymo proceso esmę, tiek ugdytojo vaidmens nepakankamame vertinime, kai ugdymo situacija vis labiau prisodrinama vizualiu ir realiu amoralumu (Aramavičiūtė, Martišauskienė, 2003, p. 241). Taigi, ugdymo procesas apima ne tik mokyklą, šalį, bet ir kaip globalus reiškinys atlieka įvairias funkcijas ir yra daugialypis. Bausmės ir skatinimo metodai plačiai analizuojami Lietuvos pedagogikoje. Iki XVII a. minčių apie skatinimus ir bausmes randame katekizminiuose – pirmuosiuose pedagoginės minties šaltiniuose, istoriniuose dokumentuose. Vėliau (nuo XVII iki XIX a.) – šviečiamąjo istorinio bei filosofinio pobūdžio darbuose. Patriotines idėjas daugiau nagrinėja M. Lietuvis (1966), K. Sirvydas, A. A. Olizarovijus (1994) ir kt. Laikmetis nuo XIX a. pabaigos iki XX a. vidurio pasižymi požiūrių įvairove į skatinimų ir bausmių taikymą. Vieni autoriai nurodė, jog nereikėtų vaikų nei skatinti, nei bausti, nes tai niekuo neprisideda prie elgesio pasikeitimo teigiama linkme. G. Petkevičaitė-Bitė (1996) savo darbuose siūlė bausmes keisti skatinimais. J. Vabalas-Gudaitis (1983), L. Jovaiša (2002), A. Grybauskienė (1988) ir kiti mokslininkai aptaria bausmių ir skatinimų reikšmę bei prasmę, stimuliacinius metodus ir kaip juos taikyti auklėjant šeimoje, mokykloje. L. Jovaiša knygoje „Hodegetika“ (1995) didelį dėmesį skyrė savauklai. Mokykloje kylančias drausmės ir bausmės problemas savo raštuose nagrinėja J. Laužikas (1997). A. Maceina (1990) drausmę ir bausmę daugiausiai analizuoja pedagogikos istorijos požiūriu. Daug dėmesio asmenybės pozicijos keitimui, kaip ugdymo tikslui, skyrė žymus pedagogas B. Bitinas (2000). Mokslinei vertybių analizei skirti V. Aramanavičiūtės (2005) ir E. Martišauskienės (2004) darbai taip pat turi didelės įtakos auklėjimui ir drausminimui. Nemažai drausminimo problemoms dėmesio skyrė ir psichologai K. Žukauskas (2003), G. Valickas (2002) ir kiti. Tačiau naujų paradigmu interpretacijos ir

taikymo požiūriu *drausminimo problema* nėra pakankamai išanalizuota Lietuvos ugdymo mokslo literatūroje.

Tyrimo objektas - mokinių drausminimo ir savidrausmės ugdymo procese užtikrinimo metodai: bausmė, kontrolė ir prevencija.

Hipotezė - pastaruoju metu humanizuojant ugdymo procesą pereinama nuo bausmių, kontrolės prie prevencinių priemonių. Tačiau prevencinės priemonės tinkamai neveikia sudėtingoje Lietuvos švietimo sistemoje, o tos priemonės, kurios gali pagelbėti (bausmė ir kontrolė), kai kurių šių dienų teoretikų įvardijamos kaip prievartinės, todėl jų naudojimas dažnai nutylimas.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti mokytojų požiūrį į mokinių drausminimą ir savidrausmę ugdymo procese ir užtikrinti jų taikomas drausminimo priemones: bausmę, kontrolę, prevenciją.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti drausminimo ir savidrausmės ugdymo procese sampratą.
2. Išanalizuoti drausminimo ugdymo procese raidą.
3. Aptarti šiuolaikines drausminimo paradigmas.
4. Išryškinti bausmės, kontrolės, prevencijos, savidrausmės priemonių taikymo aktualijas ir perspektyvas.
5. Išnagrinėti mokiniams taikomas drausminimo priemones Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai, apimantys mokslinės literatūros šaltinių analizės sintezę, vertinimą bei interpretaciją.
2. Empirinis: anketinė apklausa, atviri, pusiau atviri ir uždari klausimai.
3. Statistiniai: statistinė tyrimo duomenų analizė buvo atlikta pagal SPSS (Statistical Pasage for Social Science) programinės įrangos 12.0 versija.

Pagrindinės sąvokos:

Adaptacija – žmogaus prisitaikymas prie kintančių gyvenimo sąlygų (Tarptautinių žodžių žodynas, 1999, p. 10).

Agresyvus elgesys – agresyvių reakcijų visuma, apibūdinanti individo bendravimo su aplinka ir savimi puolamąjį pobūdį (1999, p. 12).

Bausmė (angl. punishment) – pedagoginio poveikio, auklėjimo priemonė sąžinės išgyvenimams sukelti asmeniui, pažeidusiam bendro gyvenimo normą (Jovaiša, 1993, p. 10).

Drausmė (angl. discipline) – mokinių elgesio ir mokyklos vidaus tvarkos taisyklių sąlygojama savitvarda. Sąmoninga drausmė – auklėjimo rezultatas, pasiekiamas pasaulėžiūros ir dorovės ugdymu. Svarbu, kad vaikas ne tik vykdytų kitų reikalavimus, bet ir pats juos keltų sau, rodytų iniciatyvą įgyvendindamas veiklos uždavinius (Jovaiša, 1993, p. 12).

Konfliktas (lot. conflictus) – emocinė- kognityvinė prieštaravimų būseną, kylanti dėl nesugebėjimo pasirinkti priimtino sprendimo skirtingų arba net kelių vienodų tendencijų, norų, alternatyvų konfrontacijos situacijoje (vidinis konfliktas) (Jovaiša, 1993, p. 17).

Kontrolė (pranc. controle) – valdymo funkcijų sistema, susidedanti iš tikrinimo, vertinimo ir koregavimo. Pedagoginio darbo ir mokinių veiklos kontrolė turi sužadinti savikontrolę ir pastangas tobulinti veiklą, savo santykius su aplinka. Be kontrolės neįmanoma tobulinti ne tik vykdymo, bet ir valdymo (Jovaiša, 1993, p. 17).

Metodas - žingsnių seka, padedanti pasiekti tikslą (Tarptautinių žodžių žodynas, 1999, p. 49).

Socializacija – individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe (Tarptautinių žodžių žodynas, 1999, p. 87).

Savidrausmė - specialus saviugdos būdas. Jis taikomas, kai žmogus susiduria su problemomis, vykdydamas: nustatytas bendro gyvenimo normas, nustatytas darbo normas, bendrus susitarimus (draugiškų santykių taisyklės) (Jakavičius, 1998, p. 127).

Prevenција – bendras pavadinimas įvairių auklėjimo metodų, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, nesuderinamiems su morale ir teisės normomis (Jovaiša, 1993, p. 55).

Ugdymas – tai ugdytinio vertybių internalizavimo ir sąveikos su ugdytiniu nuolatinis tobulinimas, padedantis ugdytiniui išskleisti savo asmenybę ir kūrybiškai veikti pasaulyje (Aramavičiūtė, 1998, p. 48).

1. DRAUSMINIMO IR SAVIDRAUSMĖS UGDYMO PROCESĖ SAMPRATA

Lietuvos mokslinėje literatūroje pateikiama įvairių ugdymo proceso sąvokų. A. Paplauskas-Ramūnas teigia, kad „ugdymas yra žmogaus išsiskleidimas visu įvairumu ir pilnatve sueinant į žaismingą, dinamišką, kūrybišką santykį su aplinka visu jos įvairumu ir pilnatve” (1996, p. 27). M. Lukšienės teigimu ugdyti - reiškia „perduoti kultūrą ir parengti žmogų, kad jis gebėtų kūrybiškai joje dalyvauti: ne tik tinkamai vartoti kultūros gėrybes, bet ir gausinti jas” (1985, p. 3). Ugdymą kaip veikimą apibūdina S. Šalkauskis: „ugdymas yra globojamasis, lavinamasis ir auklėjamasis veikimas, kuriuo suaugusi karta stengiasi paruošti gyvenimo tikslams priaugančią kartą su prigimtinių, kultūrinių ir religinių visuomenės gėrybių pagalba” (1992, p. 14). L. Jovaiša teigia, kad „ugdymas – tai pilnutinio gyvenimo kūryba jo paties jėgomis, aprūpinant jį saviraiškos priemonėmis” (1993, p. 10).

Taigi, ugdymas suprantamas kaip asmenybę kuriantis žmonių bendravimas, sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis. Ugdymas laikomas bendriausia pedagogikos kategorija. Šio proceso rezultatai priklauso nuo ugdytojų veiklos, ugdytinių pastangų ir aplinkos įtakos. Sudėtinės ugdymo dalys: ugdytinio veiklos plotmėje – saviugda; ugdytojo veiklos plotmėje – auginimas, švietimas, mokymas ir mokslinimas, lavinimas, auklėjimas, taip pat formavimas. Šios sąvokos dar vadinamos ugdymo funkcijomis. Ugdymą reiktų traktuoti kaip asmenybę kuriantį bendravimą su aplinka, žmonija ir žmonijos sukurtomis kultūros vertybėmis. Tokia samprata reikštų, kad ugdymas atsirado kartu su sąmoningo žmogaus atsiradimu. Ugdymo raida ir kokybinė kaita vyko žmogui sąmonėjant per visą ilgą žmonijos istorijos procesą. Šiandien nepaisant įvairių filosofinių sampratų, civilizuotuose kraštuose vis labiau keliami humaniško ugdymo idealai – pagarba žmogui, dora, teisingumas, asmenybės dorybingumas. Ugdymas yra sudėtingas, daugialypis ir daugiamatis procesas. Jam apibūdinti naudojami įvairūs parametrai, tačiau tai yra vientisas, integralus reiškinys – globalinis fenomenas.

Drausmė – (angl. discipline) – mokinių elgesio ir mokyklos vidaus tvarkos taisyklių sąlygojama savitvarda. Sąmoninga drausmė – auklėjimo rezultatas, pasiekiamas pasaulėžiūros ir dorovės ugdymu. Svarbu, kad vaikas ne tik vykdytų kitų reikalavimus, bet ir pats juos keltų sau, rodytų iniciatyvą įgyvendindamas veiklos uždavinius (Jovaiša, 1993, p. 12).

Skirtingų autorių drausminimo samprata bus aptarinėjama toliau einančiuose darbo skyriuose. Edukologas L. Jovaiša drausminimą ugdymo procese apibūdina kaip elementarų, pradinį socialinio auklėjimo uždavinį. Anot jo, drausminimas „skiriamas apsaugoti vaiką, aplinkinius žmones, daiktus, veiklą ir bendravimą nuo savivalės, žalingų padarinių“ (2001, p. 29). Drausmingumas taip pat garantuoja tvarką ir veikimo laisvę.

Todėl drausminimo uždaviniai yra šie (2001, p. 29):

- sulaukyti vaiką nuo pavojingų jam pačiam ir kitiems veiksmų;
- įsisąmoninti draudimą būtinumu ir reikšme;
- sudaryti sąlygas išgyventi laisvės ir privalėjimo sąveikos vertingumą;
- padėti įsisąmoninti drausmės taisyklių esmę, kontroliuoti ir vertinti jų vykdymą.

Šiuos uždavinius galima pasiekti taikant įvairias priemones, tokias kaip žaidimai, mokymosi, darbo ir poilsio režimas. Drausminimo paskirtis - nustatyti vaikams leistino elgesio ribas ir pataisyti netinkamą jų elgesį. Drausminimas turėtų padėti vaikams išsiugdyti savo elgesio kontrolę.

Lietuva, ratifikavusi Jungtinių tautų Organizacijos Vaiko teisių konvenciją (1995), įsipareigojo užtikrinti visokeriopą pagalbą vaikui. Pagrindinės priemonės visapusišką paramą vaikui užtikrinti, numatytos Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 nuostatų įgyvendinimo programoje (2005), yra vykdyti vaikų ir jaunimo socializacijos programos antrojo (2007-2011 m.m.) etapo darbus; remti kryptingo vaikų užimtumo programas; vykdyti vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 metų planą; parengti Mokyklos nelankančių vaikų sugrąžinimo į mokyklas programos projektą ir įgyvendinti programą; įgyvendinti Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programą; parengti vaikų nuo gimimo iki privalomojo mokymosi pradžios gyvenimo ir ugdymo sąlygų gerinimo modelį ir jį įgyvendinti; įgyvendinti gabių vaikų ir jaunimo ugdymo programą; įgyvendinti nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programą; parengti ir įgyvendinti Sklaidos apie vaikų ir jaunimo rengimą šeimai ir lytiškumo programą.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakyme Dėl pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelio (2003) skelbiama, jog piliečiai pagal poreikį turi teisę gauti specialiąją, pedagoginę, psichologinę, socialinę pagalbą. Ji įvardijama kaip viena iš švietimo sistemos sudedamųjų dalių, buvo pateikti šios pagalbos teikimo tvarkos aprašai. Lietuvoje formuojasi tarpžinybinio komandinio darbo sistema, kurios paskirtis – teikti pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto. Vaikai ir tėvai pagalbos gali kreiptis į įvairias

institucijas: vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojus, policiją, mokyklos personalą. Žinoma, viską reikalinga padaryti įstatymų numatyta tvarka, kreiptis oficialiai, nedelsiant pranešant apie nusikaltimus. Svarbus ir darnus tarpžinybinis bendradarbiavimas šiais klausimais, numatant konkrečias atskirų darbuotojų, pareigūnų funkcijas ir atsakomybę.

Bendras elgesio normas mokykloje nustato įstaigos darbo (vidaus) taisyklės. Pagrindinis šios srities dokumentas yra mokymo sutartis. Sutarties pavyzdį yra parengusi Švietimo ir mokslo ministerija (Priedas 2). Tačiau Teisės departamento specialistas A. Jatkevičius teigia, kad dauguma mokyklų nelaiko sutarties rimtu dalyku, o būtent ši sutartis yra viena iš pačių geriausių priemonių tvarkai mokyklose užtikrinti, smurtavimo prieš mokytojus ir mokinius prevencijai (2008, p. 7). Kita svarbi mokinių drausminimo priemonė yra mokinių elgesio taisyklės. Šiame dokumente yra įvardytos ne tik mokinių teisės ir pareigos (teisė į nemokamą mokymą; teisė mokytis pagal savo gebėjimus ir poreikius; teisė į minties, sąžinės, religijos, žodžio laisvę; privalo nuolat lankyti mokyklą, nevėluoti į pamokas ir laikytis kitų mokyklos Vidaus darbo tvarkos taisyklių; privalo laikytis žmonių bendrabūvio ir etikos normų, rengtis tvarkingai ir neekstravagantiškai ir kt.), bet ir tam tikri draudimai (rūkyti, keiktis, vartoti alkoholinius gėrimus ir narkotines medžiagas mokykloje ir mokyklos teritorijoje; smurtauti ir naudoti reketą bendruomenės narių atžvilgiu ir t.t.).

Apibendrinant galima teigti, kad susiduriama su aktualia problema – teisinio švietimo trūkumu šeimoje, mokykloje, visuomenėje. Švietimo ir mokslo ministerija siūlo kompleksiskai spręsti šias problemas, matydama jų paaštrėjimą – skirti daugiau lėšų ir dėmesio.

2. DRAUSMINIMO UGDYMO PROCESĖ RAIDA

2.1. Drausmės ir įpročio formavimas: Aristotelis

Analizuojant drausminimo ugdymo procese istorinę raidą, šio reiškinio ištakų reikėtų ieškoti antikos filosofų darbuose. Kalbėdamas apie valstybę, Aristotelis negalėjo nepaliesti švietimo klausimų. Šio mąstytojo nuomone, ideali valstybė įstatymais turi apibrėžti daugelį piliečių gyvenimo pusių: numatyti tinkamiausią amžių vedyboms, kūdikių ir vaikų auklėjimo taisykles. Aristotelis neišveja iš savo valstybės komedijų rašytojų, bet siūlo uždrausti žiūrėti komedijas nesulaukusiems brandos amžiaus jaunuoliams, nes jose dažnai esti nepadorių žodžių ir veiksnių. Įstatymas tą turi drausti, numatydamas bausmes už pažeidimus. Kai kas drausdami įstatymais visai neteisingai neleidžia vaikams rėkti ir verkti. Bet juk tai padeda augti, mat yra tarsi tam tikros rūšies patarimai kūnui. Sulaikydami kvėpavimą dirbantieji darosi stipresni, tas pats atsitinka ir garsiai verkiantiems vaikams. Ir vienu, ir kitu turi rūpintis pайдonomai, o taip pat žiūrėti, kad kuo mažiau būtų prie vergų. Tokiame amžiuje, o taip pat iki septynerių metų būtina vaikus auginti namuose. Iš valstybės siūloma išvyti begėdiškas kalbas, „nes iš įpročio nors šį tą bjauriai kalbėti, kyla įprotis taip pat ir elgtis“ (Aristotelis, cit. pg. Konstantinovas, 1986, p. 9). Jeigu paaiškėtų, kad kas nors kalba ar daro uždrausta, tuomet laisvajį, bet dar nenusipelnusį vietos bendroje puotoje, būtina ir reikia nubausti negarbe ir rykštėmis, o jei jis jau būtų amžiumi vyresnis, nubausti nelaisvojo vieta nešlove dėl jo tik vergams tinkančio elgesio. Taip pat draudžiami netinkami paveikslai ir vaidinimai. „Reikia padaryti, kad viskas, kas bjauru, būtų jaunuoliams svetima, o labiausiai tai, kame yra palaido gyvenimo ir kas kursto priešišumą. Pirmiausiai reikia žiūrėti, ar reikia vaikams kokių nors taisyklių, paskui, ar dera jais rūpintis visais bendrai, ar ir kiekvienu privačiai (šitaip ir dabar yra daugelyje valstybių), ir trečia, koks turi būti tas rūpestis“ (Aristotelis cit. pg. Konstantinovas, 1986, p. 9). Nesaikingumas daro žalą kitiems ir sau. Aristotelis manė, kad pusiausvyra – dorovės esminis bruožas. Nedora – nukrypimas nuo pusiausvyros.

Aristotelis atliko išsamią charakterio formavimosi analizę. Jis sakė, kad moralinė dorybė yra įprotis, išmoktas elgesys. Tai tas pats, kaip išmokti groti pianinu. Pasak Aristotelio, turime išsiugdyti tinkamus įpročius, kad būtume dorybingi. Tačiau filosofas manė, kad įprotis nėra, kaip paprastai manoma, veiksmas, kuris neapmąstomas, privalu įgyti įprotį mąstyti apie tai, ką darai. Tad tai yra proto, minčių įprotis. Kai susiduriame su kasdiene etine situacija, turime apie ją galvoti tam tikru būdu, kad teisingai pasirinktume ir tas pasirinkimas būtų

siejamas su teisingu mūsų tikslų supratimu. Aristotelis pabrėžia keletą konkrečių idėjų, jo raštuose akivaizdi draugystės, vidurkio doktrinos reikšmė. Filosofas analizuodamas drausminimą, kaip įpročių formavimą, išskiria dviejų rūšių dorybes – proto, kurios dažniausiai kyla ir plėtojasi iš mokslo, ir būdo, kurias įgyjame per įprotį. Aristotelis pateikia labai vaizdingą pavyzdį apie akmenį, kuris iš prigimties krinta žemyn – taip jis reziumuoja išvadą, jog nepriversi jokių daiktų elgtis prieš jų prigimtį (Aristotelis, cit. pg. Konstantinovas, 1986, p. 10-11). Jis teigia, kad mums įgimus dalykus iš pradžių mes įgyjame kaip galimybę, o vėliau juos realizuojame veiksmais – ypač ryškiai pojūčių atveju: matome ir girdime ne todėl, kad daug kartų matėme ir girdėjome, o todėl, kad jau turėjome šiuos pojūčius. O menų, kurių reikia išmokti, išmokstame praktikuodamiesi. Pavyzdžiui, vienas iš menų – valstybių politinis gyvenimas: jame valstybių leidėjai, pratindami piliečius prie dorybių, padaro juos gerus. Be to, kiekviena dorybė žūsta dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių ji atsiranda. Taigi Aristotelis konstatuoja savo pradinį teiginį: dėl nuolatinio kartojimosi atsiranda įprotis. Savo veiksams mes turime nustatyti pastovią kryptį, nes iš tų veiksmų susiformuoja nuostata (1990, p. 79).

Toliau Aristotelis patikslina, kad mūsų tyrinėjimas yra ne teorinis, o praktinis, nes mes neklausiamo, kas yra dorybė, o siekiame tapti dori. Todėl turime panagrinėti dalykus, susijusius su mūsų veiksmais – kaip reikia juos atlikti. Mąstytojas prašo sutikti, kad praktinio gyvenimo klausimai turi būti pateikiami tik bendrais bruožais – dalykai, susiję su elgsena ir su tuo, kas yra naudinga, nereikalingi tvirto apibrėžimo. Juk patys veikiantys žmonės turi derintis prie atitinkamų aplinkybių. Toliau Aristotelio svarstymuose atsiranda žodžiai – stoka ir perteklius: „Būdo dorybės iš prigimties yra tokios, kad žūsta ir nuo stokos, ir nuo pertekliaus” (1990, p. 79). Pavyzdžiui, ir per didelis, ir nepakankamas kūno mankštinimas pakerta jėgas, o saikingas išsaugo ir stiprina sveikatą. Taip pat ir su dorybėmis: kas visko vengia ir bijo, nieko nesiryžta imtis, tampa bailiu, o kas nieko nesibijo ir drąsiai žengia į kiekvieną pavojų, pasidaro įžūlus (1990, p. 80-81). Analizuodamas būdo dorybę filosofas teigia, kad būdo dorybė yra susijusi su skausmu ir malonumais: „Juk dėl malonumų darome blogus darbus, o dėl skausmo susilaikome nuo gerų darbų” (1990, p. 80-81). Tai, kad mūsų veiksmus lydi malonumas ir skausmas, rodo, jog žmogus jau yra susidaręs nuostata.

Aristotelis pagrindiniu laiko teiginį, jos dorybė susijusi su malonumais ir skausmu ir yra tinkama daryti geriausius darbus, o blogybė – priešingai. Šį teiginį jis įrodinėja tuo, jog yra trys dalykai, kurių mes siekiame – gera, naudinga ir malonu,- ir trys priešingi dalykai, kurių vengiame – šlykštu, nenaudinga ir nemalonu. Šių visų dalykų atžvilgiu geras žmogus teisingai elgiasi, o blogas – klysta (1990, p. 85). Žmonės būna blogi dėl malonumų ir

skausmų, kai jų siekia ar vengia, o malonumo siekimas mums yra įaugęs jau nuo vaikystės. Taigi yra svarbu veiksnių atžvilgiu mokėti teisingai džiaugtis ar liūdėti. Nagrinėdamas teisingus ir santūrius darbus ir kaip jie gimsta, Aristotelis teigia, kad tai, kas daroma skatinant dorybei, būna teisinga ir santūru vien todėl, kad veikėjas, atlikdamas veiksmą, laikosi tokių sąlygų (1990, p. 85): 1. jis daro sąmoningai 2. jis būna iš anksto nusistatęs tai daryti – ir daryti dėl paties reikalo 3. jis daro ryžtingai ir tvirtai. Dorybių įgyti sąmoningumas mažai tepadedu, tačiau kiti du dalykai lemia kone viską: „Dorybę įgyjame nuolat kartodami teisingus ir santūrius veiksmus” (1990, p. 97). Filosofas teigia, kad kiekviena dorybė ir tą, kurio ji yra dorybė, išlaiko gerą, ir jo darbą padaro gerą. Žmogaus dorybė – tai nuostata, dėl kurios žmogus bus geras ir gerai atliks savo darbą. Toliau svarstoma, kokia yra dorybės prigimtis: „Išmanantis žmogus visada vengia to, kas per daug ir per mažai, o ieško ir pasirenka vidurį atsižvelgdamas ne į patį dalyką, o tik į mus. Todėl apie gerai atliktą darbą paprastai sakoma, kad prie jo nei pridėsi, nei atimsi – juk stoka ir perteklius sugadina daikto vertę, o vidurys išsaugoja. Taigi būdo dorybė siekia to vidurio, nes ji susijusi su išgyvenimais ir nuostatomis, o šiems dalykams būdinga perteklius, stoka ir vidurys. Būtent vidurys yra dorybės ypatybė. Bet teisingai elgtis galima tik vienu būdu, todėl gėrį pasiekti sunku, o blogį – lengva. Galiausiai daroma išvada, jog perteklius ir stoka priklauso blogiui, o vidurys – gėriui. Taigi apibendrinant, dorybė yra nuostata, kurią galima laisvai pasirinkti, tai – surastas vidurys mūsų atžvilgiu, o tą vidurį protas apibrėžia taip, kaip apibrėžia protingas žmogus. Šis vidurys tarp dviejų ydų – pertekliaus ir stokos. Dorybė – vidurys, o didžiausio gėrio ir tobulumo atžvilgiu tai yra viršūnė. Nors ne kiekvienas dalykas gali turėti vidurį – kai kurie dalykai yra savaime blogi.

Toliau plėtodamas dorybingo žmogaus idėją Aristotelis teigia, kad sunku būti dorybingu žmogumi, nes nelengva kiekviename dalyke išlaikyti vidurį. Gėris yra retas, pagirtinas ir puikus dalykas. Tas, kuris siekia vidurio, privalo vengti to, kas yra labiausiai jam priešinga, mat iš dviejų kraštutinumų vienas yra klaidingesnis. Labiausiai reikia saugotis to, kas malonu ir smagu, nes apie tai mes nesugebame bešališkai spręsti. Galiausiai Aristotelis pripažįsta atskirus atvejus, apie kuriuos sprendžiama vadovaujantis nuojauta: kartais reikia nukrypti čia į pertekliaus, čia į stokos pusę: „Šitokiu būdu lengvai surasime vidurį ir tai, kas gera” (1990, p. 109).

2. 2. Drausmė ir dievobaimingumas: krikščioniškoji teologija

Drausmės problema ugdymo procese plačiai apžvelgiama įvairiuose religiniuose traktatuose: Korane, Biblijoje ir kt. Biblijoje, tiksliau, Patarlių knygoje, – drausminimas yra leidžiamas, palaikomas ir netgi skatinamas (Biblija, 2005, p. 257). Čia net minimas vaikų auklėjimas „rykšte“ (Heidelbergas, 1936, p. 37). Biblija sako, kad tėvai vaikams Dievo duoti autoritetai, kitaip tariant, veikia Dievo vietoje, „Dievas nori mus valdyti per jų rankas“ (Biblija, 2005, p. 259). Aišku, kad dėl to suaugusieji turi teisę reikalauti paklusnumo. Naujajame Testamente Paulius vienareikšmiškai sako: „Jūs, vaikai, visuose dalykuose klausykite savo tėvų“ (Biblija, 2005, p. 547).. Hebrajų kalboje žodis „drausminti“ tiksliau reiškia „pamokyti/auklėti“. Kitaip tariant, šis žodis turi daug platesnę reikšmę. Bausmė gali būti ne tik fizinė, bet ir žodinė. Todėl „rykštė“ ir „žodis“ neprieštarauja vienas kitam, nes abu priklauso auklėjimui. Tačiau būtina pabrėžti, kad tėvai, realizuodami savo autoritetą, turėtų nepamiršti atsakomybės prieš Dievą. Aukščiausias autoritetas yra Dievas ir, kaip ir iš visų autoritetingų institucijų, taip ir iš tėvų, jis reikalauja atsakomybės atliekant savo pareigas. Tai liečia ne tik smurtą, bet ir vaikų nepriežiūrą, aplaidų auklėjimą (Biblija, 2005, p. 259), kaip pasakojime apie Elį ir jo sūnus. Vienas iš pietizmo judėjimo pradininkų A. H. Francke (1663–1727) paliko ir dabar vertinamą mokymą apie bibliškai orientuotą auklėjimą. Dėl bausmių, ypač fizinių jis ragina būti atsargiems ir protingiems: „Greit nutinka, kad geri dalykai, netinkamai baudžiant, vaikuose labiau sunaikinami negu paskatinami“ (Francke A. H., 1998, p. 70). Tėvus ir mokytojus jis ragina nebausti apėmus įtūžiui. Bausmės motyvas turi būti ne kerštas ir ne pyktis, o meilė. „Vaikai turi matyti, kad lupami ne iš malonumo, kad vietoj rykštės daug mieliau būtų auklėjami žodžiais“ (Francke A. H., 1998, p. 71). Be to, reikia atkreipti dėmesį į skirtingas bausmės pakopas: pradžioje nepiktas pabarimas, o lupimas tik tada, kai išbandytos ir neveikia visos kitos priemonės. Taip pat vaikai turi aiškiai žinoti ir suprasti, dėl ko yra baudžiami. Bausmė privalo būti adekvati prasižengimui, nežaloti kūno, o ją pritaikius, reikalas turi būti galutinai išspręstas. Baudžiant būtina atsižvelgti į individualias vaiko savybes, nes vieniems reikia daugiau griežtumo, kitiems mažiau. Pritardamas Franckei, teologas ir pedagogas A. Mauerhoferis teigia (1979, p. 111): „Jeigu vaikas sunkiai nusikalto, padarė ką nors griežtai neleistino ir dar maištauja bei atsikalbinėja, tada galima taikyti fizinę bausmę kaip auklėjimo priemonę. Griežtų bausmių kaip auklėjimo būdo krikščionių gyvenime griebiasi ir Dievas (Biblija, 2005, p. 258). Tačiau jis jas taiko tik tada, kai auklėjamasis neklauso nei nurodymo akimis, nei žodžiu (Biblija, 2005, p. 322).

Kūno bausmės turėtų būti griežiamasi tik tada, kai kitos auklėjimo priemonės kaip pabarimas, griežtas pokalbis, kitokios bausmės neduoda rezultatų. Labai svarbu žiūrėti, kad baustume už tyčinį neklausymą, tėvų autoriteto nepaisymą, o ne už vaikišką nežinojimą, nesugebėjimą, negabumą mokytis" (Mauerhofer A., 2001, p. 28) A. Mauerhoferis griežtai atmata tokius baudimo metodus kaip žeminimą, nemeilę, „vienutės" bausmę, pažado nevykdymą, pašaipą, sarkazmą. Jis taip pat pastebi, kad „neretai tėvai, kurie atmata fizinę bausmę kaip auklėjimo būdą, vaikus kankina kitokiu elgesiu" (2001, p. 28).

Vienas populiariausių vaikų auklėjimo teorijos ekspertų amerikietis krikščionis J. Dobsonas knygoje „Užsispyręs vaikas" rašo: „Lupti galima tik kai užsispyrėlis sąmoningai neklauso. Taškas!" (1999, p. 27). Toliau jis prideda: „Ar lupimas turi sukelti skausmą? Aišku. Kitaip kokiam iš jo nauda?.. Aišku, nėra jokio reikalo vaiką kankinti. Pakanka sukirsti du tris kartus per užpakaliuką, kad jis klausytų. Ir jei lupti, tai tuojau pat po nusižengimo" (1999, p. 28). Dar vieni šeimos analitikai, krikščionys D. ir P. Sandfordai taip pat pritaria Dobsono nuomonei: „Mes pasisakome už fizinę bausmę. Kai kurie psichiatrai tvirtina, kad, paėmęs vaikui diržą, tėvas įvairys jam nepilnavertiškumo kompleksą. Nesąmonė... Fizinis skausmas, pašalinęs baimę ir kaltę, leidžia pajusti teisingumo skonį. Su nesuprastu ir neįvardytu nerimu neįmanoma susidoroti... Fizinis skausmas vidinei prigimčiai pasako, kad bausmė įvykdyta. Kaltės jausmas dingsta. Biblija aiškiai liepia bausti vaikus fiziškai" (2000, p. 115). Fizinis drausminimas vaisingas tokiam amžiuje, kai vaikas suvokia savo veiksmų moralinę atsakomybę ir gali būti auklėjamas tikrąja šio žodžio prasme. Pagaliau beveik visos pateiktos Biblijos eilutės apie fizines bausmes, ko gero, liečia irgi tik vyresnius vaikus. Tik problema ta, kad būtent ankstyvojoje vaikystėje dauguma tėvų nežino kuo pakeisti lupimą, neduodantį tiek naudos, kiek norėtųsi, ir galintį net pridaryti žalos. O vėliau, paauglystėje, kai, regis, fizinis drausminimas galėtų būti pats vaisingiausias ir toks, apie kurį kalba ir Biblija, tik alternatyvos ir tebūna likę, nes jau nei drąsu, nei nežinia kaip fiziškai prisiliesti prie neklusnios savo atžalos.

Jei sugrįžtume į M. Liuterio laikus, tai jo darbų kai kurios citatos rodo, kad disciplina ir bausmė neturėtų tapti ugdymo proceso centru. Liuteris rašo: „Vaikus reikia bausti, tačiau jiems reikia duoti ir valgyti bei gerti, taip pat žiūrėti, kad jie gerai jaustųsi. Paulius sako: „Jūs, tėvai, neerzinkite savo vaikų, kad jie nepasidarytų baugštūs“. Tuo jis nori štai ką pasakyti: Muškite juos, jei jie to nusipelnė, bet nepamirškite ir gero žodžio, kad jie nepasidarytų baugštūs ir galop nieko gero iš jūsų nebesitikėtum" (2003, p. 89).

Vokiečių teologas H.G. Wiunchas taip pat nepritaria fizinės bausmės priešininkams, tačiau perspėja, kad "ji gali virsti ir labai bloga auklėjimo priemone, jei trūksta meilės ir pasitikėjimo atsvaros". Jei vaikų ir ugdytojų santykiai grįsti gąsdinimu, baime, „tada prievarta ir fizinė bausmė yra netinkami. Bet esant sveikiems santykiams atlieka labai svarbų vaidmenį, nes yra auklėtojo stiprybės ženklas, kuris vaikui yra labai svarbus... " (1996, p. 89) Šią mintį vaizdžiau paaiškina E. ir C. Miuhlanai teigdami, kad pagrindą sudaro „besąlygiška meilė ir saugumas", ant jo statomi „pamokymas bei aiškios taisyklės", o stogas dedamas iš „nuoseklios ir griežtos tėvų priežiūros". Labai svarbu pradėti statyti nuo pamato, o ne nuo stogo (Apmąstymai, www.jezus.lt/dskaitiniai.php?veiksmas=ziureti&id=39 - 19k). Toliau jie pataria: „Kasdien bendrauk su savo vaikais ir auklėk juos pavyzdžiu, pamokymu, taisyklėmis, pabrėžimu, pabarimu ir pagyrimu. Jei taip darai, tai nepakenks ir bausmės. Svarbiausia, kad būtų meilės pamatas, nes tik jam esant, bausmė gali būti prasminga!" (Apmąstymai, www.jezus.lt/dskaitiniai.php?veiksmas=ziureti&id=39 - 19k).

O štai D. Kirkby „10 įsakymų tėvams" paliečia daugybę dalykų, kurie gali būti tikras iššūkis: „I. Mylėkite ir pasitikėkite savo vaikais. II. Būkite pavyzdžiu savo vaikams. III. Auklėkite ir drausminkite savo vaikus. V. Kartu leiskite laiką, žaiskite ir melskitės. VI. Kasdien bendraukite, kalbėkitės ir išklauskite savo vaikus". Ir tik X įsakyme Kirkby liepia: „Išmokykite savo vaikus drausmingumo" (Apmąstymai, www.jezus.lt/dskaitiniai.php?veiksmas=ziureti&id=39 - 19k). Labai gerą minėtų dalykų balansą galime rasti T. Schirmacherio „Etikoje": „Kadangi krikščionys kūriniją įsivaizduoja kaip tokią, kurioje aukščiausiasis Autoritetas Dievas paskyrė autoritetus valstybę ir tėvus, tai niekada nepritarė antiautoritariniam auklėjimui. Bet ar tada automatiškai reiškia, kad anksčiau praktikuotame 'autoritariniame' auklėjime viskas buvo gerai ir nebuvo nieko atmestino? Argi nebuvo nežabojamo polinkio į griežtas ir žiaurias bausmes? Argi ne per dažnai tėvų autoritetas buvo laikomas neribotu ir nebuvo žiūrima, ar jis tarnauja savo tikslui, būtent vaiko gerovei? Argi ne per dažnai su vaikais būdavo elgiamasi pagal vieną nusistovėjusią schemą, neatsižvelgiant į jų skirtingumus?" (Apmąstymai, www.jezus.lt/dskaitiniai.php?veiksmas=ziureti&id=39 - 19k).

Taigi nei autoritetas, nei disciplina nėra ir negali būti suaugusiųjų ir vaikų santykių šerdis. Tą dar kartą patvirtina R. Macaulay ir J. Barrs savo knygoje „Būti žmogumi": „Valdžiai [autoritetui] turi būti rodoma pagarba iš abiejų pusių: vaikus reikia mokyti paklusti ir padėti jiems suprasti valdžios svarbą, o tėvai turi prisiimti atsakomybę gerai valdyti savo namus ir sukurti tinkamą pagrindą, kuriuo remdamiesi teisingai teistų ir neerzintų vaikų. Tačiau ir bendrystės principui reikia rodyti pagarba, netgi atsidavimą. <...> Tėvai neturi

valdžios ir disciplinos laikyti savo santykių centru. Svarbiausia turėti norą dalytis su vaikais savo gyvenimu, o ne vien tik aprūpinti maistu, rūbais, pastoge ir išsilavinimu" (2000, p. 11-12).

2. 3. Drausmė ir dorovinimas: I. Kantas

Garsus XVIII a. mąstytojas I. Kantas sukūrė pedagoginę sistemą, apimančią mokymą, lavinimą ir auklėjimą. Analizuodamas dorovinio reikšmę pedagogikoje, filosofas šį procesą apibūdina, kaip mokymasis protingai naudotis savo laisve, savarankiškumo ugdymas, mokymasis priimti sprendimus, „naudotis savo protu niekam nevadovaujant“ (Kantas, cit. pg. Plečkaitis, 1987, p. 5-6) t. y. savarankiškai.

Dorovinimas Kantui yra ne tik neatsiejamas, bet ir svarbiausias ugdymo proceso bruožas. Nors drausminimas, kultūrinimas ir civilizavimas yra svarbūs ir net būtini, vis dėlto be dorovinio liktų neįgyvendinta Kanto pedagoginė intencija, kurios tikslas – išmokyti auklėtinį elgtis dorovingai, remiantis maksimomis: „Dorovinė kultūra turi remtis maksimomis, o ne drausme. Pastaroji mažina išdykavimą, o pirmoji lavina mąstyseną. Reikia siekti, kad vaikas įprastų veikti pagal maksimas, o ne pagal kokias nors paskatas. ... Vaikas turi išmokti veikti pagal maksimas, kurių teisingumu jis pats yra įsitikinęs“ (Kantas, 1980, p. 48). Vaikas turi rinktis tokias maksimas, kurios galėtų tapti visuotiniais dėsniais (1980, p. 49). Auklėtinis visą laiką turi prieš akis „žmogiškumo idėją. Idėja jam bus pirmavaizdis, su kuriuo save lygins“, ir atitinkamai nukreips jo elgesį (1980, p. 49). Vaikas „pavyzdžiais ir nurodymais“ supažindinamas su pareigomis, kurias jis turi vykdyti, tai yra „pareigos sau ir kitiems“ (Kantas, cit. pg. Degutis, 1988, p. 89). Pareigos sau pačiam padeda auklėtiniui viduje išsaugoti „tam tikrą orumą, kuris jį išaukština prieš kitas būtybes“, be to, „jo tiesioginė pareiga yra neišsižadėti šio žmogiškojo orumo“, praktikuoti jį savo elgesiui (1988, p. 90). Pareigos kitiems liepia savo elgesį grįsti „didžiausia pagarba ir dėmesiu žmogaus teisėms“ (1988, p. 91)

Dorovinimas plačiaja prasme Kantui yra charakterio pradmenų formavimas arba dorovinis kultūrinimas (Kantas, cit. pg. Plečkaitis, 1987, p. 7), o dorovinimas, suprantamas kaip praktinis ugdymas siaurąja prasme, yra tikrasis charakterio formavimas, charakterį suprantant kaip „gebėjimą veikti pagal maksimas“ (1987, p. 8-9). Doroviniam kultūrinimui reikia vadovauti, t. y. auklėtiniui padeda auklėtojas, o praktiniame ugdyme auklėtinis yra pats sau mokytojas, būdamas dorovinė būtybė, jis ne tik integruojasi į etinių normų pasaulį, išmoksta grįsti savo elgesį maksimomis, susiformuoja objektyvių pareigų sąvokas, kurias jis

įsisąmonina paklusdamas sąžinės balsui, liepiančiam patikrinti jo elgesio maksimas tinkamumo būti visuotiniais dėsniais atžvilgiu, bet ir praktikuodamas dorovę individualizuoja santykį su pasauliu, užima objektyvią dorovinės mąstysenos poziciją, probleminiu ir atviru santykiu su savimi pats formuoja savo charakterį, kitaip tariant, praktikuoja saviauklą.

Taigi I. Kanto teigimu dorovinio turinys – charakterio formavimas, o charakterį Kantas apibūdina kaip „valios savybę, kurios dėka subjektas padaro sau privalomus tam tikrus dorovinius principus, kuriuos jo protas jam nustato kaip kažką nekeistina. Nors tie principai kartais neteisingi ir klaidingi, vis dėlto tame, kas valioje formalu, o būtent taisyklėje, liepiančioje elgtis pagal tvirtai nustatytus principus, yra kažkas vertinga ir pagarbos verta...“ (Kantas, cit. pg. Šileikaitė, www.leidykla.vu.lt/inetleid/acta_pae/10/straipsniai/str14.pdf)
Kitaip tariant, tai yra „sąžiningumas savo paties ir kitų atžvilgiu, tapęs aukščiausias maksima“ (Kantas, cit. pg. Šileikaitė, www.leidykla.vu.lt/inetleid/acta_pae/10/straipsniai/str14.pdf).
Visos kitos žmogaus savybės turi rinkos arba afekto kainą, o charakteris pasižymi vidiniu vertingumu, kuris yra aukščiau.

Savo laikmečio ugdymą Kantas kritikuoja, nes privataus ugdymo srityje dorovinimas mažai praktikuojamas, perleidžiamas pamokslininkui, taigi dorovinį auklėjimą, jo manymu, netiesiogiai reikia įtraukti į mokyklų ugdymo programą.

I. Kantas teigia, kad charakterio formavimas vyksta keliais lygmenimis (Kantas, cit. pg. Šileikaitė, www.leidykla.vu.lt/inetleid/acta_pae/10/straipsniai/str14.pdf): savanoriško ir sąmoningo paklusnumo; teisingumo; draugiškumo; pasitenkinimo gėriu. Paklusnumas, anot Kanto, yra „charakteriui pirmasis reikalavimas“ (Kantas, cit. pg. Plečkaitis, 1987, p. 12) Paklusnumas dėsniui turi būti visuotinis, bendras, tai reiškia, kad auklėtojas jokiam auklėtiniui negali daryti išimčių, teikti pirmenybės. Absoliutus paklusnumas prievartai, Kanto nuomone, yra reikalingas, nes „parengia vaiką vykdyti tokius įstatymus, kuriuos jis ateityje kaip pilietis turės vykdyti, nors jie jam ir nepatiktų“ (1987, p. 14), yra ne tiek svarbus, jis ugdomas vaikystėje, kol vaiko protas dar nėra išlavintas. Kantas pasisako visų pirma už paklusnumą „vadovo valiai, kuri yra pripažinta kaip protinga ir gera“ (Kantas, cit. pg. Šileikaitė, www.leidykla.vu.lt/inetleid/acta_pae/10/straipsniai/str14.pdf), toks savanoriškas paklusnumas, kylantis iš pasitikėjimo, jam yra labai svarbus, nes „jam būdingas pareigos taisyklių laikymasis. Ką nors daryti iš pareigos, reiškia klausyti proto“ (Kantas, cit. pg. Šileikaitė, www.leidykla.vu.lt/inetleid/acta_pae/10/straipsniai/str14.pdf). Tai „augančio jaunuolio paklusnumas“ (Kantas, cit. pg. Šileikaitė, www.leidykla.vu.lt/inetleid/acta_pae/10/straipsniai/str14.pdf). Absoliutaus ir savanoriško paklusnumo santykis yra diferencinis, jis

parodo legalaus ir moralaus elgesio skirtumą. Auklėtinis tik tada išmoksta klausyti proto, kai suvokia, kad absoliutaus paklusnumo, kurio neįvykdžius užsitraukiama bausmė, reikalavimas yra sąlygiškas, santykinis, o dorovinis savanoriško paklusnumo, kylančio iš atsakomybės savo sąžinei ir sau pačiam, yra besąlygiškas.

Apibendrinant galima teigti, kad dorovingumas Kantui reiškia aukščiausią egzistencinę galimybę. Dorovinis yra svarbiausias ugdymo ruožas būtinas, siekiant įgyvendinti Kanto pedagoginę intenciją, kurios tikslas – išmokyti ugdytinį gyventi pagal kategorinį imperatyvą ir taip įgyti vidinę vertę. Kategorinį imperatyvą filosofas apibūdina kaip elgesio maksimas: elkis taip, kad tavo valios maksima visada galėtų būti ir visuotinio įstatymų leidimo principas; elkis taip, kad tavo elgesio maksima per tavo valią galėtų tapti visuotiniu gamtos dėsnium; elkis taip, kad nei savo asmenyje, nei kieno nors kito asmenyje niekada žmogaus nepanaudotum vien kaip priemonės, o visada kaip tikslą; elkis taip, tarytum per savo maksimas visuotinėje tikslų viešpatijoje visada būtum dėsnis kuriančiuoju nariu (1980, p. 57) Anot I. Kanto dorovinio turinį sudaro charakterio formavimas, apimantis savanoriško ir sąmoningo paklusnumo, teisingumo, draugiškumo ir pasitenkinimo gėriu lygmenis.

2. 4. Bausmė ir skatinimas: J. Herbartas

Jau nuo XVII amžiaus įvairių minčių apie skatinimus ir bausmes randame pirmuosiuose pedagoginės minties šaltiniuose bei šviečiamojo filosofinio pobūdžio darbuose. J. A. Komenskis (1592-1670), žymus čekų mokslininkas, pedagogas ir visuomenės veikėjas pamąstymus apie drausmę pradeda nuo čekų liaudies patarlės „Mokykla be drausmės – tai malūnas be vandens“ (1975, p. 393). Jis nepataria kurti mokyklos, kurioje viešpatauja riksmas ir smurtas. Drausmę siūlo suprasti ir įvesti kiek kitokiu būdu, tačiau kalbama ir apie griežtas bausmes. Primena, kad visuomet privalu pedagogui žinoti drausmės (bausmės) tikslą, medžiagą (metodą), formą (būdą), laiką ir vietą. Nurodomi jau mums žinomi dalykai, kaip turi būti taikomos bausmės, kad būtų baudžiamas tikrai nusizengęs, baudžiama be pykčio ir be neapykantos, kad nubaustasis suprastų, jog tai jam tik į naudą. Griežtesnes bausmes siūlo skirti ne už mokymąsi ir mokslą, o už blogą elgesį. „Kumštis ir rykštė tikrai neskiepija ugdytiniui meilės. Mokiniai tarsi gležni augalai, o bausmės turi būti kaip saulės spinduliai. <...> Geriausią drausmės pavyzdį rodo mums dangaus saulė, kuri visiems augantiems

padarams duoda 1) nuolat šviesą ir šilumą, 2) dažnai lietu ir vėjus, 3) retkarčiais žaibus ir perkūnijas, kurie taip pat jiems naudingi <...>“ (1975, p. 395). Akcentuojamas ir pačio pedagogo pavyzdingas elgesys, siūlomi kontrolės ir drausmės metodai, tokie kaip: nuolatinis pavyzdys, pamokomasis žodis, papeikimas. O nepadėjus išvardintiems metodams, gerai apgalvojus situaciją taikyti ir griežtesnes, fizines bausmes. „Be drausmės sunkiai įsivaizduojamas mokyklos gyvenimas <...> jos tokie laipsniai: pirmiausiai, nuolatinis dėmesys. Kadangi vaikų stropumu ir nekaltumu niekad negalima visiškai pasitikėti (jie taip pat Adomo palikuonys), tad niekur jų nereikia paleisti iš akių, antra, įspėjimas, kuris nuklydusius turi grąžinti į proto ir paklusnumo kelią. Pagaliau bausmė, jei duoto ženklo nei įspėjimo neklauso. <...>. Drausmė – tartum pedagogo menas, kaip panaudoti griežtumą ir kartu pasiekti tikslą“ (1975, p. 395).

Kitas žymus šveicarų mokslininkas J. H. Pestalocis (1746-1827) manė, kad svarbiausia auklėjimo ir ugdymo priemonė yra darbas, kuris lavina ne tik fizines jėgas, bet ir protą, taip pat formuoja dorovę. Viso auklėjimo centras yra žmogaus dorovingumo formavimas: „veikli meilė žmonėms“ (1989, p. 85). Svarbu išugdyti visas įgimtas žmogaus jėgas ir sugebėjimus, be to, išugdyti įvairiapusiškai bei harmoningai. Pagrindinis tikslas – išugdyti harmoningai išsivysčiusį žmogų, kuris ateityje turės būti naudingas visuomenės gyvenimui. Pestalocis labiau vertino „kiekvienos dorybės gyvą jausmą, negu kalbas apie ją“ (1989, p. 85). Jis primygtinai tvirtino, kad dorovingas vaikų elgesys formuojamas ne pamokslaujant, o ugdant jų dorovinius jausmus ir diegiant dorovinius polinkius. Svarbia dorovinio auklėjimo priemone Pestalocis laikė vaikų pratinimą elgtis dorovingai, nes tai reikalauja savitvardos bei ištvermės, formuoja valią. Dorovingą auklėjimą glaudžiai siejo su religiniu (dėmesys prigimtinėi religijai). Paprasčiausieji doroviniai elementai, tai yra vaiko meilė motinai, vėliau dorovinės vaiko jėgos ugdomos mokykloje, kur mokytojo santykiai su mokiniais grindžiami mokytojo tėviška meile mokiniams. Aktyviai svarstė ir bausmių problemą. Vaikus baudė už žiaurumą, šiurkštumą, tačiau nurodė, kad šios vaikų ydos yra netinkamos aplinkos bei auklėjimo ir blogų įpročių rezultatas. Jeigu šeimos santykiai dori, bausmių gali ir neprireikti. Bausmė veikia teigiamai (skatina saviauklą, žadina teigiamus motyvus), kai vaikas tiki auklėtojo meile. Pestalocio nuomone, meile pagrįsta bausmė nepadarys vaikui bloga. Atkreipiamas dėmesys, kad psichologinis priėjimas prie vaiko yra daug veiksmingesnis, „nei aklas kalimas, muštravimas, dresūra. Nereikia versti vaikų nusakyti jiems gerai pažįstamų daiktų savybes, nes tai neplečia jų patyrimo, o tik atitraukiamas dėmesys nuo nepažįstamų daiktų, kuriuos jie dar turės apibūdinti“ (1989, p. 87). Pestalocis teigė, kad „žmogiškosios prigimties jėgų jėgos

negalėsime grįsti šiuo pamatu, jei bandysime jos siekti izoliuotomis ir savaimingomis priemonėmis, lavinančiomis protą ir formuojančiomis sugebėjimą įgyti meistriškumą. Antra vertus, jei jėgų jėga nepadeda ir net trukdo proto jėgų ir meistriškumo sugenėjimo ugdymui ir todėl pati negali tobulėti, ji atitrūkusi nuo savo amžinojo pamato – meilės ir tikėjimo“ (1989, p. 336).

Vokiečių pedagogas ir filosofas J. F. Herbartas (1776-1841) yra vienas iš teorinės pedagogikos pagrindėjų. Jis plėtojo idealistinį ugdymo tikrovės vaizdinį. Jo teigimu, pagrindinis ugdymo tikslas – valios bei etinių idėjų harmonija ir tuo pagrindu išugdytas daugialypis interesas: empirinis domėjimasis materialiąja aplinka, spekuliatyvinis – siekimas suvokti daiktų ir reiškinių priežastis, estetinis – polinkis į grožį, simpatinis – rūpinimasis artimaisiais, socialinis rūpinimasis visais žmonėmis. J. Herbarto pasiūlyta auklėjimo sistema buvo grindžiama vidinės laisvės, tobulumo, palankumo, teisės ir teisingumo idėjomis (Herbartas, cit. pg. Bitinas, 2000, p. 134).

Auklėjimo procesą J. Herbartas skirsto į tris dalis: valdymą, mokymą ir dorovinį auklėjimą. Valdymo uždavinys yra ne vaiko ateitis, o tik tvarkos palaikymas dabar, t.y. vykstant pačiam auklėjimui. Jis turi nuslopinti „laukinį gyvumą“, kuris, kaip manė Herbartas, būdingas vaikams. Palaikydamas išorinę tvarką, valdymas sudaro prielaidą auklėjimui. Bet jis ne auklėja, o tėra būtina auklėjimo sąlyga. Pirmoji valdymo priemonė yra grasinimas. Bet grasinimu ne visada pasiekiamas reikiamas efektas. Stiprūs vaikai į grasinimą nekreipia dėmesio ir „ryžtasi viskam“, silpnos prigimties grasinimo nesupranta ir toliau elgiasi taip, kaip jiems diktuoja norai. Todėl grasinimą reikia papildyti priežiūra, kuri, Herbarto nuomone, yra ypač veiksminga ankstyvaisiais metais (Herbartas, cit. pg. Bitinas, 2000, p. 75-76).

Būtina taikyti įvairius paliepimus ir drausminimus, kurie turi būti tikslūs ir konkretūs. Vaikus, pažeidusius nustatytas taisykles, reikia įrašyti į mokykloje įvestą bausmių knygą. Herbartas mano, kad ir namuose auklėjant kai kada naudinga vesti tokią knygą. Daug vietos tarp vaikų valdymo priemonių pedagogas skiria bausmėms. Jis parengė detalią įvairių bausmių sistemą, kuri buvo plačiai taikoma vokiečių ir rusų gimnazijose. Įdomi Herbarto dorovinio auklėjimo sistema, kuriai būdingas kraštutinis intelektualizmas. Svarbiausią vietą jo sistemoje užima mokytojo veikla, kai mokymo priemonėmis jis diegia į mokinio sąmonę dorovės sąvokas. Dorovinio auklėjimo sistemoje „viena kibirkštis gali tuoj pat uždegti kitą“. Specialiomis dorovinio auklėjimo priemonėmis Herbartas laikė šias (Herbartas, cit. pg. Bitinas, 2000, p. 80):

- Tramdyti auklėtinį (tam panaudojant vaikų valdymą, jų mokymą paklusti). Reikia nustatyti vaikų elgesio ribas.
- Apibrėžti auklėtinį, t.y. leisti vaikus pabūti tokiomis sąlygomis, kuriomis jis ne tik iš auklėtojo nurodymų, bet ir iš savo paties patyrimo supras, kad „nepaklusnumas sukelia sunkius išgyvenimus“.
- Nustatyti tikslias elgesio taisykles.
- Auklėtinio sieloje palaikyti „ramybę ir aiškumą;“, t.y. neduoti pagrindo „auklėtiniui suabejoti tiesa“.
- „Jaudinti“ vaiko sielą pritarimu ir papeikimu.
- „Lenkti į gera“ auklėtinį, nurodyti jo suklydimus, juos ištaisyti.

„Doroviniame auklėjime reikia griebtis ir bausmių, bet auklėjančios, skirtingai nuo drausmės bausmių, auklėtiniui turi atrodyti kaip geranoriški įspėjimai, jos neturi būti siejamos su atpildo idėja“ (Herbartas, cit. pg. Bitinas, 2000, p. 81).

3. ŠIUOLAIKINĖS DRAUSMINIMO PARADIGMOS: NUO DRAUSMINIMO PRIE SAVIDRAUSMĖS

3. 1. Drausmė ir bausmė/pastiprinimas: B.F. Skinneris, J.B. Watsonas

Drausmės ir bausmės įtaką ugdymo procese tyrinėjo bihevioristinės psichologijos krypties atstovai. „Biheviorizmas (angl. *behaviour* – elgimasis, elgsena) – tai materialistinė psichologija, kuri psichologijos objektu laiko žmogaus elgesį arba išorinį pasireiškimą bei refleksus, o ne sąmonę” (Tarptautinių žodžių žodynas, 1999, p. 29). Ši psichologijos kryptis neigia paveldėjimą, atmeta visas iki šiol žinomas psichologijos sąvokas (pojūčio, jausmo, protavimo, atminties ir akcentuoja tik išorinę žmogaus elgseną ir aktyvumą įvairiomis aplinkybėmis. Taigi „šios krypties tyrimo objektas – nešališkai registruojamos elgesio apraiškos” (Gage, 1994, p. 78). Ji susiformavo XX a. pr. JAV. Biheviorizmo atsiradimą lėmė filosofinės objektyvizmo ir mechanizmo tradicijos, evoliucionizmo laimėjimai, introspekcinės psichologijos krizė, zoopsichologų mėginimai objektyviais metodais tirti gyvūnų elgesį.

Bihevioristinės krypties atstovai daugiausia dėmesio skyrė tam, ką žmonės daro ir kokios aplinkybės priverčia juos vienaip ar kitaip pasielgti. Jie nagrinėjo ir mokymo bei išmokymo įtaką gyvūnų bei žmonių elgsenai. Asmenybė pagal bihevioristus – tai elgesio reakcijų visuma.

B. F. Skinneris (1904 - 1990), vienas žymiausių bihevioristinės teorijos atstovų. Jis atmetė bet kokias idėjas apie tai, kad žmogaus elgesį įmanoma paaiškinti instinktais, vidinėmis būsenomis, motyvais ir pan. Jis toliau plėtė idėjas apie elgesio priklausomybę nuo aplinkos. Jo nuomone, klasikinė sąlyginė reakcija gana dažnai padeda suprasti gyvūnų ir žmonių elgesį. Tačiau žmogui mokantis svarbesnis yra kitas sąlyginės reakcijos tipas – operantinis arba instrumentinis sąlygojimas. Operantinis sąlygojimas yra mokymasis, kai asmuo arba gyvūnas linkęs atlikti tam tikrą veiksmą arba jo neatlikti atsižvelgiant į tai, ar jis anksčiau buvo už tai skatinamas ar baudžiamas. Paskatinimas yra procesas, kai tam tikras elgesys yra pastiprinamas siekiant, kad jis kartotųsi ir ateityje. Norint išmokyti individą konkretaus elgesio, svarbu surasti tinkamus pastiprinimus, jų pateikimo būdą ir kartojimų skaičių. Jeigu pastiprinimas teigiamas, tai elgesys kartojamas ir išmokstamas, jeigu neigiamas – žmogus tokio elgesio nekartos (Skinner, 2006, p. 82). Tačiau neigiamo pastiprinimo nereikia painioti su bausme, nes bausmių taikymas gali sukelti neigiamas emocijas ir visiškai nelauktus rezultatus.

Skinnerio teorija nurodo principus, kuriais remiantis gali būti pakeista asmenybė, t.y. jeigu tam tikri elgesio šablonai yra kontroliuojami tam tikromis pastiprinančiomis sąlygomis, tai, pakeitus tas sąlygas, pasikeis ir elgesys. Jis skiria pirminius ir antrinius pozityvius paskatinimus. Teigiamas paskatinimas yra kažkas malonaus, ko asmuo nori, tai gali būti saldainis, pinigai, kartu praleistas laikas, pagyrimas. Pirminiai paskatinimai yra susiję su individo išlikimu. Jeigu reakcija sukelia pirminį pozityvų paskatinimą, galimybė pasikartoti tokiam elgesiui padidėja. Biologiškai neutralūs stimulai, pateikiami kartu su pirminiais pozityviais paskatinimais, patys tampa pozityviais skatintojais (antriniais) (2006, p. 82).

Negatyvus paskatinimas nutraukia netinkamą individo elgesį. Pirminis negatyvus paskatinimas būna potencialiai skausmingas organizmui stimulus (stiprus garsas, labai ryški šviesa ar elektros šokas). Reakcijos, kurios nutraukia arba sumažina tuos nemalonus stimulus, padažnėja, ir sakoma, kad jos buvo negatyviai skatinamos. Tai galima vadinti vengimo stimuliavimu, nes organizmo reakcija leidžia išvengti nemalonus situacijos. Bet koks neutralus stimulus, pateikiamas kartu su pirminiu negatyviu paskatinimu, tampa antriniu negatyviu skatintoju, ir organizmas veikia taip, kad išvengtų nemalonių pojūčių kaip per pirminį negatyvų paskatinimą. Taigi negatyvus paskatinimas yra nemalonus stimulus, kuris nebepateikiamas, kai netinkamas elgesys pasikeičia. Pavyzdžiui, vaikui susitvarkius kambarį, tėvai daugiau nepriekaištauja. Pažymėtina, kad negatyvus paskatinimas ne visada yra bausmė. Tai gali būti tik nemaloni situacija, kuri priverčia pakeisti elgesį (2006, p. 85).

Bausmė yra pozityvaus paskatinimo nutraukimas arba negatyvus paskatinimas, t.y. bausmė yra arba atėmimas norimo, arba davimas to, ko organizmas nenori. B. F. Skinneris pabrėžė, jog elgesys turi būti kontroliuojamas pateikiant pozityvius stimulus, jeigu mokyklose elgesys būtų kontroliuojamas pozityviais, o ne negatyviais paskatinimais, mokiniai nevengtų mokyklos ir nebėgtų iš pamokų (2006, p. 85). Jis rašė, kad savo darbais apie laisvę ir orumą jis siekia prieštarauti baudžiamosioms priemonėms ir kurti tokį pasaulį, kuriame bausmių būtų labai mažai arba jų visai nebūtų (2006, p. 95-97).

Skinneris teigė, kad tie, kas baudžia, visada atrodo saugūs. Priemonėms, taikomoms blogai besielgiančiam asmeniui, visi pritaria, išskyrus tą, kuriam jos taikomos. Jeigu nubaustasis vėliau vis vien gerai nesielgia, baudžiantysis nelaikomas kaltu. Tačiau iš tikrųjų bauddami ne daug ką pasiekiamo. Bausmė sukelia skausmą, ir į jį reaguoja ne tik kaltasis, bet ir kiti aplinkiniai. Todėl baudžiantysis neišvengia kritikos, ir jis mėgina įteisinti savo akciją, nurodydamas bausmės priežastis kaip atsvarą savo paties prieštarangiems jausmams (2006, p. 95-97).

Paskatinimo taisyklės (2006, p. 95-97): pastiprinimo efektyvumas priklauso nuo to kiek jis pagerina arba pakeičia individo elgesį. Svarbu parinkti pastiprinimą, atitinkantį individo lūkesčius. Vienam tinka piniginis apdovanojimas, kitą reikia pagirti, įvertinti jo pastangas ar pasiektus rezultatus. Jei į tai nebus atsižvelgta ir bus tikimasi, jog į tam tikrą paskatinimą visi reaguos vienodai, elgesio pakeisti reikiama linkme nepavyks. Pavyzdžiui, daugelis tėvų pasimeta ir nežino ką daryti toliau, kai už bausmę išvartytas iš kambario vaikas yra tuo labai patenkintas.

B. F. Skinneris teigė, jos žodis „bausmė“ paprastai siejamas su kintamaisiais, tikslingai pateikiamas kitų žmonių. Bausmės nereikia painioti su nenorimo reiškinio kontrole, kai žmogus yra pastiprinamas tam tikrais būdais: „Bausmė yra naudojama norint, kad žmogus nesielgtų blogai“ (2006, p. 123).

Siekiant išstumti nenorimą elgesį, baudžiama kritikuojant, tyčiojantis, kaltinant ar fiziškai atakuojant. Vyriausybė dažnai išreiškia savo galimybę nubausti, ir kai kurios religijos moko, jog už tam tikrą elgesį turi būti žiauriai baudžiama. Bausmė yra labai paplitusi, žmonės vis dar kontroliuoja vienas kitą kaltindami, o ne apdovanodami ar pagirdami, taip pat ir mokytojai atsisako beržinių rykščių tik tam, kad pakeistų jas subtilesne bausmės forma. Baudžiant tikimasi, kad bus pašalintas pavojingas, blogas ar kitaip netinkamas elgesys.

Apdovanojimas ir bausmė tiesiogiai nesisieja su jų indukuojamo elgesio kryptimi, t.y. jos nėra elgesio formavimo būdų priešingybės. Elgesys, už kurį žmogus baudžiamas, linkęs pasikartoti po to, kai bausmė nebeveikia. Žmogus gali išvengti bausmės nesielgdamas taip, kad būtų baudžiamas. Tačiau, Skinnerio teigimu, yra daug efektyvesnių būdų bausmei išvengti. Pavyzdžiui, galima vengti tokių aplinkybių, kurios gali skatinti netinkamą elgesį. Asmuo, kuris buvo nubaustas už girtuokliavimą, gali vengti vietų, kur jis yra linkęs per daug išgerti. Kitas būdas yra taip pakeisti aplinką, kad sumažėtų bausmės tikimybė už tam tikrą elgesį. Dar kitas būdas yra pakeisti baudžiamojo elgesio atsiradimo galimybę. Asmuo, kuris dažnai baudžiamas, nes greitai supyksta, gali skaičiuoti iki dešimties prieš ką nors veikdamas. Taip jis išvengia bausmės, nes kol suskaičiuoja, jo polinkis veikti agresyviai sumažėja iki valdomo lygio. Visi šie būdai gali padėti asmeniui sumažinti galimybę būti nubaustam (2006, p. 123).

Baudžiamas elgesys gali būti labai sumažintas sukuriant tokias aplinkybes, kuriose jis negali atsirasti, pavyzdžiui, tam tikromis dienomis ar valandomis nepardavinėjant alkoholio. Agresyvus elgesys gali būti nutraukiamas patalpinus žmogų į izoliatorių, kur nėra į ką nukreipti savo agresijos. Pykčio priepuolis dažnai išnyksta, kai aplinkiniai nekreipia į tai dėmesio.

Bausmės galima išvengti sukuriant tokias aplinkybes, kur tam tikras elgesys gali pasireikšti ir už jį nebaudžiama. Baudžiamas elgesys gali būti mažinamas skatinant kitą elgesį. Pavyzdžiui, sportiniai užsiėmimai kartais organizuojami jauniems žmonėms užimti, kad jie pavargtų ir nebegalėtų netinkamai elgtis (2006, p. 125-127). Visi šie būdai veikia vienas kitą ir jų padarinius sunku numatyti. Todėl reikia sukurti pasaulį, kuriame už elgesį būtų retai baudžiama arba iš viso nereiktų bausti.

Naudojant pastiprinimus, labai svarbu parinkti tinkamus laiko intervalus. Iškart gaunamas paskatinimas už kiekvieną žingsnį į priekį efektyvus pačioje mokymosi pradžioje (pagirti už kiekvieną perskaitytą raidę). Vėliau efektyvesnis yra atsitiktinis paskatinimas už didesnę pasiekimą (pagirti už perskaitytą knygą). Dar vėliau pakanka tik pagirti už gerą skaitymą. Galiausiai pats skaitymas taps save skatinančiu procesu, ir vaikas skaitys be išorinių paskatų (2006, p. 125-127).

Skinerio išmokimo teorija plačiai paplito JAV ir buvo pritaikyta pedagogikoje. Programuotas mokymasis, užtikrinantis nuolatinį grįžtamąjį ryšį, yra pagrįstas Skinnerio išmokimo teorija. Dabar diegiamas kompiuterizuotas mokymasis, kur leidimą pereiti prie sudėtingesnių užduočių, sėkmingai atlikus prieš tai pateiktas užduotis (grįžtamasis ryšys), galima traktuoti kaip teigiamą pastiprinimą (žmogus laukia pagyrimo). Pagal jo teoriją buvo sukurta nemažai elgesio formavimo metodų, kurie gali būti taikomi psichoterapijoje. Didelę reikšmę turi Skinnerio pasiūlyta funkcinė elgesio analizė, t.y. stebėjimas, koks objektas sukelia nepageidaujamą žmogaus elgesį konkrečioje situacijoje. Sužinojus tikslią konkretaus elgesio priežastį, reikėtų ją pašalinti. Jeigu to padaryti neįmanoma, galima palaipsniui išmokyti žmogų mažiau į ją reaguoti. Tam sudaromas elgesio pakeitimo planas, kuris įgyvendinamas po vieną dalį. Toks metodas ypač naudingas, padedant atsikratyti įvairių baimių, įveikiant stresą (2006, p. 229). Tačiau Skinneris nepripažįsta įgimto gėrio ir blogio pažinimo, jam asmeniškai „gera“ yra tai, kas individui teikia teigiamus padarinius, kas padeda išlikti. Jis nepripažino minties vertybių, laisvės, ir buvo įsitikinęs, kad žmogaus elgesį galima visiškai kontroliuoti, formuoti norima linkme ir kurti žmonių visuomenę.

B. F. Skinnerį labiau domino ne žmogus, o aplinka, ne asmenybė, o tik jos reakcijos. Asmenybės vystymąsi jis suprato kaip nuolatinį prisitaikymą prie aplinkos reikalavimų, kuris vyksta operantinio mokymosi būdu. Todėl pagal jį, brandi asmenybė yra asmuo, optimaliai prisitaikęs prie savo aplinkos, asmuo, kurio elgesys konkrečioje visuomenėje yra labiausiai pageidaujamas ir dažniausiai skatinamas. Taigi, brandi asmenybė, galima sakyti, yra statiškai vidutinė, standartinė konkrečioje situacijoje (Psichologija studentui, 2000, p. 163).

Kiti biheviorizmo atstovai – J.B.Watsonas (1878-1958) ir E.Thorndike'as (1874-1949). Watsonas teigė, kad „žmonės ir gyvūnai elgesio išmoka dėl sąlyginių refleksų susidarymo” (Psichologija studentui, 2000, p. 163). Individas pagal jį iš aplinkos gauna dirgiklį (stimulą) ir atsako į jį tam tikru veiksmu (reakcija). Jis teigė, kad psichologai turi tirti ir analizuoti tik tai, ką jie gali, tiesiogiai matyti ir išmatuoti. Šis psichologas siūlė apsiriboti tik tais dalykais, kuriuos galima stebėti ir formuluoti jų dėsningumus.

Apibendrinant galima teigti, kad raidos psichologijoje dažniausiai naudojamos dvi bihevioristų idėjomis. Psichologai pripažįsta, kad daugelį vaikų ir suaugusių atliekamų veiksmų lemia supanti aplinka, o ne sąmonėje slypinčios problemos ar paveldėtos ypatybės. Todėl, keičiant aplinkos sąlygas, galima keisti žmogaus elgesį. Šios teorijos pagrįstumą patvirtina tai, kad, remiantis bihevioristų pasiūlymais, pavyksta pakeisti problemišką elgesį. Kaip pažymi R.Žukauskienė, bihevioristinė teorija psichologiją padarė mokslinės, nes joje griežtai apibrėžiami terminai, hipotezės tikrinamos laboratoriniais eksperimentais kontroliuojamomis sąlygomis, tyrimų rezultatai yra patikimi. Bihevioristų domėjimasis raidos psichologija padėjo surasti pagrindines paskatas, kurios efektyviausiai veikia mažo vaiko elgesį ir kurios yra efektyviausios vyresniems vaikams (Žukauskienė, 1996, p. 79).

3. 2. Drausmė ir kontrolė: M.F. Foucault, B.Bernsteinas, M.Apple

Vakarų kultūros visuomenės modernizacija ir įvairūs jos valdymo mechanizmai savitai transformuoja žmogaus ugdymą. Šios transformacijos įtakoje XX a. susiformavo postmodernizmas. Postmodernizmas - tai „naujas mąstymo bei veikimo stilius, maniera, kuri tarsi niekuo negrindžiama, yra laisva, ir sykiu nauja, originali”, tai situacija, kai „opozicijos: kultūra/natūra ar individualumas/socialumas nėra priešingos - tai ypatumai, pasislenkantys į vieną ar kitą pusę. O jų sintezė - tai ne vidurkis, o nuolatinė tų dviejų sandų kaita <...> tai situacija, kai skeptiškai vertinamą žinojimą išstumia individualių tiesų perpasakojimas, kitaip tariant naratyvas” (Duoblienė, 2006, p. 52). Ugdymo transformacijos mechanizmai buvo analizuojami Immanuelio Kanto, Friedricho Nietzsches, apie šias problemas, kaip apšviestos ir iškreiptos sąmonės apraiškas, kalba ir M. Foucault (Stančienė, <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Problemos/2006>).

Foucault domino dvejų moralės standartų teorija. Jis teigė, kad pasitelkus švietimo sistemą, kuri „yra politinis kelias reikiamu būdu nusavinti diskursus su visais juos lydintais

žinojimo pavidalais ir galiomis“ (1998, p. 30), visuomenėje yra kuriamas kontrolės mechanizmas. Mokymo procesas yra kreipiamas taip, kad „ritualizuotą kalbėjimą, nustatytą ir priskirtą vaidmenis kalbantiems subjektams, sudarytą, kad ir nelabai vieningą, doktrinos šalininkų grupę, paskirstytą ir nusavintą diskursus, jų galias ir žinojimo pavidalus“ (1998, p. 30). Tokiuose nusavintuose diskursuose modeliuojami dialogai tarnauja ne švietimo plėtotei ar asmenybės ugdymui, bet ambicingų siekių, kovingojo *aš* įgyvendinimui, tapdami arena sąmonių karui. Akademiniame stiliaus, laisvo dialogo šalininkai, susidūrę su priešininkais, pripažįstančiais tik valdymo ir jėgos galią, dialogą tęsia kitomis formomis. Priešininko ne tokiam dialoge įgyja ypatingą reikšmę, kuri analizuojama kaip teorinė paradigma. Poleminis neįvykusio dialogo tęsinys kitomis priemonėmis tampa priešininkų ideologijos kritika. Šiuo atveju dialoge išnyksta intersubjektyvumo momentas, o dialogo dalyviai vienas kitam tampa subjektyviais objektais, t. y. apie priešininką galvojama ne kaip apie *aš*, bet kaip apie priešinimosi mechanizmą. Vadinasi, klasikinio švietimo ir ugdymo puoselėtos vidinės struktūros šiuolaikinėje cinizmo iškreiptos sąmonės epochoje užleidžia vietą laisvo stiliaus elgesio normoms. Taigi Foucault, siekdamas apmąstyti elgesį, šį klausimą sieja su švietimu, nes „švietimo paveldas virto giliai problemišku: protas kaip šviesa uzurpavo tiesą. Foucault pagalbininke kritikuojant švietimą tapo istorija, švietimo klausimas padėjo sugrįžti prie dabartiškumo kritikos“ (Rubene, 2001, p. 211).

Šiuolaikinis formalizuotas ugdymas, kaip pažymi Juozas Žilionis, „numatantis elgesį vizualioje erdvėje, Foucault išreikštą panoptikumo simboliu, technologijų ir žiniasklaidos pagalba, tampa nauju jėgos galimybių pasireiškimo įrankiu“ (2005, p. 137). Norėdamas parodyti, kaip valdžia kontroliuoja ir pajungia asmens elgesį, Foucault teigia, kad Bentham aprašytą Panopticoną nedera laikyti utopiniu pastatu, nes „tai idealų pavidalą įgavusio valdžios mechanizmo diagrama“ (1998, p. 243), politinės technologijos karkasas. Panoptinė schema, pasak Foucault, padeda valdžiai įsitvirtinti įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse, kaip antai: švietime, medicinoje, teisėje ir kt. Tuo tikslu vykdomos įvairios reformos, kuriomis siekiama sukurti visuomenę, kurioje darniai veiktų drausminiai mechanizmai. Foucault, analizuodamas naujų jėgos galimybių įsitvirtinimą ir jų poveikį visuomenei, jų sąryšį su politinėmis, ekonominėmis, mokslo, kultūros, švietimo institucijomis, savitai atskleidžia socialumo sampratą, remdamasis drausminio mechanizmo funkcijomis bei karcerinės kalėjimų sistemos požymiais. Kiekviena epocha, kiekviena socialinė politinė visuomenės sankloda turi savo drausminę sistemą, kuri veikia tiek mikrolygmeniu, tiek makrolygmeniu, savitai paskirstydama žmones pagal tos visuomenės tikslus ir poreikius. XVIII a. drausminėje

erdvėje, vengiant nepageidaujamų grupių ir bendruomenių susidarymo, kiekvienam žmogui buvo numatytas ir paskirtas tam tikras statusas. Susiformavus žmonių grupėms, tam tikroms bendrijoms ar bendruomenėms, buvo analizuojamos jų atsiradimo priežastys, veikla ir galimi padariniai; kovojama su valkatavimu, plėšikavimu, kitomis neigiamomis veiksmy ir poelgių apraiškomis, atsižvelgiant į kiekvieno asmens elgesį. Tokiu būdu drausmė sukūrė analitinę erdvę pasinaudoti žmonėmis ir juos valdyti. Šis drausminės erdvės paskirstymas, išitvirtinus industrijai, o su ja ir darbo pasidalijimui gamybos procese, suskaidė darbuotojus kaip darbo jėgą, įrėmindamas juos į tam tikrų funkcijų vykdymą, t. y. į drausmės elementus.

Drausmės vienetas, teigia Foucault, yra „ne teritorija (dominavimo vienetas) ir ne vieta (rezidavimo vienetas), o rangas: klasifikacijos laukelis, eilutės ir stulpelio, gretos ir kolonos susikirtimo taškas, intervalas vienas paskui kitą sekančių intervalų sekoje“ (1998, p. 177). Taigi drausmė, Foucault teigimu, tampa rangų menu ir konfigūracijų transformavimo technika. Ji formavo autoritarinę pedagogiką, kuri skaidė mokomuosius dalykus, hierarchizuodama kiekvieną besimokančiojo pažangos fazę. Kita vertus, toks požiūris į ugdytinį sudarė palankias sąlygas detaliam jį kontroliuoti ir laiku įsikišti (atskirti, atriboti, nukreipti, perauklėti, pašalinti) į mokomąjį auklėjamąjį procesą, siekiant besąlygiško pavaldumo.

XIX amžiaus socialinė politinė sankloda tobulino drausmės sampratą. Drausmė „vartoja valdžią, individuose matanti objektus ir kartu savirealizacijos priemones. <...> ši valdžia nepastebima, įtari, ji funkcionuoja viską gerai pasverdama, tačiau be pertrūkio“ (1998, p. 205). Valdantieji, esant tokiam režimui, siekia didinti visuomenės narių paklusnumą ir darbo našumą, stengdamiesi kuo mažiau lėšų skirti valdymui, santykinai darydami jį nematomą, kad nesukeltų išnaudojamųjų pasipriešinimo. Drausmė „turi pajungti sau visas jėgas, <...> turi neutralizuoti ten dominavimo siekiančią valdžią besipriešinančią kontrvaldžią: bruzdėjimus, maištus <...>“ (1998, p. 258), kad daugybės ir valdžios ryšys taptų naudingas.

B. Bernsteinas straipsnyje „Atviros mokyklos – atvira visuomenė“ (1967) vartoja terminus mechaninis ir organinis solidarumas. Jis teigė, kad mokykla keičiasi, pereidama nuo mechaninio prie organinio solidarumo. Mechaninį solidarumą jis apibūdina šiais požymiais (1967, p. 532): individai turi bendrus įsitikinimus, kurie detaliam reguliuoja elgesį, vaidmenys yra priskirti, bausmės yra represinio pobūdžio, ir praktiškai nėra prieštaravimų tarp kolektyvinių ir asmeninių įsitikinimų. Organinį solidarumą apibūdina šie bruožai (1967, p. 532): individai tarpusavyje susiję sudėtingomis tarpusavyje priklausančiomis specializuotomis

funkcijomis; vaidmenys yra pasiekiami; yra daugiau įvairovės žmonių vertybėse. B. Bernsteinas mano, kad šių pokyčių dėka mažėja bendrųjų vertybių perteikimas, kurių kontroliuodavo mokytojas, remdamasis savo padėtimi ir statusu.

Kitame savo straipsnyje „Apie žinių klasifikaciją ir apibrėžtumą“ Bernsteinas išreiškia nuomonę, kad valdžia ir kontrolės principai pasiskirsto pagal tai, kaip visuomenė „parenka, klasifikuoja, paskirsto, perduoda ir vertina švietimo procese įgytas žinias, kurias laiko visuomeninėmis“ (1971, p. 44). Jis vartoja terminą „socialinė (arba visuomenės) kontrolė“, kuris reiškia išorinį (politinį, karinį, ekonominį ar šeimos) poveikį, kuris priverčia mus atitinkamai elgtis. Jis taip pat apima ir įsisavintas vertybes, normas, idėjas, kuriomis remdamiesi mes elgiamės pagal jas „natūraliai“.

Egzistuoja daugybė požiūrių į edukacinį procesą, tačiau dažniausiai laikomasi nuomonės, kad pedagogine komunikacija siekiama perduoti ideologinio turinio pranešimus ir išorinių galių santykius, arba, atvirkščiai, - akivaizdžiai neutralias žinias ir įvairius gebėjimus bei kompetencijas. Pedagoginę komunikaciją padeda vykdyti Bernsteino vadinama pedagoginė priemonė/mechanizmas (1996, p. 117). Pedagoginis mechanizmas analizuojamas pagal kalbinės priemonės analogą. Jis veikia pagal tris tarpusavyje susijusias taisykles: skirstomąsias (angl. *distributive*) – pagal šias taisykles skirtingų formų žinios paskirstomos skirtingoms socialinėms grupėms, suteikdamos priėjimą tiek prie naujų žinių, tiek prie oficialiai pripažįstamų žinių; rekontekstualizacijos taisykles (angl. *recontextualising*) – pagal šias taisykles konstruojamos oficialios žinios, pagal jas kuriamas ir pedagoginis diskursas; vertinimo taisykles (angl. *evaluative*) – pagal jas kuriamas pedagoginės veiklos metodus, nustatant kriterijus, pagal kuriuos perduoti ir įsisavinti žinias. Taigi, pedagoginis mechanizmas suvokiamas kaip simboliškai valdantis žmonių sąmones. Tarp socialinių grupių visuomet vyksta kova dėl to, kam šis mechanizmas turėtų priklausyti. Tie, kurių galioje yra šis mechanizmas, turi priemones, kaip įtvirtinti savo galios struktūras per diskurso priemones ir kaip jo pagalba kurti savo ideologiją pagrįstą pasaulėvaizdį.

Mechanizmas (Bernsteinas, 1996, p.118)

Socialinės grupės	Taisyklės	Sritys	Procesai
Galia	Skirstomosios	Diskurso kūrimas taisyklės	Kūryba
Žinios	Pedagoginis Rekontekstualizacijos mechanizmas	rekontekstualizacija taisyklės	perdavimas
Sąmonė	Vertinimo	reprodukcija taisyklės	įsisavinimas

FORMALUSIS METODAS

REALIZAVIMO METODAS

Anot Bernsteino, klasifikacija taikoma kalbant apie santykius tarp kategorijų (diskursų, veiklų, t.t.), atsižvelgiant į jų atskirties laipsnį. Santykiai tarp kategorijų atspindi galios santykius, o klasifikacijos principu siekiama galios santykius įtvirtinti, išlaikyti ir perduoti. Klasifikacija apima tiek horizontalius, tiek ir hierarchinius santykius. Klasifikacija gali būti silpna ar stipri, pagal atskirties laipsnį. Klasifikaciją taip pat galima taikyti, kalbant apie santykius ir tam tikros kategorijos viduje. Galima kalbėti apie santykius tarp objektų, užduočių ar asmenų klasės kontekste. Galima būtų įvardinti vidinę ir išorinę (pvz. tarp mokomųjų dalykų) klasifikaciją. Komunikacijai reikalingos priemonės, kurių pagalba teisėti pranešimai gali būti kuriami pagal klasifikacijos principus. Mokykloje komunikacija laikomi perdavimo-įsisavinimo santykiai tarp mokytojų ir mokinių. Įrėminimas/apribojimas (*framing*) – tai kontrolė, siekiant atrinkti, išdėstyti, nustatyti įsisavinimo greitį ir kriterijus žinioms, kurias reikia įsisavinti. Taigi, esant stipriam įrėminimui, kontrolė įeina į mokytojo funkcijas, tuo tarpu esant silpnam įrėminimui, kontrolė tenka mokiniui. Panašiai kaip ir klasifikacijos atveju, galima kalbėti apie vidinį įrėminimą, t.y. įrėminimas tam tikrame pedagoginiame kontekste, ir išorinį įrėminimą, kuris atsiranda tarp pedagoginio konteksto ir už jo ribų esančio konteksto, pvz. kontrolė tarp mokykloje vykstančios komunikacijos ir komunikacijos vietinėje bendruomenėje, kuriai priklauso mokiniai (1996, p.101)

Apibendrinant galima teigti, kad klasifikacijos principas reguliuoja, kokį diskursą reikia perduoti ir koks yra jo santykis su kitais diskursais (pvz. ugdymo planas). Įrėminimo principas reguliuoja, kaip pedagoginiame kontekste reikia perduoti ir įsisavinti tam tikrą

diskursą. Taigi, skirtingo laipsnio klasifikacija ir įrėminimas suponuoja skirtingus pedagoginės veiklos metodus.

M. Apple, svarstydamas kontrolės klausimus socialiniu požiūriu, savo darbe „Ideologija ir mokymo turinys” (1979, p. 89) teigė, kad pramonei reikia paklusnių darbininkų, ir mokyklos tokius parengia. Žemesnių sluoksnių mokinius paslėptas ugdymo turinys parengia taip, kad jie susitaikytų su savo vieta žemiausiose ekonominės veiklos pakopose.

Vėlesniuose savo darbuose „Švietimas ir valdžia” (1982, p. 31) bei “Ekonominė reprodukcija švietime” (1982, p. 39) M. Apple pateikia modifikuotą ugdymo proceso koncepciją. Jis teigė, kad mokyklos tik atgamina socialinius gamybos santykius, per daug supaprastina ugdymo procesą. Mokyklos nėra institucijos, kurios paverčia mokinius pasyviomis būtybėmis, norinčiomis ir sugebančiomis prisitaikyti prie nelygybės visuomenėje. Paslėptas ugdymo turinys nėra tiesiogiai absorbuojamas, jis praeina moksleivių klasių kultūros filtrą. Darbininkų klasės vaikų mokyklose tiek formalus, tiek paslėptas ugdymo turinys geriausiu atveju bus priimtas tik iš dalies, o blogiausiai – visiškai atmestas. Tokios mokyklos yra pasipriešinimo, konflikto ir kovos vietos (1982, p. 39).

Vadinasi kontrolė, anot šiuolaikinių teoretikų yra ne vien pozityvi priemonė, bet ir prievartos, reprodukcijos ir ideologijos palaikymo mechanizmas. Ir pastaroji interpretacija jiems yra labai būdinga.

3. 3. Drausmė ir prevencija: A. Maslow, K. Rogersas

Drausminimo, savidrausmės ir prevencijos metodus plačiai nagrinėjo humanistinių teorijų atstovai. Humanistinė ugdymo filosofija atsirado po Antrojo Pasaulinio karo Jungtinėse Amerikos Valstijose kaip įvykusių civilizacijos raidos sukrėtimų pasekmė ir kaip reakcija į paties ugdymo proceso raidos ypatumus: vyravusią ribotą "griežtai mokslinę", tačiau žymiu laipsniu mechanistinę tradiciją, analizavusią atskirus ugdymo procesus ir nemačiusią žmogaus kaip visumos. Humanistinė ugdymo filosofija buvo reakcija ir į psichologijos bei psichoterapijos praktikoje vyravusią psichoanalizę, žiūrėjusią į žmogų kaip į sąmonėje slypinčių biologinių instinktų valdomą būtybę (Benesch, 2005, p. 245).

Humanistinės ugdymo filosofijos pradininkais ir kūrėjais laikomi tokie žymūs dvidešimtojo amžiaus psichologai, kaip Šarlota Biuler, Gordonas Olportas, Henris Marėjus, Gardneris Merfis ir daugelis kitų. Humanistinės ugdymo filosofijos kūrėjai teigė, kad ugdymas turi orientuotis į realias žmogaus gyvenimo problemas ir praktinį jų sprendimą, o ne

į siaurai suprastą mokslinį objektyvumą. Jie taip pat teigė, kad ugdymo procesas neturi ignoruoti unikalios žmogiškosios prigimties, jo laisvės ir kūrybiškumo, tobulėjimo ir saviraiškos, aukščiausiųjų vertybių siekimo. Humanistinės ugdymo filosofijos atstovų nuomone, ugdymo procesas privalo aprėpti visą žmogaus asmenybę, atsižvelgti į jo subjektyvumą ir individualumą.

Žymiausiais humanistinės ugdymo filosofijos atstovais laikomi amerikiečių psichologai Abrahamas Maslow, Karlas Rogersas ir Rollo Mėjus (Markevičienė, 2001, p. 263). Pripažintos ir plačiai taikomos yra A. Maslow idėjos apie saviaktualizaciją, žmogaus poreikių hierarchinę struktūrą, stokos ir vystymosi motyvaciją, didžiulę įtaką ugdymo procesui turėjo jo atliktas brandžių, save realizavusių asmenybių tyrimas ir žmogiškųjų vertybių analizė. K. Rogersas gali būti laikomas žymiausiu humanistinės ugdymo filosofijos praktikos atstovu. Jis sukūrė visai naują psichologinio konsultavimo ir psichoterapijos kryptį, kuri vadinama nukreipta į klientą terapija. Rogersas taip pat buvo pradininkas nestruktūruotų asmeninio ir tarpasmeninio patyrimo grupių (encounter groups), kurios buvo labai plačiai taikomos pasaulyje, ir kuriose dalyvavę patys įvairiausi asmenys turėjo galimybę žymiau giliau pažinti save ir kitus. R. Mėjus, savo darbuose akcentuodamas tragiškuosius žmogiškosios būties aspektus, neleido humanistinei ugdymo filosofijai nuslysti paviršutiniško ir perdėto optimizmo link (Jusienė, 2007, p. 179).

Humanizmo teorijoje asmenybės sąvoka tampa centrine ir ypač pabrėžiama asmenybės atsakomybė už savo poelgius. Filosofinė humanizmo teorija yra metodologinis pagrindas specialioms žmogaus teorijoms. Humanizmo atstovai teigia, kad kiekviename asmenyje tūno savirealizacijos potencialas, kuris nukreipia jį prasmingesnio funkcionavimo link, kuriam pasireikšti dažniausiai trukdo išoriniai veiksniai (kultūra, savasis Aš, tėvai ir t.t.). Kiekvienas individas iš prigimties siekia patenkinti augimo (vystymosi) poreikį. Tai yra vienintelis, pasak K. Rogerso individo motyvas (Jusienė, 2007, p. 179). Individas siekia tapti asmenybe – tiesiog prasiskleisti kaip gėlė. Pasak A. Maslow tik 2 – 3 iš 100 pavyksta to pasiekti (Jusienė, 2007, p. 180-181).

K. Rogersas (1902 – 1987) JAV psichologas, vienas iš humanistinės psichologijos kūrėjų. Sukūrė humanistinę asmenybės teoriją ir psichoterapijos sistemą – nedirektyviąją psichoterapiją. Pagrindinį asmenybės veiklos ir brendimo šaltinį K. Rodžersas lakė savirealizacijos poreikyje. Jo teorija leidžia vaizdžiai pamatyti pasaulį per asmens, o ne tyrėjo akis. Pasak Rogerso, labai svarbu nuo pat vaikystės kreipti dėmesį viską, kas yra patiriama ar išgyvenama. Visą, ką įmanoma justi, patirti kiekvienu momentu, K. Rogersas

pavadino *potyrių lauku* (Rodžersas, cit. pg. Lapė, 2003, p. 167). Žmonės jaučia visus aplinkos signalus, tačiau įsisąmonina tik dalį. Taigi ne visi žmonės leidžia sau jausti visus potyrius.

Kiekvienas žmogus natūraliai teigiamai įvertina tuos potyrius, kurie yra palankūs augti, ir neigiamai reaguoja į tuos, kurie trukdo augti. Šį reiškinį K. Rogersas pavadino *organizmo vertinimo procesu* (Jusienė, 2007, p. 184). Kiekvienas sveikas individas stengiasi gauti kuo daugiau augimą skatinančių potyrių bei situacijų ir vengia saviraiškai trukdančių situacijų. Dažnas suaugęs žmogus nesivadovauja savo organizmo vertinimo procesu, todėl jo elgesys gali tapti netgi jam pačiam žalingas. Taip atsitinka, nes vadovaujamosi savo Aš samprata, o ne potyriais.

Aš samprata yra labai svarbi K. Rogerso teorijos dalis. Aš samprata yra tai, kaip žmogus suvokia pats save ir savo vertybes – t.y. kuo laiko save esant ir kaip mato savo projekciją ateityje (Idealusis Aš). Idealusis Aš yra dinamiška struktūra. Jei dabartinis Aš ir idealusis Aš labai skiriasi žmogus pradeda jausti didelį nepasitenkinimą savimi. Realus savęs suvokimas ir vidinės disharmonijos nebūvimas yra psichologinės sveikatos pagrindas. Kuo didesnis Idealaus ir realiojo Aš atotrūkis tuo labiau žmogus tampa prislėgtas (Myers, 2000, p. 488).

K. Rogerso teigimu žmonėms netrukdomai augti padeda trys aplinkos sąlygos (Jusienė, 2007, p. 184):

- *Nuoširdumas*
- *Palankumas*
- *Empatija (įsijautimas)*

Žmonės padeda augti kitiems būdami nuoširdūs – atviri savo pačių jausmams, nesistengdami rodytis kitokie nei yra, atsiskleisdami. Taip pat reikalinga *bešališka pagarba* – pripažinimo, palankumo nuostata, vertinanti žmogų net tuomet, kai jis klysta. Aš sampratai didžiausia įtaką turi santykiai su aplinkiniais žmonėmis, reikšmingiausiais asmenimis. Labai svarbu, kad aplinkiniai žmonės priimtų vaiką tokį, koks jis yra, mylėtų jį. Vaikas nustoja vadovautis savo organizmo vertinimu, kad pelnytų savo tėvų palankumą. Pasak Rogerso, tai turi žalingą reikšmę vaikui, kadangi jis atsisako saviraiškos. Rogersas teigia, jog svarbu, kad vaikas patirtų meilę, dėmesį, palankumą, nesvarbu, ar elgesys pagirtinas ar ne (Jusienė, 2007, p. 184). Taip vaikas ima pasitikėti savo jausmais, dėl ko ilgainiui išugdoma asmenybė, besivadovaujanti savo jausmais, o ne aplinkos primetamais reikalavimais.

Geras savęs vertinimas – savosios vertės jausmas - yra naudingas. Žmonės, kurie gerai save vertina, rečiau turi opų, mažiau skundžiasi nemiga, ne taip pasiduoda spaudimui,

mažiau linkę vartoti narkotikus, atkakliau atlieka sunkias užduotis ir yra laimingesni (Jusienė, 2007, p. 186). Žmonės kurie jaučiasi nesą tokie, kokiais norėtų būti, lengvai pasiduoda depresijai, yra linkę nerimauti. Taip pat yra labiau pažeidžiami, linkę teisti, kaltinti kitus už savo nemalonumus. Taigi vieni „myli savo artimą kaip patį save“, o kiti neapkenčia kaip savęs – pripažinkite save ir jums bus lengviau pripažinti kitus (Jusienė, 2007, p. 186).

K. Rogersas daugumą drausminimo ir savidrausmės problemų suprato kaip potyrių ir savojo Aš neatitikimą. Esant dideliame neatitikime sunku rasti geriausią sprendimą susiklosčiusioje situacijoje. Tai kelia grėsmę Aš sampratai – pradeda veikti gynybos mechanizmai.

K. Rogersas išskyrė du gynybos mechanizmus (Jusienė, 2007, p. 186):

- Suvokimo iškraipymą
- Neigimą

Suvokimas iškraipomas mažinant įtampą ir priimant aplinkos dirgiklius, potyrius iškreipiant taip, kad palankiai būtų priimtas tik tam tikrai Aš sampratos daliai. Psichoanalizėje šis būdas vadinamas racionalizacija. Mūsų gyvenime jis labai dažnas. Neigimas veikia tuo atveju, kai koks nors jausmas, potyris prieštarauja Aš sampratai - todėl jis neįsisąmoninamas. Darniai gyvenančio žmogaus apibrėžimo sinonimai galėtų būti optimalus psichologinis prisitaikymas, psichologinė branda, atvirumas patirčiai. Tai turėtų būti dinamiška, talentinga asmenybė, judanti savo pažinimo link.

K. Rogersas pateikia pagrindines charakteristikas (Jusienė, 2007, p. 190):

- Šis žmogus turėtų būti *atviras savo patirčiai*. Tai gynybiškumo priešingybė, kiekvienas dirgiklis neturėtų būti iškreipiamas gynybos mechanizmu. Visi išgyvenimai yra tiksliai atspindėti sąmonėje.
- Šis žmogus *gyvena dabartyje*, čia ir dabar, išnaudoja kiekvieną momentą. Kiekvienas akimirksnis yra jam naujas, nes informacija neslopinama. Aš samprata kyla iš patirties, o ne iš anksto numatant Aš struktūra. Žmonės, gyvenantys čia ir dabar, yra lankstesni, lengvai prisitaikantys, nors aplinkiniams gali pasirodyti nenuoseklūs.
- Šis žmogus *pasitiki savo vidiniais impulsais ir intuicija*, savo organizmo vertinimo procesu, remiasi juo priimdamas sprendimus. Rogers teigia, kad darniai gyvenantis žmogus labiau pasitiki savo organizmo vertinimais negu priimtomis normomis, vien jausmas, kad aš „elgiuosi

teisingai“, yra pakankamas priimant sprendimą. Tačiau aplinkos reikalavimai taip pat turi būti pasveriami.

Humanistinės idėjos turėjo įtakos konsultavimui, mokymui, vaikų auklėjimui ir vadybai, taip pat paveikė dabartinę populiariąją psichologiją. Atsirado daug straipsnių, knygų apie teigiamą savęs vertinimą – raktą į sėkmę. Tačiau buvo sulaukta ir nemažai kritikos. Mat susidaro vaizdas apie egocentrinio pobūdžio individualizmą, jo absoliutizaciją. Per daug pabrėžiamas žmogaus sugebėjimas nuspręsti ir jausti, kas gi geriausiai tinka tam žmogui. Manoma, kad tai gali skatinti moralinių normų sunykimą, nuolaidžiavimą sau.

3. 4. Šiuolaikinės drausminimo ir savidrausmės teorijos Lietuvoje

Bausmės ir skatinimo metodai buvo analizuojami ir Lietuvos pedagogikoje. Kaip matome iš istorinių pedagogikos studijų (M.Lukšienės (1985), I.Lukšienės (1994), D. Kuolio (1992) ik kt.), iki XVII a. minčių apie skatinimus ir bausmes randame katekizminiuose – pirmuosiuose pedagoginės minties šaltiniuose, istoriniuose dokumentuose. Vėliau (nuo XVII iki XIX a.) – šviečiamojo istorinio bei filosofinio pobūdžio darbuose, kuriuose nagrinėjamos daugiau patriotinės idėjos (M.Lietuvis, K. Sirvydas, A. A. Olizarovijus ir kt.). Tuo metu specialiai nebuvo gilintasi į skatinimo ir bausmių esmę bei prasmę, tačiau kai kurių minčių apie tai jau aptinkama, ypač tuose darbuose, kuriuose kritikuojamas jaunosios kartos auklėjimas ar pateikiamos praktikės rekomendacijos tėvams ir mokytojams. Buvo daugiau rašoma apie drausmes, bet ne apie skatinimus, o visi samprotavimai šiais klausimais, kaip ir kitais, buvo remtasi senovės graikų ir romėnų mąstytojų mintimis. Matyt todėl, kad tuo metu Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, buvo įdėmiai studijuojama Antikos patirtis, ja sekama. Štai A. Olizarovijus, bene labiausiai iš tuometinių švietėjų gilinęs į bausmes, teigia: „Visiškai teisinga, kad vaikus reikia mokyti mylėti ir siekti kilnumo ne smūgiais ir mušimu, bet nurodymais ir patarimais (1994, p. 337), tačiau visuotinai pripažįstama, kad kai kuriais atvejais reikia griebtis ir bausmių. Šios bausmės turi būti taikomos ne tik už netinkamą elgesį, bet ir už prastą mokymąsi. Tad jau iki XIX a. buvo susiformavusi nuostata bausmes taikyti tiek mokant, tiek ir auklėjant jaunąją kartą. Nepaisant to, kad bausmės buvo laikomos svarbiu vaiko ugdymo metodu, visgi jos nebuvo pervertintos – liko pagalbiniais metodais siekiant ugdymo tikslų. Tuo metu dažnai buvo laikomasi nuomonės, kad geriausiai tinka fizinės

bausmės, ir praktikoje jos buvo populiaros: tampymai už ausies, mušimas kumščiu, daužymas per galvą ar veidą, plakimas rykštėmis. Greta buvo naudojamos ir nežeminančios vaiko orumo bausmės – grasinimas, barimai, pašalinimas iš mokyklos, piniginė bauda it kt. Pradėta kalbėti kad žiauresnių bausmių derėtų atsisakyti. Manant, kad tai palaužia vaiko dvasią, žaloja psichiką, Jau galima aptikti ir keletą reikalavimų bausmių taikymui. Pirmiausiai, kad bausmė turi būti pelnyta – skiriama, tik tada, kai įrodomas nusižengimas. Antra – šios bausmės turi atitikti padarytą nusikaltimą arba, kitaip tariant, jos neturi būti nei per švelnios, nei per griežtos (1994, p. 337).

Nuo XIX a. pabaigos iki XX a. vidurio Lietuvoje, kaip matyti iš istorinių šaltinių, pedagoginių studijų – samprotavimai apie ugdymą, skatinimus ir bausmes, jau pradėti grįsti ne antikinėmis, bet vakarų Europos ir Rusijos filosofų (G.Hegelio, J.G.Fichtes, P. Natorpo, V.Sokolovo) ir pedagogų (J.A.Komenskio, J.H.Pestalocio, F.W.Foersteio, H.Gaudingo, L.Tolstojaus ir. kt) idėjomis (Dumčinė, 1992, p. 8-9). Šis laikmetis ypač pasižymi požiūrių įvairove į skatinimų ir bausmių taikymą. Vieni autoriai nurodė, jog nereikėtų vaikų, nei skatinti, nei bausti, nes tai niekuo neprisideda prie elgesio pasikeitimo teigiama linkme. J. Šnipas (1987) teigia, jog bausti visai nereikia, bet skatinti būtina (Dumčinė, 1992, p. 8-9). Kiti autoriai pasisakė, kad pedagoginiame darbe reikalingos ir bausmės ir paskatinimai. Ryškėjo vienareikšmė nuomonė dėl fizinių bausmių – kad jų reikia visai atsisakyti, kad tai slopina vaiko pasitikėjimą savo jėgomis, kad juos pastato „lygioj aukštumoje su gyvuliu“- pasisako už skatinimų svarbą. Tačiau nepaisant to, kaip matyti iš to meto pedagogų J. Mičiulio (1928), A.Vokietaičio (1933), M. Petkevičaitės ir kt. darbų bausmės ir toliau lieka įprastu reiškiniu mokyklose ir šeimoje, jos naudojamos labai dažnai ir esti labai įvairios (Dumčinė, 1992, p. 8-9). Jau XIX a. pabaigoje, pedagogas bausdavo tik tėvams leidus, kitą vertus tėvai tam ne tik pritardavo, bet ir laikė tai geros priežiūros ženklu. K. Raičinskis jau pradėjo klasifikuoti bausmes (tyliosios, žodinės ir veiksmo). Kiek vėliau bausmes ir skatinimus taikyti net buvo reikalaujama, žinoma saikingai, be įniršio, pelnytai ir net nuoširdžiai, tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje. Abejojama buvo kolektyvinių bausmių nauda. J.Laužikas (1958), J.Vabalas-Gudaitis (1983), L.Jovaiša (1995), A. Grabauskienė (1988) ir kt. – mokslininkai aptaria bausmių ir skatinimų reikšmę bei prasmę, stimuliacinius metodus ir kaip juos taikyti auklėjant šeimoje, mokykloje. Svarbu pridurti, kad visi mokslininkai griežtai pasisako prieš fizines bausmes, žeminančias vaiko orumą (prievara, šaipymasis), skatina taikyti natūralios pasekmės metodus, elgsenos svarstymus, anksčiau minėtus papeikimus, perspėjimus, pastabas ir pan. L. Jovaiša suklasifikavo šiuo laikotarpiu

aptariamus bausmių metodus pagal jų sunkumo laipsnį į lengvas, sunkesnes ir sunkiausias bausmes. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad skatinant ar baudžiant reikia atsižvelgti į individualaus vaiko ypatumus (vaiko amžių, nervų sistemos stabilumą, psichinę būseną, jo pasiekimus konkrečioje srityje ir pan.). Jovaiša teigė, kad didelę reikšmę ugdymo procese vaidina ne tik drausminimas, bet ir saviaukla (Jovaiša, 1993, p. 60-61). Ta nuostata ryški ir šių dienų pedagogų darbuose.

Drausmės ir bausmės kylančias problemas mokyklose savo raštuose nagrinėja J. Laužikas (1997). Kaip kelių kovai su šiomis problemomis, nurodo mokyklos savivaldą ir jos reformas. Analizuodamas tų laikų pedagoginę spaudą aptinka daug pedagoginiame procese apatiškumo, pesimizmo, kartais privedančio iki savižudybių, lengvabūdiškumo, vergiškumo. Kritikuoja mokytojų ir mokinių santykius: „jei mūsų mokytojai yra vadinami inkvizitoriais, despotais, niveliatoriais, faraonais ir kitokiais panašiais vardais, jei mokytojų vengiama, bijoma, kai ima lankyti būstus, jei prieš juos akyse drebama, o už akių šaipomasi, tai visa tas įrodo, kokie yra mokinių ir mokytojų santykiai“ (1997, p. 39). Analizuojamos ir šiais laikais aktualios problemos, kaip mokytojų ir mokinių tarpusavio santykiai, santykiai tarp mokyklos ir tėvų. Siūlo reformuoti mokyklos savivaldą, daugiau dėmesio skiriant pačių mokinių įjungimui į kovą su negerovėmis. Tai turėtų būti klasių budėtojai (žinoma, dauguma jų mokytojui padeda ne iš noro, o daugiau iš pareigos), klasės seniūno rinkimai, kai seniūnas pats turėtų skirti ir tvarkyti budėtojus ir atstovauti klasę įvairiais reikalais, tvarkos, elgesio ir t.t.

A. Maceina drausmę ir bausmę daugiausiai analizuoja pedagogikos istorijos požiūriu. Drausmę ir bausmę priskiria prie pirmųjų kultūrų ugdymo priemonių. Kiek pavyzdys turi skatinti ir patraukti, tiek drausmė turi sulaikyti neaplamdytą žmogaus prigimtį. Išskiriami trys drausmės tipai (1990, p. 408): 1) absoliutaus pratinimo be jokio auklėjimo; 2) pradedančio auklėjimo be jokios arba beveik jokios drausmės; 3) žiauraus elgesio ir griežto auklėjimo. Vėliau pridėjo dar ketvirtą tipą – absoliutaus atlaidumo. Savo veikale nemažai rėmėsi S. R. Steinmetzo darytomis išvadomis. Akcentuojama, kad pradiniam ugdyme nederėtų naudoti sunkių bausmių, drausminimų, šis ugdymas turi būti gan švelnus. Patariama atsisakyti kūno bausmių, pabrėžiamos tokios bausmės kaip sugėdinimas, išpėjimas, papeikimas, atstūmimas. Kaip sunkiausia bausmė minimas vaiko išvijimas iš šeimos. Savo veikaluose A. Maceina visą prioritetą ugdyme atiduoda tautiniam ugdymui, patriotiškumo, pilietiškumo skiepijimui vaikuose.

Asmenybės pozicijos keitimui, kaip ugdymo tikslui, daug dėmesio skyrė žymus pedagogas B. Bitinas. Iš pirmo žvilgsnio, atrodytų daug paprasčiau organizuoti ugdymą taip,

kad ugdytiniai būtų apsaugoti nuo blogos įtakos, nepatirtų skatinimo vienokiam ar kitokiam socialiai nepriimtinais elgesiais, veiklai. Tokia pedagoginė strategija, kurios pagrindą sudaro vaikų izoliavimas nuo nepalankios socialinės aplinkos, buvo natūrali, pavyzdžiui, XIX a. Lietuvos kaimo bendruomenėje, ja buvo grindžiama lietuvių liaudies pedagogika. Izoliavimo nuo kenksmingos aplinkos strategija buvo paplitusi ugdant visuomenės elito vaikus (kilmingų merginų institutai Rusijoje, XX a. pirmosios pusės „naujasis ugdymas Vakarų Europoje“). Šia strategija buvo grindžiama vaikų ir paauglių asocialaus elgesio prevencija sovietinėje visuomenėje, kai siekta izoliuoti vaikus ir paauglius nuo pastebėto nepalankios ugdymo aplinkos poveikio. Bene ryškiausių rezultatų, įgyvendinant šią strategiją, yra pasiekęs A. Makarenka (Макаренко). Jis sukūrė savanoriškais pagrindais paremtą, pedagogiškai izoliuotą nuo žalingo aplinkos poveikio socialiai pažeistų paauglių bendruomenę. Tačiau šiuolaikinės susisiektimo ir ypač masinės komunikacijos priemonės padarė neįmanomą ugdytinių atskyrimą nuo visuomenėje esančių vaikams ir paaugliams patrauklių vilionių. Tenka susitaikyti su šiuo faktu ir ieškoti kitokių problemos sprendimo būdų. Asocialios pozicijos pagrindinė prevencijos pedagoginė prielaida yra normos draudimo transformavimas į pozityvų ugdymo tikslą. Dažniausiai kyla klausimas, ką daryti sus jau susiformavusia ugdymo asmenybės pozicija, tai yra, kai reikia šią poziciją keisti. Paauglių padaromų žiaurių nusikaltimų daugėja, vadinasi, dažnesni ir negatyvios pozicijos ugdytiniai. Siūloma asmenybę keisti remiantis teigiamomis auklėjamojo pozicijomis, jo veiklos galimybėmis ir pan. Nes juk ir labai neigiami ugdomieji turi ir teigiamų savybių. Pedagogo uždavinys turėtų būti šias savybes pastebėti, jas puoselėti ir jomis remtis teigiamas asmenybės puses, kurias galima lengviau keisti, kartu keičiant ir visą asmenybės poziciją. Atkreipiamas dėmesys, kad sudėtingiausias yra pradinis perauklėjamo etapas, kai reikia sugriauti negatyvią ugdytinio poziciją. Tai, profesoriaus Bitino nuomone, galima pasiekti dviem būdais (2000, p. 103): 1) pedagogas įgyja auklėtinio pasitikėjimą, taip nusistovi jų nuoširdūs jų santykiai, dėl kurių auklėtinis atsisako negatyvaus požiūrio į socialinę tikrovę; 2) pedagogas sudaro situaciją, kurioje negatyvios pozicijos išgyvena labai stiprų emocinį sukrėtimą, griaunantį jo negatyvią poziciją. Tokius ryškius emocinius išgyvenimus auklėtinui sukelti nėra paprasta ir sunku iš anksto numatyti. Tam turi būti labai pasiruošęs pats pedagogas. Nemažiau veiksmingas ir pirmasis būdas, pastebėta, kad dauguma negatyvaus elgesio vaikų labiau trokšta pedagogų nuoširdumo, atjautos, atidos, todėl nesunku įgyti jų pasitikėjimą. Tokiu atveju mokytojo įtikinėjimas tampa labai veiksmingu. Labai svarbu tolimesniame auklėjimo procese auklėtinį įtraukti į aktyvią veiklą (galima patikėti net sudėtingas užduotis, pagirti ir už nedidelius

pasiektus rezultatus). Dažniausiai negatyvaus elgesio priežastimi būna socialinės aplinkos veiksniai, svarbu juos laiku pastebėti ir kreiptis pagalbos į visuomenę. Kaip pedagoginius metodus, skatinančius pozityvią ugdytinio veiklą, autorius dar išskiria (2000, p. 130): skatinimą, lenktyniavimą, smerkimą, viešosios nuomonės formavimą. Skatinimais žadiname pasitikėjimą savimi, teigiamus emocinius išgyvenimus, pripažįstame, kad elgesys yra socialiai visavertis, parodoma, kokio elgesio visuomenė iš ugdytinio tikisi bei stimuliuoja ir ateityje pozityviai elgtis, atlikti reikšmingus, kilnius darbus. *Lenktyniavimo* paskirtis šiandieninėje pedagogikoje nurodoma kaip priemonė stimuliuoti socialiai reikšmingiems veiklos motyvams. Kada auklėtiniai varžosi ne tik dėl geresnių veiklos rezultatų, lenktyniaudami jie padeda ir vieni kitiems, siekia geresnių bendrų rezultatų. Lenktyniavimu turėtų būti suinteresuoti patys auklėtiniai, pedagogo funkcija turėtų būti kaip konsultanto, padėjėjo, veiklos organizatoriaus. Jau ne kartą minėta, kad *smerkimo* paskirtis - slopinti asmenybės neigiamas savybes, tačiau manoma, kad šis būdas yra konfliktiškas ir jo taikymas neduoda tinkamo rezultato pedagoginiame procese. Tai dažniausiai bausmės, įžeidžiančios ugdytinio asmenybę, fizinės bausmės, kurios nepriimtinos ir šeimoje. Čia vėl rekomenduoti moralinio smerkimo būdai- pastaba, įspėjimas ir pan. Atkreipiamas dėmesys į bausmių reikalavimus: turėtų būti užtarnautos, neturėtų būti skiriamos per dažnai, kad atitiktų ugdytinių bendruomenės viešąją nuomonę bei reikalinga atsižvelgti į auklėtinių amžiaus ir individualias ypatybes. Kaip ir daugumos šių dienų pedagogų nuomone, sėkmingo auklėjimo rezultatas – dvasiškai tobula asmenybė, kur asmenybės dvasinio tobulėjimo esmę sudaro auklėjamųjų tikslų perėjimas į vidinį asmenybės turinį – jų internalizavimas (2000, p. 133).

Jovaiša nagrinėjo teistinio auklėjimo metodus ir formas. Pradėjus vaikui kalbėti, žaisti, atsiranda proga kalbėti paaiškinti vienu ar kitu reiškinių ir daiktų reikšmę bei svarbą. Paauglystės metais, kai vaikui kyla prieštaravimų su tėvais, mokytojais, kaip aplinkinio gyvenimo prieštaravimai, negerovės, dramos ir tragedijos pastebimos ir kelia nihilistinius nusiteikimus, priešiškus pasauliui, tikėjimas progresuojančia evoliucija, geresnės ateities viltis turi būti pasirenkamų žodinių metodų ar sueigų organizacinių formų leitmotyvas. Tas auklėjimo formas turi rinktis, planuoti ir vykdyti patys paaugliai. Veiksmingiausia forma – disputas, diskusija, kuriai vadovauja patyręs, humaniškas ir plačios erudicijos pedagogas ar kviestinis svečias iš tėvų aplinkos. Kita forma - klasės auklėtojo ar dvasininko valandėlė, surengta paauglių problemų, interesų tematika (1993, p. 60-61).

Didelis dėmesys skiriamas savikritikai – ne tik savęs pažinimo, bet ir auklėjimo būdui, nes vertinant savo trūkumus, kyla siekimas juos įveikti, save peikiant išvengti trūkumų.

Svarbu skatinti „Sveiko“, „Šalto“, „Racionalaus“ proto galias, kai kyla impulsyvus elgesys, kai jausmai slopina sveiko, racionalaus proto sprendimus ir daromi nusižengimai. Svarbus specialus saviuklos būdas – savidrausmė. Jis praktikuojamas tada, kai individas turi sunkumų vykdydamas nustatytas bendro gyvenimo ar darbo normas, draugiškų santykių taisykles. Tokiu atveju į savo veiklos programą įsivedamas režimas, kuriuo siekiama išugdyti savo drausmingumą. Režimo vykdymas nėra tokiam individui lengvas, nes prieštarauja jo įpročiams, norams, požiūriams. Tokiais atvejais neišvengiama saviprievarta elgtis pagal savo režimo taisykles, sau taikomas įsakymas, nurodymas, nugalint valios silpnumą, pertvarkant valios silpnumą, pertvarkant emocinę sferą, įpročius. Vyresnio amžiaus moksleiviams taikytina ir savitaiga (1993, p. 102-103). Tam, kad pasirengtų mokinių saviuklos procesui, mokytojas turi (1993, p. 107) : 1) sudominti saviuklos reikšme asmenybės tobulinimui; 2) įvesti auklėtinius į vertybių ir idealų sferą; 3) atskleisti saviuklos perspektyvą; 4) mokyti saviuklos būdų. Drausminimas – dorybė, kai sąmoningai laikomasi drausmės normų. Drausmingumas – elementarioji doro elgesio savybė (1993, p. 73). Kalbant apie bausmes, pažymėtina, kad bausmės neturi slopinti saugumo jausmo. Jo pradimas verčia žmogų ieškoti saugesnės vietos, bėgti iš namų, mokyklos, darbovietės. Žmonija sukūrė daug bausmės rūšių, kurios slopina arba išorinius veiksmus, arba dvasią. Dvasinė prievarta daro žmogų vergu, belaisviu. Čia galima pateikti bandymą sugrupuoti bausmes (1993, p. 227): 1. Lengvos bausmės: nepritarimas, nesutikimas, pastaba; 2. Sunkesnės bausmės: ironija, nuolatinė kontrolė, įspėjimas, peikimas; 3. Sunkios bausmės: barnis, grasinimas, elgesio svarstymas. 4. Sunkiausios bausmės: abejingumas asmenybei, dominavimas, deprivacija (teisių, privilegijų, pagarbos ar ko nors kito atėmimas), distancija (artumo vengimas), nepasitikėjimas, izoliacija. Visų šių bausmių reikėtų vengti. Kraštutiniu atveju taikyti lengvas bausmes, bet tik tada, kai auklėtinis jaučiasi jų vertas, kai tikimasi, kad jos teigiamai stimuliuos.

Jovaiša nurodo, kokių taisyklių laikytis skatinant (1993, p. 227):

- apgalvoti, ar skatinama tikrai už vertingą veiklą ar elgesį, ar ne per daug, per dažnai,
- apgalvoti, ar parinkti tikrai geriausi auklėtiniai, ar nebus nuskriaustų, nepatenkintų; jei įtariama, kad tokių gali būti, duodami pažadai,
- apgalvoti, ar tinkamiausias laikas pagyrimui, apdovanojimui,
- atsižvelgti į aplinkybes ir individo ypatumus skatinant prieš veiklą ar elgesį;

Baudžiant

- nenubausti teisią,
- parinkti bausmės dydį,

- žiūrėti, kad nebūtų per lengvai ar per sunkiai nubaustas,
- neįžeisti baudžiamojo,
- neatidėlioti bausmės skelbimo ir vykdymo; jeigu atidėliojama, tai motyvuoti,
- nebausti susierzinus,
- apgalvoti, ar vaikas laikys bausmę pelnyta,
- nebausti dažnai, nes pasijus nesaugus,
- bausmė turi kelti kaltės ir atgailos jausmą,
- bausmė turi kelti norą taisytis, nebausti grupės už vieno ar kelių auklėtinių padarytas pražangas, skriaudas,
- vengti viešųjų bausmių; jas skirti už rimtas pražangas arba prevencijos tikslu.

L. Jovaiša knygoje „Hodegetika“ analizuoja saviuklos metodą. Pasak autoriaus, „saviukla yra specialiai organizuota, tikslinga, ilgalaikė individo veikla, skirta tobulinti savo asmenybę“ (1995, p. 95). Yra išskiriamos šios saviuklos rūšys (1995, p. 98-99):

- Savikontrolė ir savikorekcija – epizodinė saviukla, sąlygojama konkrečios situacijos. Paauglystėje susidomima kurios nors savybės ugdymu: ištvermės, drąsumo ir pan.
- Savivalda. Ji atsiranda, kai individas pajunta savo kalbos ir elgesio trūkumus, kliudančius jam optimaliai santykiuoti su aplinka. Savivalda pasireiškia sunkiomis elgesio situacijomis. Savivaldai priskiriamos autotreniruotės.

Saviuklos rūšys gali būti trumpalaikės, ilgalaikės, daugiau ar mažiau tikslingos, įsisamonintos arba neįsisamonintos. L. Jovaiša nurodo, kokios turi būti sąlygos saviuklai, tai (1995, p. 96):

- Savęs tobulinimo poreikis.
- Savivaizdis ir saviprata. Atsiradus šiems komponentams galima saviukla. Manoma, kad sąlygos saviuklai susidaro paauglystės metais.
- Savimonė – savojo Aš pažinimo ir vertinimo įrankis. Aš atsako už savo elgesį, veiksmus, veiklą, jausmus. Savimonė nėra duota žmogui iš šalies. Ji susiformuoja santykiuose su kitais žmonėmis ir su aplinka.

Saviuklos turinys apima rūpinimąsi savo kūno grožiu, sveikata, pažangumą, asmenines problemas (baime, nerimą, įtarumą...). Svarbiausia atrasti, ką reikia tobulinti, suprasti kas tobulintina. Saviuklos būdai - žodinių ir veiksminių priemonių panaudojimas savęs tobulinimo tikslais. Saviuklos metu asmuo atlieka dvi roles - auklėtojo ir auklėtinio. Savimonės pagalba žmogus tarsi susidvejina: tuo pačiu metu kelia auklėjimo tikslus, numato auklėjimo priemones. Pirmuoju atveju asmuo yra auklėtojas, vykdo auklėjimo pareigas, o

antruoju - subjektas, kuris imasi atsakomybės už savo auklėjimo padarinius. Transdukcija (lot. *transducere* - pervesti į kitą pusę). Tai kitų minčių perkėlimas į sąvąsias. Transdukuotos mintys formuojasi į požiūrį, poziciją, kuri lemia elgesį. Ilgainiui transdukcija virsta savikritikos priemone. Savikritika - procesas, kurio metu vertinant savo trūkumus, kyla siekimas juos įveikti. Save peikiant stengiamasi išvengti trūkumų. Kartais pradedama galvoti, kad neįmanoma trūkumų įveikti. Savitvarda - pagrindinis savivaldos būdas, atsirandantis tuomet, kai kyla impulsyvus elgesys, kai jausmai slopina racionalius sprendimus. Reikia tik kitaip pagalvoti ir randama pusiausvyra. Savidrausmė - elgesys, orientuotas į bendro gyvenimo normas, draugiškų santykių taisykles. Įsipareigojimas - tam tikrų veiklų priskyrimas sau: visada sakyti tiesą, būtinai išsėsti duotą žodį ir pan. Savitaiga prieinama tik vyresnio mokyklinio amžiaus mokiniams.

Autorius taip pat išskiria ir saviuklos organizavimo etapus (1995, p. 107):

- Auklėtojo pasirengimas vadovauti saviuklai.
- Individualios ir kolektyvinės saviuklos organizavimas.
- Saviuklos proceso palaikymas.
- Saviuklos rezultatų aptarimas.
- Saviuklos užbaigimas ir tęstinumas.

Spartūs socialiniai Lietuvos raidos tempai, esant didelei senųjų tradicijų, krikščionybės ir sovietinio paveldo įtakai, nulėmė, kad Lietuvos visuomenė yra nekritiška, orientuojasi į pačias įvairiausias vertybes, kurios siūlomos kitų, ilgą kelią nuėjusių demokratiškas valstybių. Atitinkamai formuojasi Lietuvos jaunuomenė, kuri dar sparčiau nekritiškai perima atsivėrusio pasaulio vertybes, nedaug tegalvodama, kas buvo vertinga tautai šimtmečius (Duoblienė, 2007, p. 9). Kaip teigia V. Aramavičiūtė „brandžios asmenybės neatsiejamos nuo vertybių (meilės, laisvės, atsakomybės, sąžinės ir kt.), nuo individo bendravimo, santykių ir gyvenimo stiliaus, taip pat nuo jo autentiškumo, kompetentingumo ir savęs aktualizavimo lygmens“ (2005, p. 33). Svarbiausia auklėjimo paskirtis V. Aramavičiūtės žodžiais tariant – „padėti individui įgyti dvasinių vertybių, sutaurinančių žmogaus prigimtį ir leidžiančių sukurti su pasauliu adekvačius santykius, grindžiamus šiomis vertybėmis, tapti autentišku žmogumi, kuriančiu prasmingą gyvenimą ir atrandančiu jame tikrąją prasmę, kompetentinga ir visiškai save aktualizuojančia asmenybe, galinčia savarankiškai, kūrybiškai veikti“ (2005, p. 33 - 34). Autorė taip pat išvelgia vertybių krizę, kurios pagrindu kyla ir gyvenimo prasmės bei esmės krizė, todėl tokiai vertybinei krizei kaip atsvarą ji siūlo dvasingumo puoselėjimą. Taip pat autorė akcentuoja vertybių internalizaciją ir

santykių ypatumus (problemas), per šiuos dalykus siūlo numatyti auklėjimo tikslus ir uždavinius. Atlikti V. Aramanavičiūtės tyrimai įrodė, kad vyresniojo amžiaus mokiniai stokoja teigiamo ir sąmoningo požiūrio į dvasines vertybes, ypač į gilesnę jų prasmę, todėl dažniausiai kyla tarpusavio bendravimo problemos, problemos bendraujant su tėvais, mokytojais, bendruomenės grupėmis. Todėl ji siūlo (2005, p. 253): 1) padėti mokiniams suformuoti teigiamą ir sąmoningą požiūrį į esmines dvasines vertybes; 2) praturtinti jų emocinius išgyvenimus; 3) žadinti poreikį realizuoti dvasines vertybes ir ypač sukaupti prasmingo gyvenimo patirtį, padėti jiems išgyventi ir įprasminti šias vertybes. Šių tikslų patariama siekti skatinant tokius gebėjimus kaip įvairiapusis savęs pažinimas, adekvatus savęs vertinimas, kryptingas emocijų valdymas, empatija arba įsijautimas į kito žmogaus emocijas, būsenas, konstruktyvus bendradarbiavimas, kūrybiškas bendradarbiavimas, prasmingo gyvenimo stiliaus kūrimas. Didelį dėmesį reikėtų skirti nepamokinei veiklai, aktyvesniam įsitraukimui į visokeriopą naudingą veiklą, domėjimuisi šios veiklos prasmingumu, įtraukiant dvasines vertybes, gyvenimo prasmės ieškojimą, sukelti sau ir aplinkiniams kuo geresnes emocijas ir išgyvenimus.

Dvasingumą, kaip pedagoginį reiškinį analizuoja ir E. Martišauskienė (2004). Ji teigia, kad „ugdymo mokslo plėtra ženklesnio pozityvaus poveikio asmenybės raidai nedaro, mat esminė jos grandis (dvasinė dimensija) lieka nuošalėje, t. y. į ją sąmoningai neatsižvelgiama. <...> Kūrybinis santykis su kitais žmonėmis visada remiasi dvasinėmis ugdytojo galiomis. Tik jis ugdyimo procese įgautų naują kokybę, jei būtų išvelgiamos ir pateis ugdytinio dvasinės pajėgos bei jų funkcijos asmenybės raidoje” (2004, p. 5).

4. DRAUSMINIMO PRIEMONĖS LIETUVOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOSE

4.1. Mokytojų empirinio tyrimo instrumentarijus

Empirinio tyrimo paskirtis ir metodai

Mokinių nedrausmingo, destruktivaus elgesio proveržis mokyklose, bausmė, kontrolė ir prevencija – šiuo metu pačios aktualiausios, plačiai žiniasklaidoje ir visuomenėje diskutuojamos temos. Tačiau pedagoginiu požiūriu *drausminimo problema* nėra pakankamai išanalizuota Lietuvos ugdymo literatūroje, lygiai kaip ir nėra išsamių tyrimų apie drausminimą mokykloje.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti mokytojų požiūrį į mokinių drausminimą ir savidrausmę ugdymo procese ir nustatyti jų taikomas drausminimo priemones: bausmę, kontrolę, prevenciją, savidrausmę.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išryškinti bausmės, kontrolės, prevencijos, savidrausmės priemonių taikymo aktualijas ir perspektyvas, ištiriant mokytojų nuomonę.
2. Išnagrinėti mokiniams taikomas drausminimo priemones Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose.

Empiriniame tyrime buvo naudotasi šiais metodais:

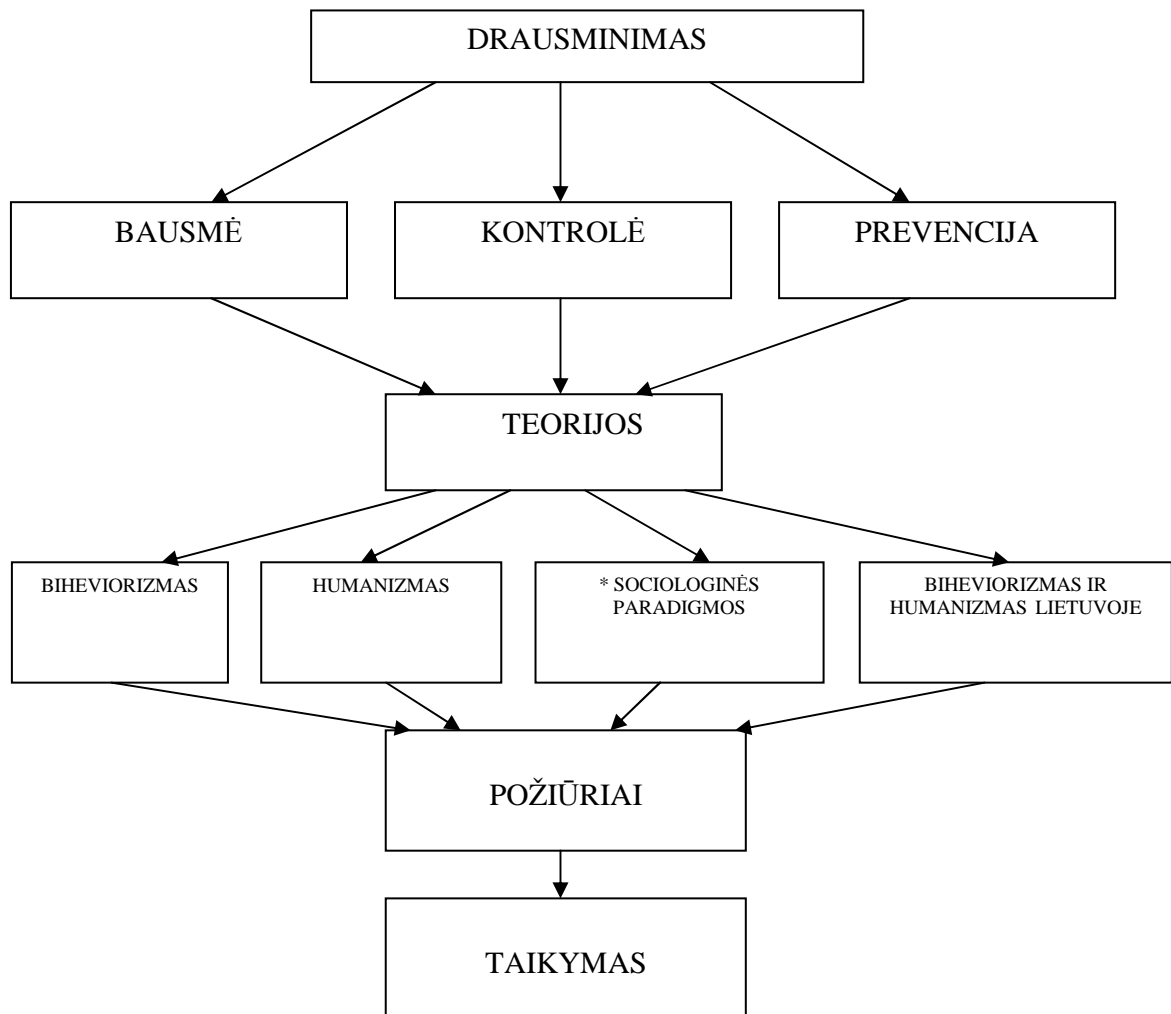
1. Anketinė apklausa: atviri, pusiau atviri ir uždari klausimai; anketoje (1 priedas) pateikti klausimai leido išanalizuoti Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų požiūrį į drausminimo problemas šalyje ir jų mokyklose, į mokinių drausminimą ir savidrausmę ugdymo procese, jų taikomas drausminimo priemones: bausmę, kontrolę, prevenciją. Taip pat anketa padėjo išryškinti jų puoselėjamas vertybes.
2. Statistinės analizės metodai: demografiniams duomenims aprašyti ir respondentų atsakymų bendrai analizei buvo naudojamos dažnių lentelės. Nustatant skirtumus tarp grupių taikytas porinių dažnių metodas, χ^2 (chi kvadrat) kriterijus, vienfaktorinė dispersinė analizė Anova nepriklausomoms imtims. Statistinių skirtumų tarp mokyklų patikslinimui buvo naudojamas Bonferoni post hoc kriterijus. Tyrimo duomenys apdoroti, naudojant statistinių duomenų apdorojimo paketo SPSS (Statistical Package for Social Science) programinės įrangos 12.0 versiją.

Tyrimo organizavimas ir tiriamųjų imtis

Tiriant bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų požiūrį į drausminimo problemas šalyje ir jų mokyklose, į mokinių drausminimą ir savidrausmę ugdymo procese, jų taikomas drausminimo priemones: bausmę, kontrolę, prevenciją, savidrausmę, - vadovautasi:

1. Humanistinė teorija, akcentuojančia žmogaus laisvę ir nepriklausomybę, siekį save aktualizuoti, žmogaus įgimtų gabumų ugdymą ir potencialių galimybių realizavimą.
2. Fenomenologijos teorija, leidžiančia apibūdinti tiriamus fenomenus: bausmes, kontrolę ir prevenciją ne tik jau kaip daugelio teoretikų apibrėžtas ir suklasifikuotas drausminimo priemones, bet ir kaip naujais ypatumais besiskleidžiančius fenomenus.
3. Interpretacijos teorija, leidžiančia drąsiau ir plačiau aprašyti tyrimo duomenis.

Empirinio tyrimo (klausimyno) sudarymui naudotas modelis

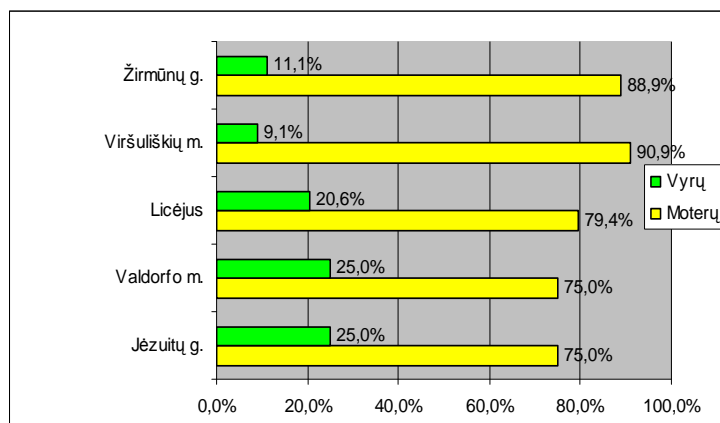
*Sociologinių paradigų ypatumai, jų atitikimas neomarksistinei, postmodrnistinei, kritinei švietimo teorijoms.

Tiriamųjų imtis ir jos charakteristika

Siekiant sugretinti mokytojų požiūrį į drausminimo problemas šalyje ir jų mokyklose, į mokinių drausminimą ir savidrausmę ugdymo procese, taikomas drausminimo priemonės: bausmę, kontrolę, prevenciją, - tyrimas (**tikslinė atranka**) buvo atliktas penkiose skirtingų tipų Vilniaus bendrojo lavinimo mokyklose: Žirmūnų gimnazijoje, Vilniaus licėjuje, Vilniaus jėzuitų gimnazijoje, Viršuliškių vidurinėje ir Valdorfo mokyklose. Tyrimas buvo atliktas 2008 m. balandžio - gegužės mėnesiais. Prieš pradėdant tyrimą mokytojai buvo supažindinami su tyrimo tikslais ir uždaviniais, buvo užtikrintas atsakymų anonimiškumas. Tyrimo užduočių atlikimas užtrukdavo 15-30 minučių. Iš viso buvo išdalinta 270 anketų. Grįžo 174 anketos, t.y. tyrime dalyvavo 174 mokytojai, dirbantys pagrindinio ir vidurinio ugdymo pakopose.

Kaip matyti, tiriamieji pasiskirstė taip: šiame tyrime mokytojų moterų dalyvavo 82,8 proc., o vyrų mokytojų - 17,2 proc. Vilniaus jėzuitų gimnazijoje ir Valdorfo mokykloje tyrime dalyvavo daugiausiai mokytojų vyrų - po 20,0 proc. Daugiausia mokytojų moterų (90,9 proc.) ir mažiausia mokytojų vyrų (9,1 proc.) – Viršuliškių vidurinėje mokykloje (1 pav.).

Pagal amžių mokytojai pasiskirstė taip: daugiausia 20-29 metų amžiaus mokytojų dirba Vilniaus jėzuitų gimnazijoje (21,9 proc.), daugiausia pedagogų, kuriems virš 50-ties metų, dirba Vilniaus licėjuje (47,1 proc.) ir Viršuliškių vidurinėje mokykloje (46,5 proc.) ($\chi^2 \approx 37,10$, $p < 0,05$).

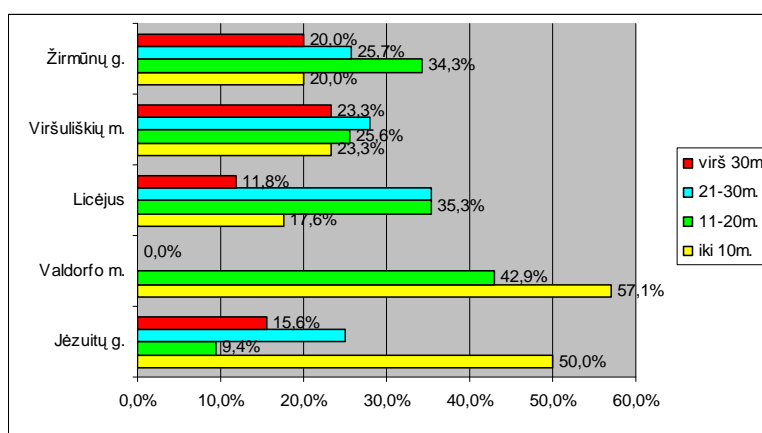

1 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal lytį

Visose tirtose mokyklose aukštąjį išsilavinimą turi 66,1 proc. mokytojų, 29,3 proc. turi magistro laipsnį; Viršuliškių vidurinėje mokykloje 7 proc. pedagogų turi vidurinį išsilavinimą ir 4,7 proc. - aukštesnįjį išsilavinimą ($\chi^2 \approx 5,80,0$, $p < 0,05$). Dauguma tirtų

mokyklų mokytojų turi vyr. mokytojo kvalifikaciją (38,5 proc.). Viršuliškių vidurinėje mokykloje dirba 81,0 proc. mokytojų, turinčių vyr. mokytojo kvalifikaciją, kai tuo tarpu Valdorfo mokykloje tokios kvalifikacijos mokytojai sudaro 7,7 proc. ($\chi^2 \approx 69,69$, $p < 0,05$), nes Valdorfo mokykloje nėra privalomo reikalavimo mokytojui turėti pedagoginį išsilavinimą. Mokytojų metodininkų tirtose mokyklose dirba 21,9 proc., o 16 proc. sudaro mokytojai ekspertai.

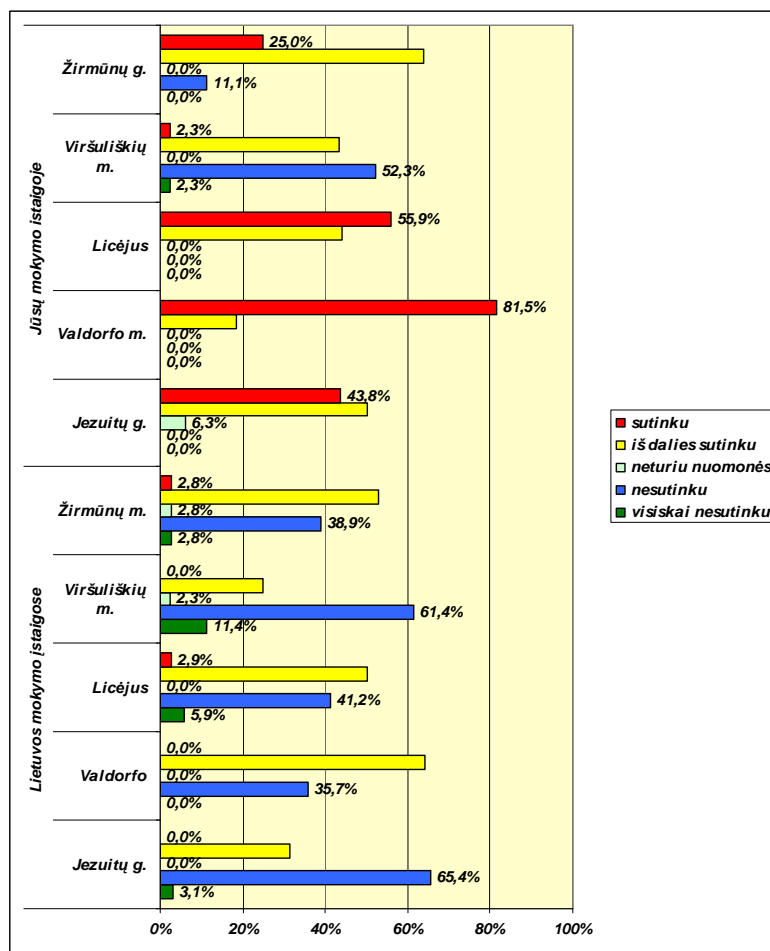
Pagal pedagoginio darbo stažą daugiausia mokytojų tirtose mokyklose dirba iki 10 metų – 32 proc., nuo jų nedaug atsilieka 11-20 metų dirbantys mokytojai – 29,1 proc. Valdorfo mokykloje iki 10 metų darbo stažą dirbantys mokytojai sudaro net 57,1 proc., o Vilniaus licėjuse – tik 17,6 proc. ($\chi^2 \approx 36,48$, $p < 0,05$). Tokį ryškų skirtumą galima būtų paaiškinti tuo, kad jaunesni mokytojai mieliau renkasi darbą netradicinius ugdymo metodus taikančioje įstaigoje. Tuo tarpu labiau tradicinėje Viršuliškių vidurinėje mokykloje 23,3 proc. dirbančių pedagogų turi virš 30 metų pedagoginio darbo stažą (tai sudaro didžiausią procentą iš visų tirtų mokyklų), Žirmūnų gimnazijoje virš 30 metų pedagoginio darbo stažą turinčių mokytojų dirba (20,0 proc.) (2 pav.).

2 pav. Mokytojų pasiskirstymas pagal pedagoginį darbo stažą

4.2 Mokytojų požiūris į drausminimo situaciją Lietuvoje ir savo mokykloje

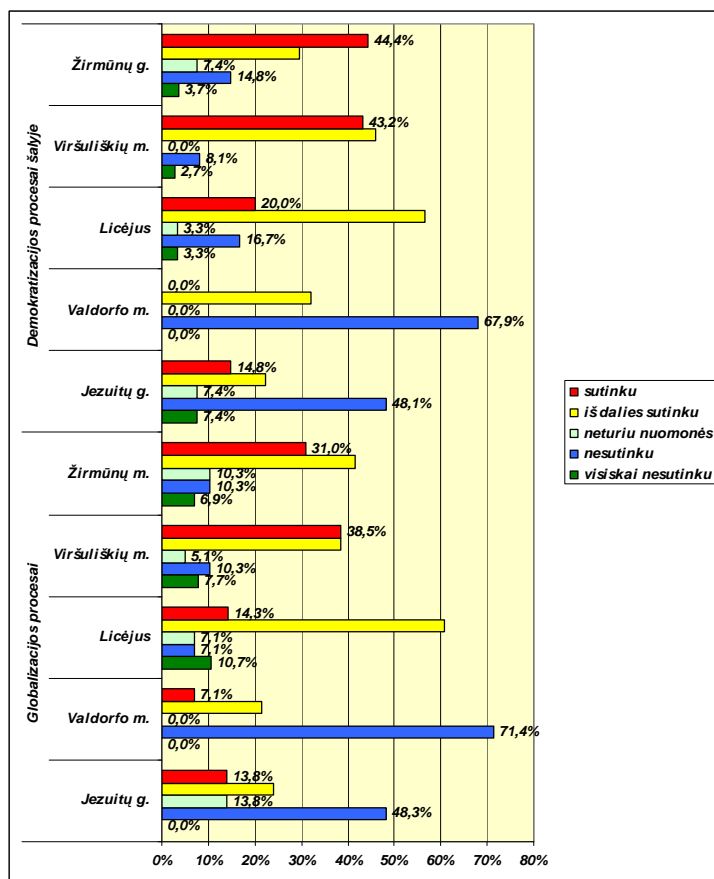
Į klausimą, ar situacija drausmės atžvilgiu Lietuvos mokymo įstaigose yra gera, 44,2 proc. apklaustųjų mokytojų atsakė teigiamai, o 54,6 proc. mokytojų nuomone ši situacija yra nepatenkinama. Tačiau į tą patį klausimą, liečiantį mokyklą, kurioje jie dirba, teigiamai atsakė 82,2 proc. mokytojų, o kad situacija nepatenkinama – 15,5 proc. Galima padaryti išvadą, kad mokytojams savoje mokykloje situacija atrodo gera, tačiau už jos ribų - žymiai prastesnė (3 pav.).

3 pav. Mokinių drausmė Lietuvos mokymo įstaigose ir atskirose mokyklose

Dauguma mokytojų mano, kad dokumentų, reglamentuojančių discipliną, tvarką, prevenciją šalies ir savivaldybės mastu nepakanka, o jų mokyklos mastu – pakanka. Galima daryti prielaidą, kad mokytojai norėtų didesnio Švietimo ir mokslo ministerijos bei kitų valstybinių įstaigų dėmesio drausminimo klausimais.

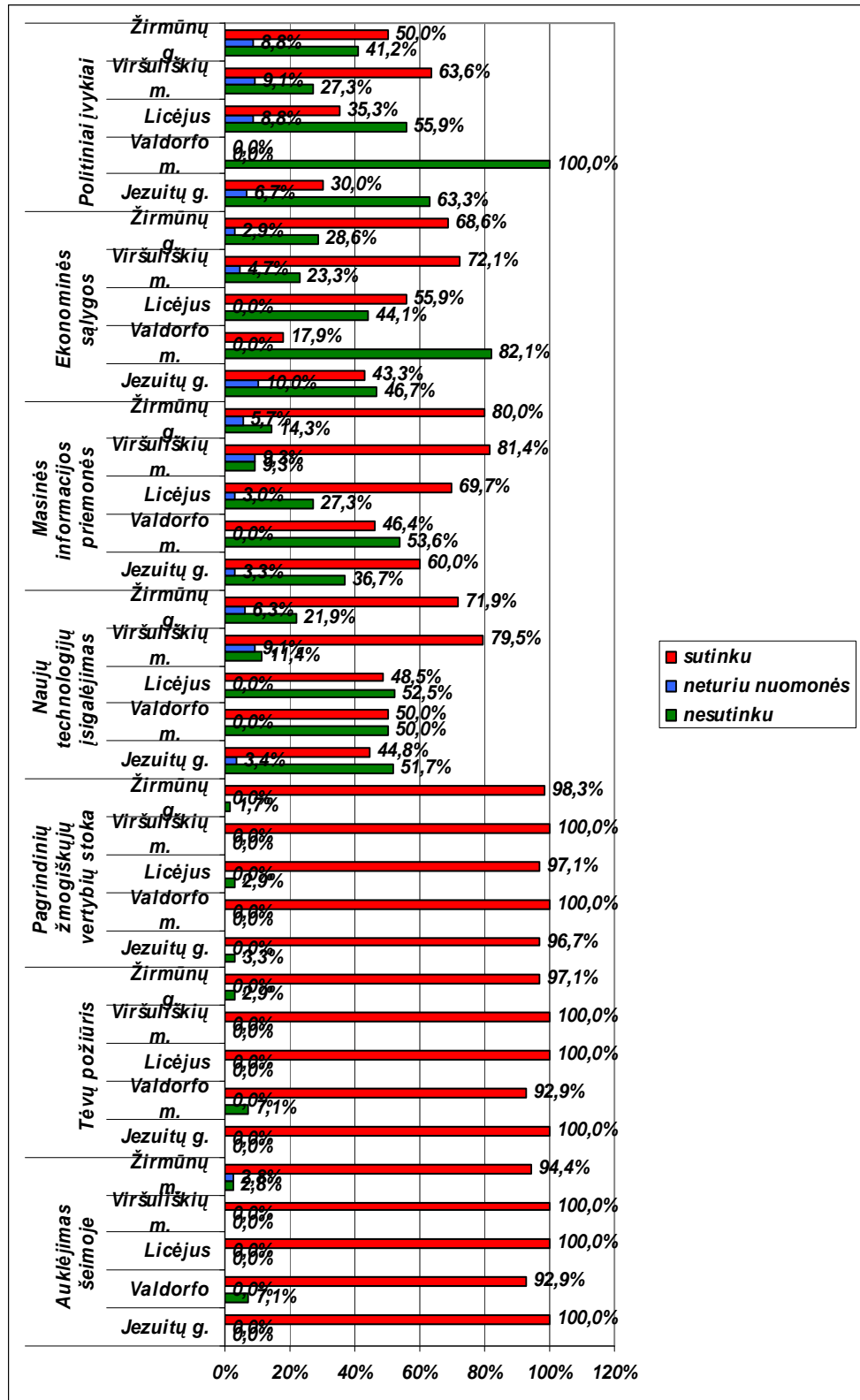
Iš mokytojų atsakymų matyti, kad nedrausmingą mokinių elgesį, jų nuomone, įtakoja tiek globalizacijos procesai pasaulyje (59,6 proc.), tiek demokratizacijos procesai mūsų šalyje (63,8 proc.). Tačiau net 48,3 proc. Jėzuitų gimnazijos ir 71,4 proc. Valdorfo mokyklos mokytojų nesutinka, kad globalizacijos procesai pasaulyje ir mūsų šalyje ženkliai įtakoja mokinių nedrausmingumą, ir 55,6 proc. Jėzuitų gimnazijos ir 67,9 proc. Valdorfo mokyklos mokytojų nepritaria, kad mokinių drausmingumui įtaką turi demokratizacijos procesai mūsų šalyje (4 pav.).

4 pav. Globalizacijos ir demokratizacijos procesų įtaka drausminiams nusižengimams

Tyrimas parodė, kad, mokytojų nuomone, didžiausią įtaką nedrausmingam mokinių elgesiui turi: mokinio psichologinės ypatybės (95,7 proc.), auklėjimas šeimoje (97,7 proc.), tėvų požiūris (98,2 proc.), draugų įtaka (96,5 proc.), gatvės įtaka (96,4 proc.), pagrindinių žmogiškųjų vertybių stoka (98,3 proc.), drausmės stoka mokykloje (77,2 proc.) - tačiau pastarajam teiginiui Licėjuje nepritarė 33,3 proc. mokytojų. Kaip papildomi faktoriai, įtakojantys mokinių drausmingumą, mokytojų buvo įvardyti: neišugdytas atsakomybės jausmas šeimoje, motyvacijos stoka (Žirmūnų gimnazija), nebaudžiamumas, atsakomybės stoka (Viršuliškių vidurinė mokykla), sistemos spauda individui, stiprus saviraiškos

poreikis, mokinių pervargimas (Jėzuitų gimnazija), galimybės būti laisvam sau ir kitiems stoka (Valdorfo mokykla). Į klausimą, ar drausminimą įtakoja naujų technologijų įsigalėjimas, neigiamai atsakė 50 proc. mokytojų Valdorfo mokykloje, Licėjuje – 45,5 proc., Jėzuitų gimnazijoje – 51,7 proc. Netradicinius ugdymo metodus taikančiose mokyklose dirbančių mokytojų nuomone, drausminimui taip pat mažai įtakos turi masinės informacijos priemonės – Valdorfo mokykla (53,6 proc.), ekonominės sąlygos – Valdorfo mokykla (82,1 proc.), politiniai įvykiai – Valdorfo mokykla (100 proc.), ir Vilniaus licėjus (55,9 proc.), Jėzuitų gimnazija (63,3 proc.) (žr. Priedas Nr. 3). Iš tyrimo duomenų ryškėja, kad mokytojai nėra linkę nedrausmingumo priežasčių sieti su globaliais pokyčiais ir šiuolaikinio pasaulio aktualijomis bei naujovėmis, o labiau savo dėmesį sutelkia į socialinį aspektą ir bendražmogiškąsias savybes. Ypatingai tai pastebima netradicinėse mokyklose (Valdorfo mokykla) (5 pav.).

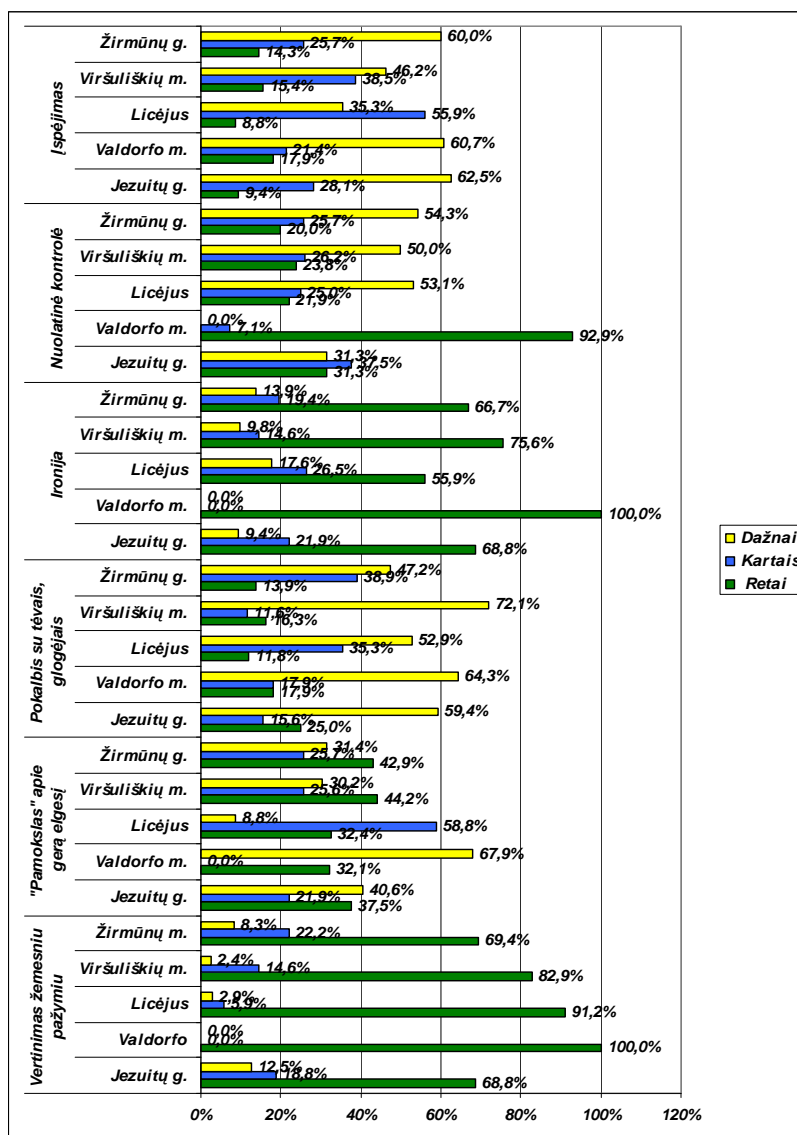
5 pav. Faktoriai, įtakojantys nedrausmingą mokinių elgesį mokyklose

4.3 Drausminimas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose: požiūris ir taikymas

4.3.1 Bausmė

Tyrimas atskleidė, jog mokytojai nepitaria tokių bausmių taikymui, kaip izoliacija (67,3 proc.), abejingumas asmenybei (73,5 proc.), grasinimas (85,4 proc.), fizinė bausmė (97,1 proc.), vertinimas žemesniu pažymiu (77,1 proc.), ironija (67,6 proc.). Išimtį sudaro Viršuliškių vidurinė mokykla, kur 29,5 proc. mokytojų pasisako už vertinimą žemesniu pažymiu, 11,1 proc. pritaria grasinimui, 35,7 proc. – abejingumui asmenybei; ironijai Jėzuitų gimnazijoje pritaria 26,7 proc., o Licėjuje – 32,4 proc. Nemaža dalis apklaustųjų mokytojų pasisako už teisių apribojimą – Viršuliškių mokykloje (54,5 proc.), Licėjuje (41,2 proc.), Valdorfo mokykloje (39,3 proc.). Nepasitikėjimui Viršuliškių mokykloje pritaria 44,1 proc. mokytojų, 53,5 proc. šios mokyklos mokytojų taip pat pasisako už nuolatinę kontrolę. Jėzuitų gimnazijos ir Valdorfo mokyklos mokytojai pasisako už „pamokslą“ apie gerą elgesį – atitinkamai 73,3 proc. ir 77,8 proc. (žr. priedas Nr. 4). Kaip papildomas bausmes mokytojai įvardijo: šalinimą iš mokyklos (Žirmūnų gimnazija), padėti vaikui suvokti save (Jėzuitų gimnazija), atidų daugelio žmonių dėmesį prasižengusiam (Valdorfo mokykla).

Tyrimas atskleidė šias praktikoje mokytojų dažniausiai naudojamas bausmes: Jėzuitų gimnazijoje: vertinimas žemesniu pažymiu (12,5 proc.), nepritarimas (84,5 proc.); Valdorfo mokykloje daugiausiai skiriamos tokios bausmės kaip „pamokslas“ apie gerą elgesį (67,9 proc.), pokalbis su tėvais (64,3 proc.), įspėjimas (60,7 proc.); Licėjuje 53,1 proc. mokytojų taiko nuolatinę kontrolę, tuo siekdami užtikrinti mokymosi stabilumą ir kokybę, o 17,6 proc. Licėjuje taiko ironiją. Labiausiai tradicinė, daugiakultūrinė Viršuliškių vidurinė mokykla, kur susikerta ir nemažai socialinių sluoksnių, linkusi pasisakyti ir taikyti griežtesnes bausmes, kas leidžia daryti išvadą, jog nors mūsų šalyje viešai ir deklaruojamas humaniškumas ugdymo procese, tačiau esant sudėtingai drausminimo situacijai, mokytojai labiau linkę humaniškesnius metodus keisti griežtesniais. Galima daryti prielaidą, kad didelė visuomenės dalis dar nėra pribrendusi labiau humanistiniams metodams, kurie duotų norimus rezultatus ugdant jaunąją kartą (6 pav.).

6 pav. Mokytojai mokykloje mokiniams skiria bausmes

Galima teigti, kad tik Viršuliškių vidurinėje mokykloje, kuri mažiausiai iš tirtųjų mokyklų pasižymi mokyklos bendruomenės specifika, t.y. yra tipiškiausia, taikomos griežtesnės, mažiau humaniškos bausmės, nei kitur. Įdomu tai, kad labiau humanistine, krikščionišką filosofiją pasižyminčios mokyklos dažniau taiko pamokslavimo formą, o konkurencinga kova savo bendruomenėje garsėjantis Vilniaus licėjus pasižymi kontrole ir ironija. Pastaroji itin moderni, būdinga postmoderniam diskursui, taigi jos apraiškos Licėjuje rodo gana modernią mokyklos mokytojų laikyseną.

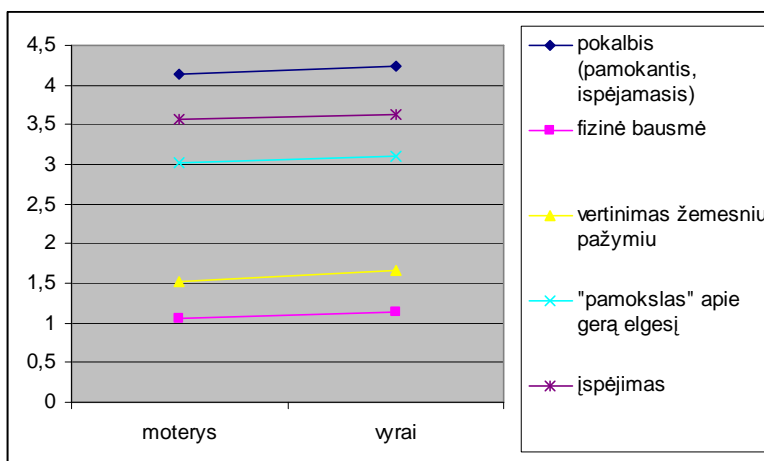
Mokytojai ne visuomet taiko savo darbe bausmes, kurias, jų nuomone būtų pravartu taikyti. Galima daryti išvadas, kad mokytojų požiūris yra kur kas radikalesnis, jie norėtų taikyti griežtesnes bausmes, bet kasdieniniame darbe taip nesieltgia. Tai galima paaiskinti tuo, kad mokytojų elgesį riboja tvarkos ar jų reglamentas ir vaikų teises, kurių

negalima pažeisti. Gali būti ir kitos priežastys, kaip antai neturėjimas pakankamai įgūdžių atitinkamai pasielgti mokiniu ne drausmės situacijoje arba baimė. Bet kuriuo atveju, tokie skaičiai rodo, kad švietimo dokumentuose deklaruojamas humanizmas nėra mokytojų išpažįstamas (7 pav.). Šis santykis labiau ryškesnis tradicinėse mokyklose.

Bausmės	Teigia kad reikia taikyti	Taiko savo darbe
Teisių apribojimas	69,0	6,4
Viešas svarstymas	64,7	9,4
Vertinimas žemesniu pažymiu	21,8	5,3
Ironija	24,7	10,5
Nuolatinė kontrolė	74,1	39,6

7 pav. Mokytojų požiūrio į bausmes ir jų taikymo santykis (proc.)

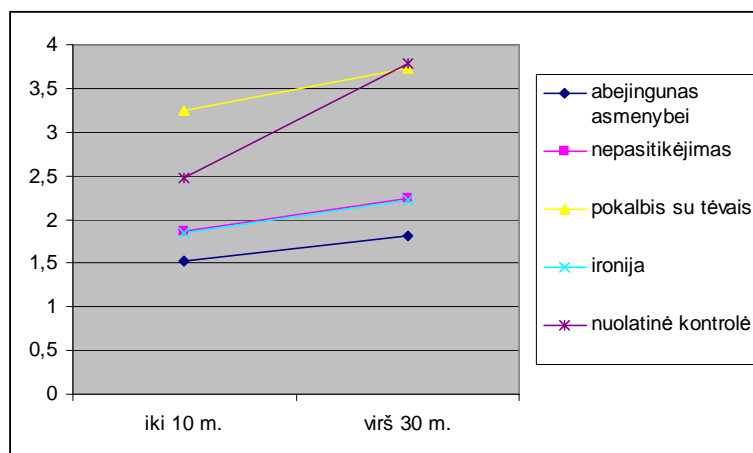
Remiantis tyrimo duomenimis nustatyta, kad drausminimo priemonių pasirinkimą lemia ir mokytojų lytis. Mokytojai vyrai, linkę mokiniams skirti griežtesnes bausmes, dažnumo vidurkių suvestinė rodo, kad net tokią bausmę, kaip „fizinė“ bausmė, vyrai naudoja dažniau. Tai atsispindi ir tose mokyklose, kurios daugiau mokytojais dirba vyrai (8 pav.).

8 pav. Mokytojų moterų ir vyrų skiriamos bausmės bausmės (dažnumo vidurkiai)

Empirinio tyrimo rezultatai, parodo, kad bausmių skyrimas priklauso ir nuo pedagoginio darbo stažo. Didesnę darbo patirtį mokyklose turintys mokytojai linkę dažniau

skirti ir griežtesnes bausmes. Net nusistovėjusių humanistinių pažiūrų pedagogai pasisako už tokių bausmių kaip abejingumas asmenybei, nepasitikėjimas, nuolatinė kontrolė. Tai daugiau liečia labiau tradicinių filosofijų mokyklas, kur ilgiau išdirbę mokytojai dažniau susiduria ir su nedrausmingumo problemomis (9 pav.).

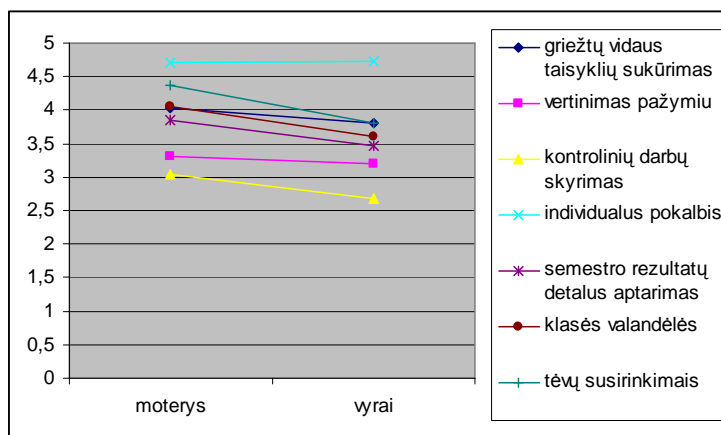
9 pav. Skirtingą pedagoginį stažą turinčių mokytojų skiriamos bausmės (dažnumo vidurkiai)

4.3.2. Kontrolė

Visų tirtų mokyklų mokytojai daugiausiai pasisako už tokių kontrolės mechanizmų taikymą, kaip griežtų vidaus taisyklių sukūrimas (77,6 proc.), vertinimas pažymiu (55,7 proc.), papildomas egzaminavimas (42,7 proc.), semestro rezultatų detalus aptarimas (71,7 proc.), klasės valandėlės (78,8 proc.), tėvų susirinkimai (88,6 proc.), susitikimai su autoritetingais žmonėmis (91,8 proc.). Išimtį sudaro Valdorfo mokyklos mokytojai, kurie nepitaria šiems kontrolės mechanizms, pirmenybę teikdami individualiam pokalbiui (75,0 proc.), o tėvų susirinkimams – tik 53,6 proc. Tai leidžia daryti prielaidą, kad šios mokyklos mokytojai ypač stengiasi mokiniui padėti labiau suvokti pačiam save, savo poelgius, nors, esant būtinybei, ir neatmeta galimybės tartis su tėvais. Konkurencingiausios, lyderių ir gabių mokinių „kalvės“ – Vilniaus licėjaus – mokytojai aukščiausią įvertinimą individualiam pokalbiui, linkę pasitelkti tokią kontrolės priemonę kaip susitikimas su autoritetingais asmenimis. Viršuliškių vidurinė mokykla, kur mokosi nemažai ir įvairių socialinių sluoksnių mokiniai, kaip efektyviausias kontrolės priemones išskiria: individualų pokalbį, klasės valandėles, tėvų susirinkimus. Įdomu, kad krikščioniškosios ir

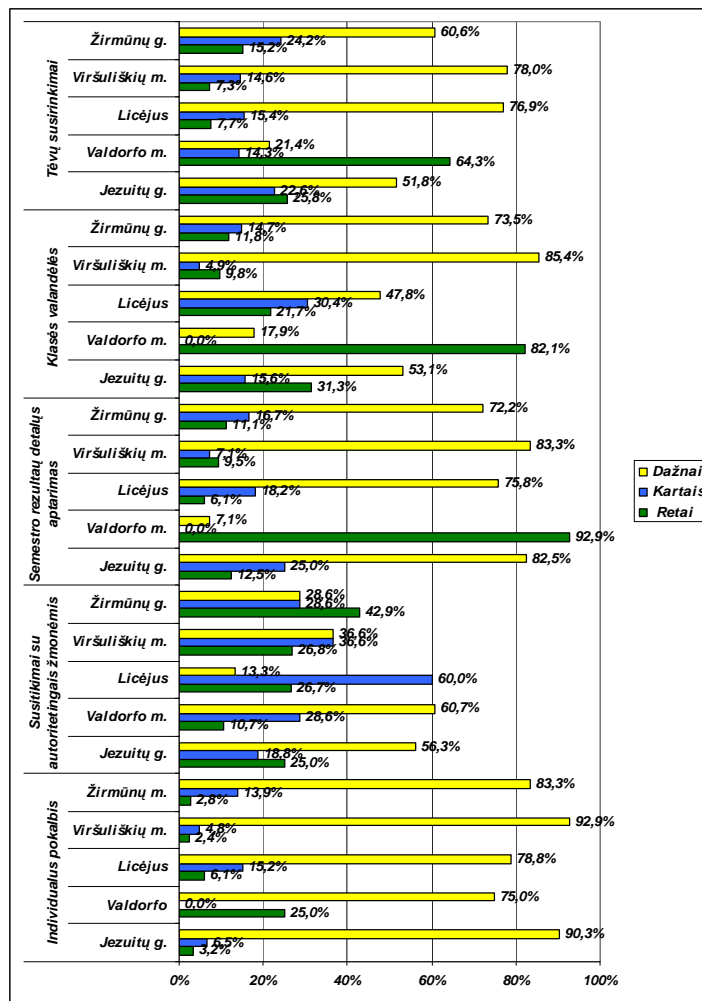
humanistinės pakraipos Jėzuitų gimnazijos mokytojai pasisako už tokį kontrolės mechanizmą, kaip tėvų susirinkimai (92,9 proc.) (žr. priedas Nr.5).

Atliktas tyrimas rodo, kad mokytojos moterys labiau linkusios taikyti įvairius kontrolės mechanizmus, nei mokytojai vyrai. Mokytojai vyrai daugiau pasisako už individualų pokalbį su mokiniais, nei moterys, mažiau kreipdami dėmesį į vertinimą, ar pokalbį su tėvais, klasių valandėlių organizavimą (10 pav.).

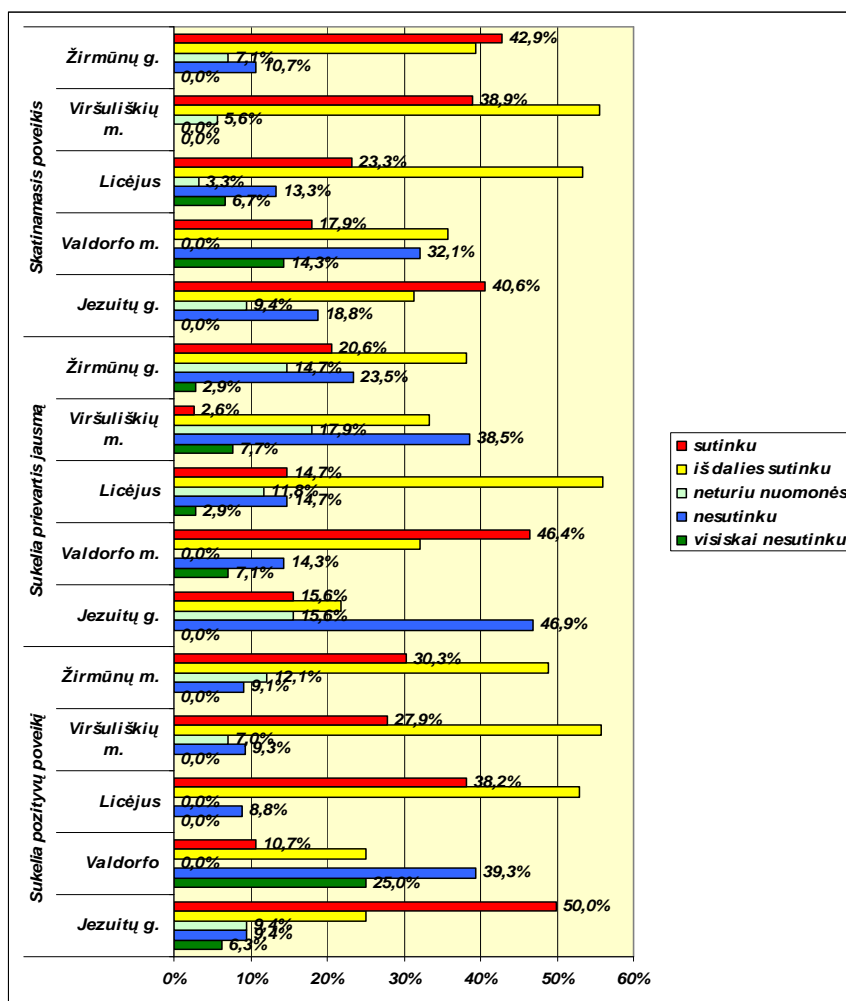
10 pav. Mokytojų vyrų ir moterų kontrolės mechanizmų taikymas (dažnumo vidurkiai)

Taikant kontrolės mechanizmus praktiniame mokytojų darbe, vyrauja panašios tendencijos, kaip ir jų požiūryje į juos. Labiau išsiskiria Valdorfo mokyklos mokytojai, kurie savo darbe daugiausia taiko ne tik populiariausią kontrolės priemonę - individualų pokalbį (75,0 proc.), bet ir tokius kontrolės mechanizmus, kurie jų nėra taip palankiai vertinami, kaip antai susitikimas su autoritetingais žmonėmis (60,7 proc.). Viršuliškių vidurinėje mokykloje mokytojai dažniausiai taiko tokius kontrolės mechanizmus, kaip individualų pokalbį (92,9 proc.), semestro rezultatų detalų aptarimą (83,3 proc.), klasės valandėles (85,4 proc.). Jėzuitų gimnazijos mokytojai net (84,4 proc.) naudoja vidaus taisyklių kūrimą, o Licėjaus mokytojai pirmenybę skiria vertinimui pažymiu (58,1 proc.) ir kontrolinių darbų skyrimui (51,5 proc.). Šie rezultatai leidžia spręsti, jog Jėzuitų gimnazijoje labai reikšmingas mokyklos bendruomenės kūrimas, o Licėjuje didelis dėmesys skiriamas žinių vertinimui ir tarpusavio sveikai konkurencijai. Tėvų susirinkimai kaip kontrolės priemonė statistiškai reikšmingai skiriasi Viršuliškių mokykloje, kur ši priemonė taikoma plačiau (78,0 proc.), ir Valdorfo mokykloje, kur taikoma mažiausiai (21,4 proc.): ($\chi^2 \approx 41,7$, $p < 0,05$) (4 pav.). Kaip labai svarbų ir efektyvų kontrolės mechanizmą Žirmūnų gimnazijos mokytojai įvardija *elgesio pažymio įvedimą*, ką patvirtina rezultatai, rodantys, jog 36,1 proc. šios gimnazijos mokytojų vertinimą pažymiu taiko kaip kontrolės mechanizmą. (11 pav.)

11 pav. Mokytojų naudojami kontrolės mechanizmai mokyklose

Remiantis mokytojų atsakymais, nustatyta, kad kontrolės priemonių taikymas sukelia pozityvų poveikį Vilniaus licėjuje (91,2 proc.) - tai leidžia palaikyti tvarką ir drausmę, užtikrinti didesnę mokymosi kokybę Licėjuje. Skatinamąjį poveikį kontrolė sukelia Viršuliškių mokyklos mokytojams (94,4 proc.). Valdorfo mokyklos pedagogai (78,6 proc.) kontrolę įvardija kaip sukeltą prievartą mechanizmą, todėl galima būtų daryti išvadą, kad šios mokyklos mokytojai labiau stengiasi gerbti ir ginti vaiką, tuo patvirtindami, kad šioje mokykloje vyrauja humanistinė pedagogika. O Žirmūnų gimnazijos mokytojai kontrolę dar įvardijo kaip mechanizmą, skirtą tvarkos, bendruomeniškumo palaikymui, kas rodo, jog gimnazija labiau orientuojasi į bendruomenės stiprinimą ir mokyklos savivaldą (12 pav.).

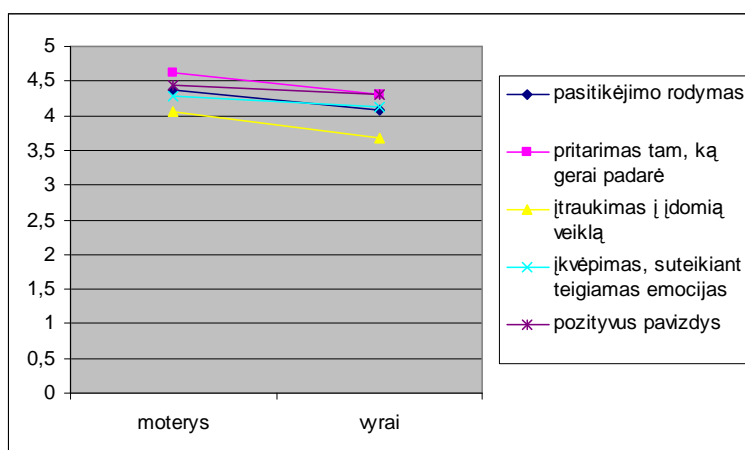
12 pav. Kontrolės priemonių taikymas mokyklose mokiniams sukelia

4.3.3. Prevencija

Tyrimas rodo, kad praktiškai visų tipų mokyklų mokytojai klausimyne išvardytas prevencines priemones pripažino kaip veiksmingas ir jas visas taiko savo veikloje, nepasiūlydami naujų. Mokytojai ypač akcentavo prevencinę priemonę – gero elgesio pavyzdį (100 proc.), Jėzuitų gimnazijoje už šią priemonę pasisakė (90,6 proc.). Tai patvirtina mokytojų nuomonę, kad šiuo metu nedrausmingam mokinių elgesiui nemažą įtaką turi autoritetų sumažėjimas, arba visiškai jų nebuvimas. Didelį dėmesį mokytojai skiria bendruomeniniams renginiams, išvykoms, festivaliams - Valdorfo ir Viršuliškių mokyklose už šią priemonę pasisakė iki 100 proc. Galima teigti, kad šių mokyklų mokytojai bei mokyklos administracija ypatingą dėmesį skiria užklasinėi, popamokinei veiklai, taip siekdami drausminimo tikslų. Valdorfo mokyklos mokytojai kaip prevencinę priemonę naudoja ir įkvėpimą, suteikiant mokiniui teigiamas emocijas (100 proc.), galima teigti, jog vienas iš šios mokyklos ugdymo

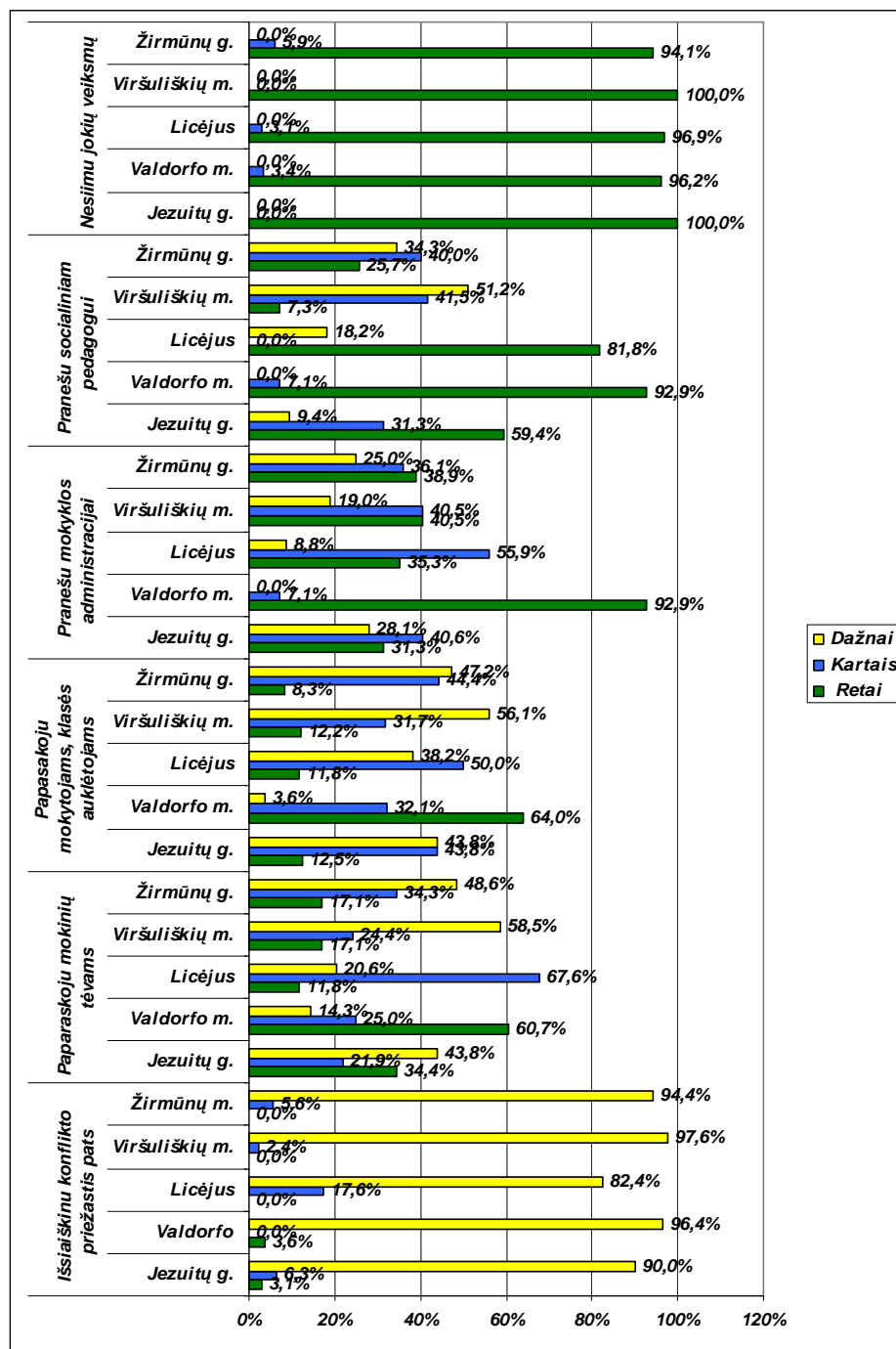
principų - mylėti vaiką tokį, koks jis yra. Į klausimą, ar savo darbe kaip prevencinį metodą mokytojai naudoja pažadą atlyginti už gerą elgesį, teigiamai atsakė 85,7 proc. Valdorfo mokyklos mokytojų ir 35,3 proc. Licėjaus pedagogų. Taigi, Licėjaus mokytojai gebančius konkuruoti gyvenimo lyderius auklėja žadėdami jiems mažiau, nei Valdorfo humanistinės pakraipos mokykla. Į klausimą, ar dažnai siekia įvykdyti mokinio norus, teigiamai atsakė 78,6 proc. Valdorfo mokyklos mokytojų ir 27,3 proc. Žirmūnų gimnazijos mokytojų - statistiškai reikšmingai skiriasi ($\chi^2 \approx 24,1$, $p < 0,05$). Šios gimnazijos mokytojai orientuojasi į rezultatą, o ne vien tik į mokinių pageidavimus. Valdorfo mokyklos mokytojai dažniau naudoja apdovanojimą už gerą elgesį ($\chi^2 \approx 23,4$, $p < 0,05$) (žr. priedas Nr. 6)

Iš anketinių duomenų, matome, kad moterys mokytojos labiau linkusios taikyti humaniškesnius – prevencinius drausminimo metodus, nei mokytojai vyrai (13 pav.).

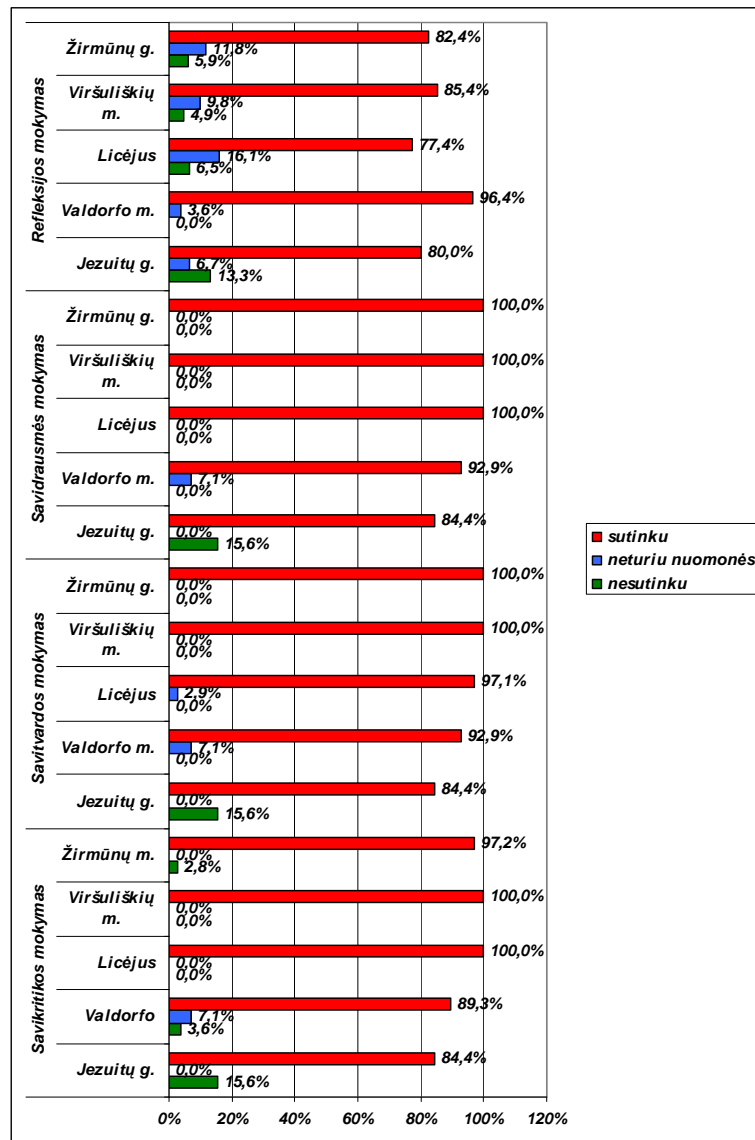
13 pav. Prevencinių metodų taikymas mokiniams mokyklose (dažnumo vidurkiai)

Tyrimas parodė, kad reaguodami į mokinių nedrausmingą elgesį mokytojai visada imasi vienokių ar kitokių veiksmų nepalikdami problemos savieigai ir prieš tai, pirmiausiai patys stengdamiesi išsiaiškinti tokio elgesio priežastis. Dažniausiai pagalbos į socialinį pedagogą kreipiasi Viršuliškių mokyklos mokytojai ($\chi^2 \approx 23,4$, $p < 0,05$), Valdorfo mokykloje tokio specialisto iš viso nėra. Valdorfo mokytojai drausmindami labai retai pagalbos kreipiasi į klasės vadovus ir į kitus mokytojus ($\chi^2 \approx 45,0$, $p < 0,05$), niekada nesikreipia pagalbos į mokyklos administraciją, ką dažniau atlieka Jėzuitų gimnazijos mokytojai ($\chi^2 \approx 45,0$, $p < 0,05$). Tai leidžia teigti, kad Jėzuitų gimnazijoje susiformavusi stipri bendruomenė, o ugdymo proceso tobulinimui ypatingą dėmesį skiria ir mokyklos administracija (14 pav.).

14 pav. Mokytojų reakcija į nedrausmingą mokinių elgesį mokykloje

Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad visų mokyklų tipų mokytojai didelį dėmesį rodo savidrausmei ir mokinių charakterio korekcijai, naudodami tokius metodus, kaip savitvartos, savikritikos, refleksijos mokymą. Įdomu, kad savikritikos (15,6 proc.), savitvartos (15,6 proc), savidrausmės (15,6 proc.) mokymo veiksmingumu abejoja kai kurie Jėzuitų gimnazijos mokytojai (15 pav.).

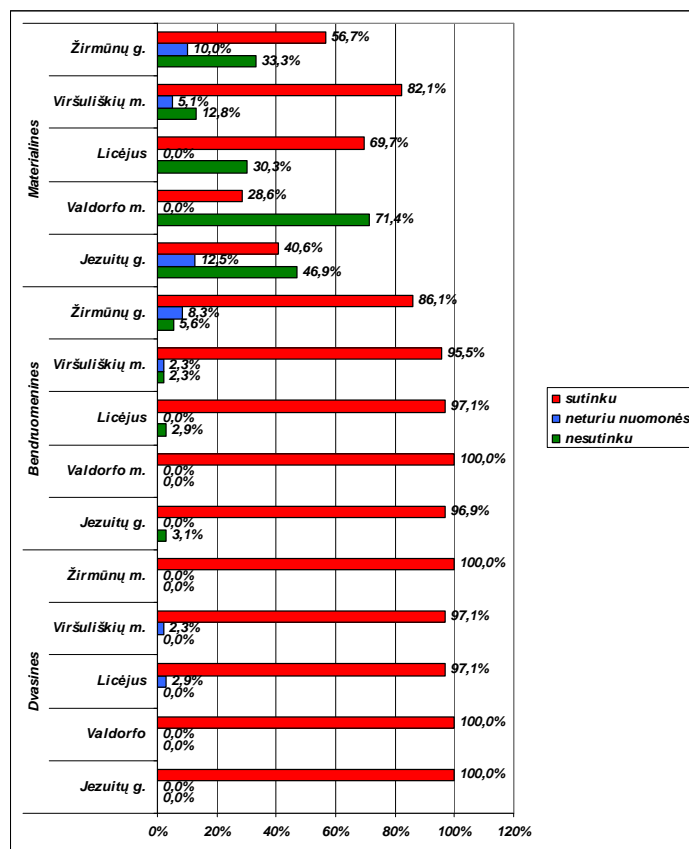
15 pav. Savidrausmei ugdyti ir charakterio korekcijai tinkami metodai

4.4. Drausminimo sąsajos su mokyklos filosofija ir vertybėmis

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, pavyko nustatyti, kokios vertybės, mokytojų nuomone, puoselėjamos jų mokyklose. Dažniausiai buvo įvardijamos, plačiai visuomenėje ir visoje švietimo sistemoje aptarinėjamos bei deklaruojamos vertybės. Žirmūnų gimnazijoje pirmenybė teikiama tokioms vertybėms, kaip tarpusavio bendravimas, bendradarbiavimas, tolerancija, pagarba sau ir kitam, pasitikėjimas, skatinimas, komandinis problemų sprendimas, pakantumas, tautinių tradicijų puoselėjimas, socialinės lygybės principas, aktyvios, pilietiškos gyvenamosios ugdymas, draugiškumas, kūrybiškumas, drausminimas. Viršuliškių vidurinėje mokykloje didesnę dėmesį mokytojai norėtų skirti:

pilietiškumo ugdymui, bendradarbiavimui, bendruomeniškumui, socialinės atskirties mažinimui, demokratijai, tampresnio šeimos ir mokyklos bendradarbiavimui, nemažai akcentuojamas ir patriotizmo jausmo ugdymas, didesnę dėmesį mokytojai norėtų skirti mokinių darbiniui ugdymui ir mokytojų tarpusavio santykių gerinimui bei drausmės stiprinimui mokykloje. Vilniaus licėjaus mokytojai labiau akcentavo toleranciją, iniciatyvumą, demokratinę savivaldą, kolektyvizmą, žingeidumo skatinimą, tarpusavio santykių pagarbą, atsakomybę už savo poelgius. Jėzuitų gimnazijoje tyrimo rezultatai rodo, kad mokytojams svarbiausia yra dvasinių vertybių puoselėjimas, teisingumas, atsakomybė, tarnystė, bendruomeniškumas, pagalba ir pagarba silpnesniam, aktyvaus šeimos ir visuomenės piliečio ugdymas. Valdorfo mokyklos mokytojai išsiskiria savo stipria orientacija į mokinio vidinį pasaulį. Tai atsispindi ir jų išvardintose vertybėse, kaip antai laisvė, įsijautimas į vaiko vidinį pasaulį, aiškus gyvenimo vizijos matymas, mokinys – harmoninga ir laisva asmenybė, visas ugdymo procesas – veidu į mokinį, mokinių savivalda.

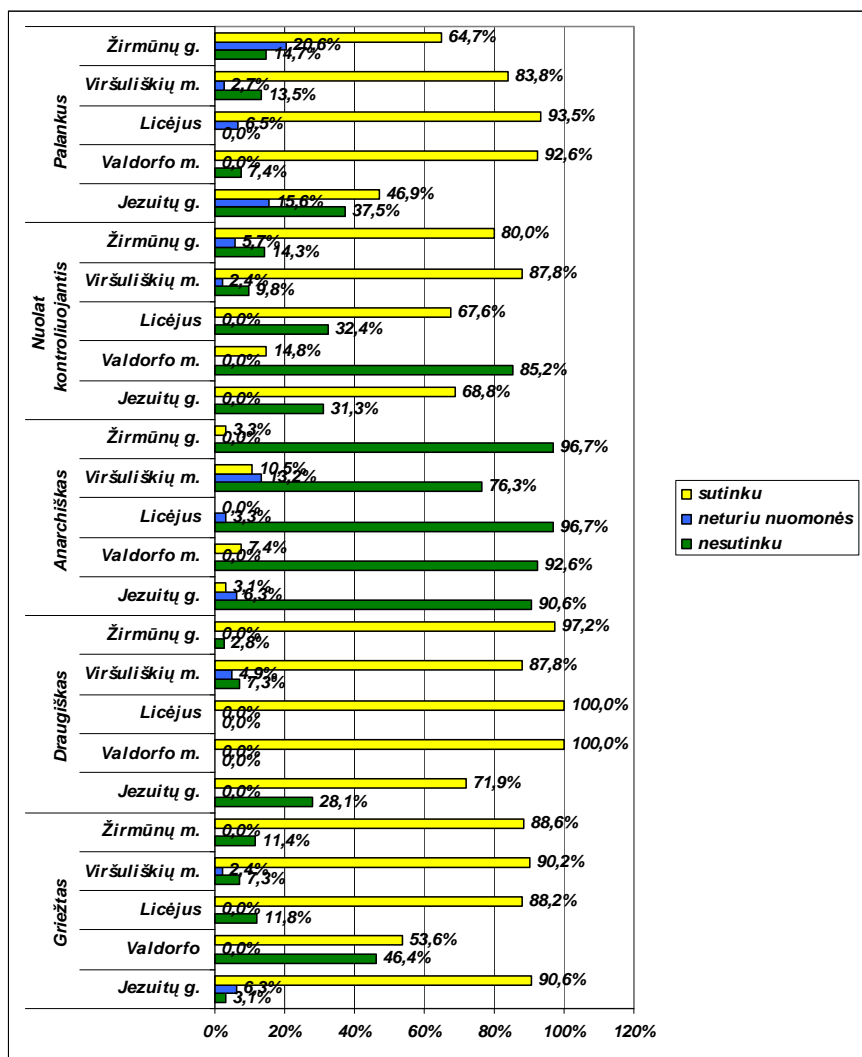
Išanalizavus mokytojų atsakymus į uždarus klausimus, kokias vertybes jie akcentuoja kasdieniniame savo darbe su mokiniais, džiugina rezultatai, kad 100 proc. Jėzuitų ir Žirmūnų gimnazijų, Valdorfo mokyklų mokytojų sutinka, jog su mokiniais reikia kuo daugiau kalbėtis apie dvasines vertybes. Įdomu, kad 40,6 proc. krikščioniškosios pakraipos Jėzuitų gimnazijos mokytojų pritaria ir materialinių vertybių akcentavimui. Tipiškesnėse mokyklose, kur drausminimo problemos yra aktualesnės, daugiau mokytojų pataria, kad pravartu su mokiniais kalbėtis ir apie materialistines vertybes – Viršuliškių mokykloje (82,1 proc.), Žirmūnų gimnazijoje (56,7 proc.) (16 pav.).

16 pav. Pokalbiai apie vertybes

Atliktas tyrimas atskleidė, kaip patys mokytojai įsivaizduoja pedagogą, tinkamiausią dirbti mokykloje, kokias pagrindines vertybes ir savybes įvardija kaip būtinas mokytojui. Konkurencingumu ir demokratine savivalda garsėjančiame Vilniaus licėjuje pedagogai pasisako, kad mokytojas turėtų būti griežtas (88,2 proc.) ir nuolat kontroliuojantis (67,6 proc.), taigi, mokytojas, turintis tokias savybes labiau pajėgus užtikrinti kokybišką, modernų, aukšto lygio ugdymo procesą. Tačiau tuo pačiu Licėjuje dirbantys mokytojai pažymi, kad mokytojui labai svarbios tokios savybės, kaip palankumas (93,5 proc.), draugiškumas (100 proc.) Įdomu, kad krikščionišku humanizmu garsėjančioje Jėzuitų gimnazijoje mokytojo griežtumui pritaria (90,0 proc.) tyrime dalyvavusių pedagogų, tai galbūt leidžia šiai gimnazijai teikti kokybišką išsilavinimą ir kurti dvasinio bei vertybinio ugdymo tęstinę sistemą. Už griežtesnes prevencines priemones pasisakančios labiau tradicinės mokyklos taip pat griežtumu stengiasi palaikyti tvarką mokykloje – kad mokytojas turi būti griežtas mano 90,2 proc. Viršuliškių mokykloje ir 88,6 proc. Žirmūnų gimnazijoje dirbančių pedagogų (17pav.). Daugiausia mokytojų dirbančių Valdorfo mokykloje (46,4 proc.) pasisakė, kad mokytojo griežtumas nėra pagrindinė savybė, užtikrinanti drausmę ir sėkmingą ugdymo procesą. Kaip papildomas gero pedagogo savybes mokytojai papildomai dar įvardino Žirmūnų

gimnazijoje – teisingas, pareigingas ir draugiškas, krikščioniškosios pakraipos Jėzuitų gimnazijoje akcentuotinos dar buvo atsakomybės ir reklamo savybės. Šios, laisvo ugdymo teoriją pripažįstančios gimnazijos mokytojai norėtų matyti pedagogą visada išlaikantį atstumą, nuolat kritiškai žvelgiantį į save, sugebantį keistis, suklydus ir atsiprašyti mokinio.. Tai parodo gan modernų požiūrį ir krikščionišką požiūrį į mokytoją.

17 pav. Gero mokytojo savybės (mokytojų požiūris)

Galima teigti, kad mokyklose, kuriose labiau išryškinta jų filosofija ir vertybės, didesnis dėmesys skiriamas mokytojo asmenybės tobulinimui, stipresnė savivalda ir mokyklos bendruomenė, vyksta tamesnis dialogas ir bendradarbiavimas tarp mokinių, mokytojų ir tėvų, mažiau aptinkama drausminių nusižengimų.

IŠVADOS

Teorinė analizė parodė:

1. Ugdymas yra sudėtingas, daugialypis ir daugiамatis procesas, todėl ir ugdymo literatūroje galime rasti skirtingus drausmės ir drausminimo apibrėžimus ir sampratas. Dažniausiai literatūroje randama drausminimo paskirtis – nustatyti vaikams ir jaunuoliams leistino elgesio ribas ir pataisyti netinkamą jų elgesį. Be to, drausminimas turėtų padėti vaikams/ jaunuoliams išsiugdyti savo elgesio kontrolę, kuri siejama su savidrausmės samprata.
2. Dabartinės drausminimo teorijos neatsiejamos nuo praeities mąstytojų išvalgų. Istorinė drausminimo analizė parodė, kad Antikoje (Aristotelis) drausminimas reiškė tinkamų įpročių formavimą, viduramžiais drausminimas buvo palaikomas bausmėmis, švietimo epochoje (I. Kantas) pedagoginės drausminimo intencijos tikslas - išmokyti auklėtinių elgtis dorovingai, remiantis valios maksimumais, paremtomis kategoriniu imperatyvu, pedagogikos klasikams - drausminimas – dorovinių jausmų ugdymu ir dorovinių polinkių diegimas (Pestalocis), valios bei etinių idėjų harmonija ir tuo pagrindu išugdytas daugialypis interesas (Herbartas).
3. Šiuolaikinių teoretikų išvalgų analizė rodo kelias drausminimo teorijų kryptis: biheviaristai (B. F. Skinneris ir kt.) plėtojo idėjas apie elgesio priklausomybę nuo aplinkos, bausmių ir paskatų, kurios efektyviausiai veikia ugdytinių elgesį; postmodernistai (M. Foucault) atskleidė ir paaiškino kontrolės, kaip disciplinavimo ir prievartos mechanizmą, kritinės teorijos atstovai (B. Bernsteinas, M. Apple) plėtojo valdžios manipuliavimo kontrolės priemonėmis idėją ir pasekmes švietimui – reprodukciją. Humanistai (Rogersas, Maslow) tikino, kad drausminimas ugdymo procese neturi ignoruoti unikalios žmogiškosios prigimties, jo laisvės ir kūrybiškumo, tobulėjimo ir saviraiškos, aukščiausiųjų vertybių siekio.
4. Vieni lietuvių teoretikai drausminimo (bausmės, kontrolės, prevencijos) problemas mokyklose siūlė spręsti mokyklos savivaldos ir jos reformų pagalba (J. Laužikas), kiti dėmesį skyrė asmenybės pozicijos keitimui (B. Bitinas), teistinio auklėjimo metodams ir formoms (L. Jovaiša) bei vertybių ugdymui auklėjant ir drausminant (V. Aramanavičiūtė, E. Martišauskienė). Lietuvos teoretikus galima būtų priskirti biheviaristinei bei humanistinei kryptims.

Tyrimo analizė parodė:

5. Nedrausmingam mokinių elgesiui didesnės įtakos turi tokie veiksniai, kaip auklėjimo klaidos šeimoje, neigiama bendraamžių įtaka, t.y. artimiausios aplinkos, tame tarpe ir mokyklos, veiksniai, o ne demokratizacija ir globalizacija.
6. Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad šalies pedagogai nejaučia pakankamo teisinio reglamentavimo drausminimo klausimais savivaldybių ir Švietimo ir mokslo ministerijos lygmeniu. Tačiau pažymi, kad mokykloje, kurioje jie dirba dokumentų, reglamentuojančių drausminimą, pakanka.
7. Tyrimas parodė, kad nedrausmingumo lygis priklauso nuo mokyklų filosofijos, tikslų ir vertybių: kuo filosofija savitesnė, o tikslai ir vertybės labiau apibrėžti, tuo mažiau drausmingumo problemų.
8. Tyrimas atskleidė, kad labiau konkurencingose, pasižyminčiose stipria bendruomene ir savivalda bei mokinių motyvacija mokymo įstaigose drausmingumo situacija yra pakankamai gerai užtikrinta, lygiai kaip ir mokyklose, turinčiose išreikštą religinę orientaciją ir vertybes ar aiškiai orientuotose į humanistines vertybes ir asmens raišką mokyklose. Jose taikomi švelnesni bausmės ir kontrolės mechanizmai. Pedagogai šiose įstaigose drausminimo situaciją bando valdyti modernesnėmis priemonėmis. Tuo tarpu labiau tipiškosiose mokyklose, neatsiskleidusiose ypatinga filosofija ir vertybėmis, drausmingumo mažiau, mokytojai labiau linkę vertinti griežtų bausmių metodus.
9. Tyrimas atskleidė, kad dažniausiai taikomos bausmės yra: išpėjimas, nuolatinė kontrolė, vertinimas žemesniu pažymiu, kontrolės priemonės: individualus pokalbis, semestro rezultatų detalus aptarimas, vidaus taisyklių kūrimas, prevencijos priemonės: gero elgesio pavyzdys, įtraukimas į įdomią veiklą, pažadas atlyginti už gerą darbą, elgesį. Išryškėjo, kad mokytojai taiko drausminimo priemones kur kas rečiau, nei norėtų jas taikyti (pritarė jų taikymui). Galima manyti, kad mokytojai elgiasi humaniškiau nei norėtų elgtis.
10. Anot mokytojų nedrausmingumo problemas reikia spręsti ne tik griežtinant bausmes, bet ir taikant prevencines priemones: santykių kūrimą, veiklos organizavimą, bendruomenės telkimą, keičiant pačių ugdytojų požiūrį į ugdymo procesą.
11. Tyrimas atskleidė, kad mokytojų požiūris į drausminimą ir atitinkamai vykdomos priemonės priklauso ir nuo mokytojų lyties bei darbo patirties: dažnu atveju moterys yra nuosaikesnės, mažiau linkusios taikyti bausmes, labiau renkasi prevencines priemones, o vyrai – atvirkščiai.

12. Išryškėjo, kad švietimo sistemos humanizavimas ir liberalizavimas nedavė laukto teigiamo rezultato drausminimo atžvilgiu. Todėl, nežiūrint nusistovėjusio humanistinio požiūrio, šių dienų mokytojai griežtesnius bausmės ir kontrolės mechanizmus linkę įvardyti kaip veiksmingas priemones. Tai ryškiau atsispindi savo filosofija neišsiskiriančiose ugdymo įstaigose. Tokia tendencija liudija labai veiksmingu tarp mokytoju tebesant bihevioristinį požiūrį.
13. Savito turinio ugdymo įstaigos pasižymi šiuolaikiškesniais ugdymo metodais (integruotos programos, projektinės veiklos ir kt.); jų mokytojai modernų požiūrį į mokinį ir mokytoją linkę įvardyti kaip gana veiksmingus ir perspektyvius drausminimo mechanizmus. Kontrolės metodo taikymas atskleidė sociologijoje jau žinomą tendenciją: ji kartais taikoma ne tvarkai užtikrinti, o asmeninei galiai parodyti.

REKOMENDACIJOS

1. Siūlyti mokykloms, gimnazijoms, pasirengti aiškesnius, išryškinančius būtent tos mokyklos bendruomenei svarbius prioritetus, tikslus, vertybines nuostatas, kurios būtų orientyru visos mokyklos gyvenimui, labiau telktų bendruomenės narius ir įgalintų juos veikti, prisiimant asmeninę atsakomybę.
2. Organizuoti daugiau bendrų renginių su mokyklomis, kurios galėtų pasidalinti gerąja patirtimi, sprendžiant mokyklos drausmės problemas.
3. Pagal išgales stiprinti mokyklos bendruomenę ir savivaldą, esant reikalui į pagalbą pasitelkiant tėvus, socialinius darbuotojus, vietos bendruomenės narius, valstybės tarnautojus, atsakingus už tvarkos ir drausmės palaikymą švietimo sistemoje.
4. Atliktas tyrimas leidžia pripažinti, kad mokinių tėvams trūksta pedagoginių ir psichologinių žinių auklėjant vaikus namuose, ugdant vertybines nuostatas, todėl būtina plėtoti tėvų švietimą šioje srityje. Skatinti projektinę veiklą bendruomenės lygiu įtraukiant į ją mokinius, mokytojus ir tėvus.
5. Organizuoti mokymus mokyklos administracijai, mokytojams, socialiniams pedagogams, kurių tikslas – padėti kurti nedrausmingo moksleivių elgesio prevencijos strategiją. Taip pat svarstyti atitinkamos strategijos atsiradimo galimybes Lietuvos mastu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Apmąstymai. [žiūrėta 2008 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą// www.jezus.lt/dskaitiniai.php?veiksmas=ziureti&id=39 - 19k.
2. Apple M. Ideology and Curriculum. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1979
3. Apple M. Education and Power: Boston, 1982
4. Apple M. (ed.). Cultural and Economic Reproduction in Education. London. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1982
5. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata. Vilnius, 1998
6. Aramavičiūtė V., Martišauskienė E. Vertybių ugdymas-pedagoginių kompetencijų pamatas. [žiūrėta 2008m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=d3bfa8b2-4880-47b0-a101-5f816aae0b87>
7. Aramavičiūtė V. Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius, 2005
8. Aristotelis. Rinkiniai raštai. Nikomacho etika. Vilnius: Mintis, 1990
9. Benesch H. Psichologijos Atlasas. II tomas. Vilnius, 2005
10. Bernstein B. Open schools, open society ?. New Society, 10, 1967
11. Bernstein B. On the classification and framing of educational knowledge. In M. F. D. Young (ed.), Knowledge and control . London: Collier-Macmillan, 1971
12. Bernstein B. Pedagogy, Symbolic Control and Identity. London, 1996
13. Biblija. Patarlių knyga. [žiūrėta 2008m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą // <http://www.biblija.lt/index.aspx?cmp=toc>.
14. Biblija. Naujasis testamentas. [žiūrėta 2008m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą // <http://www.biblija.lt/index.aspx?cmp=toc>.
15. Biblija. Psalmynas. [žiūrėta 2008m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą // <http://www.biblija.lt/index.aspx?cmp=toc>.
16. Bielawski L. A. Mauerhofer. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1979
17. Bitinas B. Ugdymo filologija. Vilnius, 2000
18. Degutis A. I. Kanto filosofijos profiliai. Vilnius: Mintis, 1988
19. Dobson J. Užsispyręs vaikas, Vilnius, 1999
20. Dumčienė A., Malinauskas R., Pedagogika, 1992 Nr.34 Filosofinių - pedagoginių teorijų istorinės kontraversijos, Vilnius

21. Duoblienė L. Šiuolaikinė ugdymo filosofija : refleksijos ir dialogo link. Vilnius: Tyto alba, 2006
22. Duoblienė L. Dorinio ugdymo Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose metodologiniai orientyrai //Acta Paedagogica Vilnensia. 2007. Nr. 18
23. Foucault, M. Diskurso tvarka. Vilnius: Baltos lankos, 1998
24. Foucault, M. Disciplinuoti ir bausti. Vilnius: Baltos lankos, 1998
25. Francke A. H. Von der Erziehung der Jugend. Vorrede, 1698
26. Gage N. L., Berliner D.C. Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma Litera, 1994
27. Grabauskienė A. Darbinis auklėjimas šeimoje. Kaunas, 1988
28. Heidelbergo Katekizmas. Evangelikų reformatų kolegija, 1936
29. Jakavičius V. Ugdymo procesas. Saviaukla. //Žmogaus ugdymas. Įvadas į edukologijos studijas. Klaipėdos universiteto leidykla, 1998
30. Jovaiša L. Pedagogikos terminų žodynas. Kaunas, 1993
31. Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius, 1995
32. Jovaiša L. Auklėjimas ir saviaukla. Savęs auklėjimas. //Edukologijos pradmenys. Kaunas: Technologija, 1997
33. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002
34. Jusienė R., Laurinavičius A. Psichologija. Vilnius, 2007
35. Kantas I. Dorovės metafizikos pagrindai. Vilnius: Mintis, 1980
36. Komenskis J. A. Rinktiniai pedagoginiai raštai, Kaunas, 1975
37. Konstantinovas N. ir kt. Pedagogikos istorija. Vilnius, 1986
38. Lapė J., Navikas G. Psichologijos įvadas. Vilnius: LTU, 2003
39. Laužikas J. Rinktiniai raštai. Tomas II. Kaunas, 1997
40. Lietuvis M. Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius. Vilnius, 1966
41. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas “Dėl pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelio“ [žiūrėta 2008 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/03-06-25-ISAK-897.htm.
42. Liuteris M. Užstalės pokalbiai. Vilnius: Alma littera, 2003
43. Lukšienė M. Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje XVIII a. antroje – XIX a. pirmoje. pusėje. Vilnius: Mokslas, 1985
44. Macaulay R., Barrs J. Būti žmogumi. Šiauliai: Nova vita, 2000
45. Maceina A. Pedagoginiai raštai. Kaunas, 1990

46. Markevičienė E., Matulienė G., Paužienė E ir kt. *Psichologija studentui*. Kaunas, 2001
47. Martišauskienė E. *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius, 2004
48. Mauerhofer A. *Pädagogik nach biblischen Grundsätzen*. I T. Holzgerlingen, 2001
49. Myers D. G. *Psichologija*. Vilnius, 2000
50. Nusikalstamumo statistika, 2007 [žiūrėta 2008 sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1621>
51. Nutarimas dėl valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo // *Valstybės žinios*. 2005-01-27, Nr. 12-391
52. Olizarovijus A. *Trys knygos apie politinę žmonių visuomenę// Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis XIII-XVIIa*. Vilnius, 1994
53. Paplauskas-Ramūnas A. *Pedagoginiai raštai*. Vilnius, 1996
54. Pestalocis J.H. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas, 1989
55. Petkevičaitė-Bitė G. *Raštai*. 2 t. Vilnius, 1996
56. Plečkaitis R. *Imanuelio Kanto dorovės teorija // Kantas I. Praktinio proto kritika*. Vilnius: Mintis, 1987
57. *Psichologija studentui*. Kaunas: Technologija, 2000
58. Rubene, M. *Dabarties filosofija: iš esaties į esatį*. Vilnius: Alma littera, 2001
59. Sandfordai D. P. *Krikščioniškos šeimos atstatymas*. Kaunas: Spindulys, 2000
60. Scinner B. F. *Apmąstymai apie biheviorizmą ir visuomenę*, Vilnius, 2006
61. Sharp. S&Smith, P. *School Bullying, Insights and Perspectives* London Routledge. 1994
62. Stančienė D. M. *Michelis Foucault: drausmės poveikis asmenybei*. [žiūrėta 2008 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: http://www.leidykla.eu/fileadmin/Problemos/2006_riedas/Dalia_Marija_Stanciene.pdf
63. Šileikaitė D. *Dorovinimo esmė, turinys ir metodai I. Kanto pedagoginėje sistemoje*. [žiūrėta 2008 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: www.leidykla.vu.lt/inetleid/acta_pae/10/straipsniai/str14.pdf.
64. Šalkauskis S. *Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos*. I knyga. Vilnius, 1992
65. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 1999
66. Ušėckienė L., Ališauskienė R., *Skatinimo ir bausmių sampratos raida Lietuvos pedagogikoje*, *Pedagogika*, Vilnius 2003 Nr.67
67. Vabalas-Gudaitis J. *Konstruktinės sąveikos pedagogika. Psichologijos ir pedagogikos straipsniai*. Vilnius : Mokslas, 1983

68. Vaiko teisių konvencijos ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios 1995 m. liepos 3 d. Nr. I-983
69. Wüch H. G. Autorität in der christlichen Schule. München: Kösel. 1996
70. Žilionis J. F. Kafka ir M. Foucault: nuo absurdo iki kalėjimo, 2005 //Logos Nr. 43
71. Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai. 1996

PRIEDAI

KLAUSIMYNAS N MOKYKLOS MOKYTOJAMS

Gerbiama mokytoja (-au),

Rašydamas magistrinį darbą apie drausmės, kontrolės, savidrausmės problemas ir prevencijos galimybes Lietuvos mokyklose, prašau Jūsų atsakyti į klausimus, kurie yra svarbūs nustatant tyrimo problemas lauką.

Klausimynas yra anoniminis. Iš anksto dėkoju už nuoširdžius atsakymus ir komentarus, linkėdamas sėkmės Jūsų atsakingame darbe.

Pagarbiai - Vilniaus universiteto Edukologijos studijų programos II kurso magistrantas

Teisingą atsakymą pažymėkite (varnele)

Jūsų lytis ☐ moteris ☐ vyras	Jūsų amžius ☐ 20-29m. ☐ 40-49m. ☐ 30-39m. ☐ 50m. ir daugiau	Jūsų pedagoginio darbo stažas (metais) ☐				
Jūsų išsilavinimas ☐ vidurinis ☐ aukštesnysis ☐ aukštasis ☐ aukštasis-magistras	Jūsų pedagoginė kvalifikacija ☐ mokytoja (-as) ☐ vyr. mokytoja (-as) ☐ mokytoja (-as)metodininkė(-as) ☐ mokytoja (-s) ekspertė(-as)	Turite auklėjamąją klasę: taip ☐ ne ☐ Jūsų dėstomas dalykas: <hr/> Jūs dirbate: ☐ pradinio ugdymo pakopoje ☐ pagrindinio ugdymo pakopoje ☐ vidurinio ugdymo pakopoje				
			sutinku iš dalies neturiu nuomonės	nesutinku	visiškai nesutinku	
1.	Mokinių drausmė Lietuvos mokyklose yra gera					
2.	Mokinių drausmė Jūsų mokykloje yra gera					
3.	Dokumentų, reglamentuojančių discipliną, tvarką, prevenciją pakanka:					
	a) šalies mastu					
	b) savivaldybės mastu					
	c) Jūsų mokyklos mastu					
4.	Drausminiams nusižengimams daugiausia neigiamos įtakos turi:					
	a) globalizacijos procesai pasaulyje ir mūsų šalyje:					
	b) demokratizacijos procesai mūsų šalyje					
	- kita (įrašykite savo nuomonę)					
5.	Nedrausmingam mokinių elgesiui įtakos turi:					
	a) psichologinės ypatybės					
	b) auklėjimas šeimoje					
	c) tėvų požiūris					
	d) draugų įtaka					
	e) „gatvės“ įtaka					
	f) pagrindinių žmogiškų vertybių stoka					
	g) drausmės stoka mokykloje					
	h) naujų technologijų išgalėjimas (kompiuteris, internetas)					
	i) masinės informacijos priemonės					
	k) ekonominės sąlygos					
	l) politiniai įvykiai					
	m) nusistovėjusios kultūrinės tradicijos					
	- kita (įrašykite savo nuomonę)					
6.	Pravartu mokykloje skirti šias bausmes:					
	a) izoliacija					
	b) teisių apribojimas					
	c) abejingumas asmenybei					

	d) nepasitikėjimas					
	e) pokalbis (pamokantis, išpėjamas)					
		sutinku	iš sutinku dalis	neturiu nuomonės	nesutinku	visiškai nesutinku
	f) viešas svarstymas					
	g) grasinimas					
	h) fizinė bausmė					
	i) vertinimas žemesniu pažymiu					
	k) „pamokslas“ apie gerą elgesį					
	l) pokalbis su tėvais, globėjais					
	m) nepritarimas, nesutikimas					
	n) ironija					
	o) nuolatinė kontrolė					
	p) išpėjimas					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
7.	Efektiviausieji kontrolės mechanizmai yra:					
	a) griežtų vidaus taisyklių sukūrimas					
	b) vertinimas pažymiu					
	c) kontrolinių darbų skyrimas					
	d) egzaminavimas					
	e) individualus pokalbis					
	f) susitikimai su autoritetingais žmonėmis					
	g) semestro rezultatų detalus aptarimas					
	h) klasės valandėlės					
	i) tėvų susirinkimai					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
8.	Kontrolės priemonių taikymas:					
	a) sukelia pozityvų poveikį					
	b) sukelia prievartos jausmą					
	c) skatinamasis poveikis					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
9.	Veiksmingiausios prevencinės priemonės klasės lygiu:					
	a) demokratinių klasės taisyklių kūrimas					
	b) pageidaujamo mokinių elgesio atpažinimas ir skatinimas					
	c) bendravimo tarp mokinių skatinimas					
	d) gero elgesio pavyzdžiai					
	e) mokinių įtraukimas į projektinę veiklą					
	f) bendruomeniniai renginiai					
	g) išvykos, festivaliai					
	h) lenktyniavimas					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
10.	Mokytojas turi būti mokykloje:					
	a) griežtas					
	b) draugiškas					
	c) anarchiškas					
	d) nuolat kontroliuojantis					
	e) palankus					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
11.	Reikia kuo daugiau su mokiniais kalbėtis apie vertybes:					
	a) dvasines					

	b) bendruomenines					
	c) materialines					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
		sutinku	sutinku iš dalies	neturiu nuomonės	nesutinku	visiškai nesutinku
12.	Savidrausmei ir charakterio korekcijai labiausiai tinka šie metodai:					
	a) savikritikos mokymas					
	b) savitvartos mokymas					
	c) savidrausmės mokymas					
	d) savitaigos mokymas					
	e) refleksijos mokymas					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
		visada	dažnai	kartais	retai	niekada
13.	Mokykloje mokiniams skiriu šias bausmes:					
	a) izoliacija					
	b) teisių apribojimas					
	c) abejingumas asmenybei					
	d) nepasitikėjimas					
	e) pokalbis (pamokantis, išpėjamas)					
	f) viešas svarstymas					
	g) grasinimas					
	h) fizinė bausmė					
	i) vertinimas žemesniu pažymiu					
	k) „pamokslas“ apie gerą elgesį					
	l) pokalbis su tėvais, globėjais					
	m) nepritarimas, nesutikimas					
	n) ironija					
	o) nuolatinė kontrolė					
	p) išpėjimas					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
14.	Mokiniams naudoju šiuos kontrolės mechanizmus:					
	a) vidaus taisyklių kūrimas					
	b) vertinimas pažymiu					
	c) kontrolinių darbų skyrimas					
	d) egzaminavimas					
	e) individualus pokalbis					
	f) susitikimai su autoritetingais žmonėmis					
	g) semestro rezultatų detalus aptarimas					
	h) klasės valandėlės					
	i) tėvų susirinkimai					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
15.	Savo darbe mokykloje naudoju šiuos prevencinius metodus:					
	a) įkvėpimas, suteikiant teigiamas emocijas					
	b) pažadas atlyginti už gerą elgesį, darbą					

	c) siekis įvykdyti mokinio norus					
	d) pasitikėjimo rodymas					
	e) pritarimas tam, ką gerai padarė					
	f) sėkmingos perspektyvos vizija					
		visada	dažnai	kartais	retai	niekada
	g) įtraukimas į įdomią veiklą					
	h) pritarimas įvykdytai veiklai					
	i) pozityvus pavyzdys					
	k) apdovanojimas už gerą elgesį					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
16.	Mano reakcija į nedrausmingą mokinių elgesį mokykloje:					
	a) išsiaiškinu konflikto priežastį pati/pats					
	b) papasakoju mokinių tėvams					
	c) papasakoju mokytojams, klasių auklėtojams					
	d) pranešu mokyklos administracijai					
	e) pranešu mokyklos socialiniam pedagogui					
	f) nesiiimu jokių veiksmų					
	- kita (įrašykite savo variantą)					
17.	Savo veikloje savidrausmę ugdu šiomis priemonėmis					
	a) savikritikos mokymas					
	b) savitvardos mokymas					
	c) savidrausmės mokymas					
	d) savitaigos mokymas					
	f) refleksijos mokymas					
	- kita (įrašykite savo variantą)					

Prašau išvardinti tris, Jūsų nuomone, pagrindines Jūsų mokykloje puoselėjamas vertybes:

1.
2.
3.

Nuoširdžiai dėkoju už atsakymus.

Priedas Nr.2

Į pagalbą mokyklai
Sutartis sudaroma iki pirmos mokslo metų dienos

14 metų ir vyresnių vaikų (suaugusiųjų) mokymo

S U T A R T I S

200__ m. _____ d. Nr. _____

(mokyklos visas pavadinimas, kodas)

(adresas)

(toliau – Švietimo teikėjas), atstovaujamas _____ (vardas,
pavardė, pareigos, asmens kodas ir adresas)

viena šalis ir prašymą pateikęs asmuo (toliau – Mokinys)

(vardas, pavardė, asmens kodas,
adresas ir telefonas)

kita šalis, sudaro šią sutartį:

I. SUTARTIES OBJEKTAS

Švietimo teikėjas įsipareigoja Mokinį mokyti pagal

_____ ir
(ugdymo programos pavadinimas, kodas)

pagal galimybes sudaryti sąlygas tenkinti jo/s saviraiškos poreikius.

II. SUTARTIES ŠALIŲ ĮSIPAREIGOJIMAI

1. Švietimo teikėjas įsipareigoja:

1.1.

1.2. ir t.t.

Atskiruose punktuose išdėstomi mokyklos įsipareigojimai moksleivio atžvilgiu: pvz., užtikrinti tinkamas mokymosi sąlygas; saugumą ugdymo procese; kokybišką ugdymo programos vykdymą; ugdyti dorovės, pilietines, tautines bei patriotines nuostatas; objektyviai vertinti; teikti psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ar prireikus specialiąją, medicinos pagalbą; teikti Pareiškėjo tėvams informaciją apie jo ugdymosi sąlygas ir mokymosi pasiekimus ir pan.

Čia turėtų būti aptartos svarbiausios mokyklos vidaus tvarkos taisyklių nuostatos dėl moksleivio teisės nepamokiniu metu naudotis biblioteka, sporto sale, kompiuteriais ir pan.; kokias drausminimo priemones mokykla taikys moksleiviui pažeidus sutarties sąlygas, padarius žalą mokyklai (pagal Civilinio kodekso 6.275 straipsnį); kaip mokykla atsižvelgs į tėvų pageidavimus dėl ugdymo proceso organizavimo, vaiko kėlimo į aukštesnę klasę ar palikimo kursą kartoti, pašalinimo iš mokyklos; Pareiškėjui laiku išduoti reikalingus dokumentus nutraukus Sutartį ir t.t.

2. Mokinys įsipareigoja:

2.1. .

2. 2. ir t.t.

Šiuose punktuose turėtų būti reikalaujama įsipareigoti: punktuallai ir reguliariai lankyti mokyklą; pagal savo gebėjimus ir poreikius stropiai mokytis ir įgyti išsilavinimą; sąžiningai atlikti kontrolines užduotis, laikyti egzaminus; pasirinkti dorinio ugdymo dalyką (tikyba arba etika), profilį ir profilinius dalykus; pagarbiai elgtis su bendraamžiais, vyresniaisiais bei kitais mokyklos bendruomenės nariais; ginti savo teises įstatymų nustatyta tvarka; susirgus tą pačią dieną informuoti mokyklą; laiku pasitikrinti sveikatą ir pateikti mokyklai reikiamą informaciją; atlyginti mokyklai padarytą žalą (pagal Civilinio kodekso 6.275 p.); talkinti mokyklai tvarkant jos aplinką, organizuojant mokyklos, kaip vietos kultūros židinio, renginius; apsirūpinti individualiomis mokymosi priemonėmis (pratybų sąsiuviniais, rašymo priemonėmis, skaičiuotuvais ir kt.); laiku įmokėti mokyklos steigėjo nustatyto dydžio mokesčių už tėvų/globėjų pageidavimu teikiamas papildomas paslaugas (pailgintos dienos grupė, popamokinė vaiko priežiūra, studija, klubas, būrelis, stovykla, ekskursija ir kt.), kuriomis naudojasi; aktyviai dalyvauti mokyklos savivaldoje ir t.t.

III. SUTARTIES ĮSIGALIOJIMAS, GALIOJIMAS, KEITIMAS IR NUTRAUKIMAS

3. Sutartis sudaryta _____ metams, įsigalioja nuo jos pasirašymo dienos ir galioja iki Mokinys baigs _____ programą.

4. Sutartis gali būti pakoreguota arba nutraukta atskiru šalių susitarimu, kuris yra neatsiejama šios sutarties dalis.

5. Švietimo teikėjas turi teisę vienašališkai nutraukti sutartį tik dėl Švietimo įstatymo 29 straipsnio 10 dalyje nurodytų priežasčių.

IV. GINČŲ SPRENDIMAS

6. Ginčytini ugdymo proceso organizavimo, mokyklos veiklos, sutarties pažeidimo klausimai sprendžiami Mokyklos taryboje, atskirais atvejais – dalyvaujant apskrities viršininko administracijos valstybinės švietimo inspekcijos atstovui arba apskundžiami Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (Žin., 1999, Nr. 13-308) nustatyta tvarka.

Sutartis sudaryta dviem egzemplioriais, turinčiais vienodą juridinę galią (po vieną kiekvienai šaliai).

Sutarties šalių parašai:

Švietimo teikėjas

(vardas, pavardė) (parašas) (pareigos)

Mokinys _____

(vardas, pavardė) (parašas)

Pastaba. Pasirašydamas sutartį 14—16 metų asmuo pateikia tėvų (rūpintojų) sutikimą.

Priedas Nr. 3

Faktoriai nulemiantys nedrausmingą mokinių elgesį mokykloje (mokytojų nuomonė)

	Mokykla	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Neturiu nuomonės	Sutinku iš dalies	Sutinku
Psichologinės ypatybės	Jėzuitų g.	0	0	0	18/60,0%	12/40,0%
	Valdorfo m.	0	2/7,1%	0	12/42,9%	14/50,0%
	Licėjus	0	0	0	9/28,1%	23/71,9%
	Viršuliškių m.	0	1/2,3%	1/2,3%	12/27,9%	29/67,4%
	Žirmūnų g.	1/3,2%	1/3,2%	1/3,2%	9/29,0%	19/61,3%
Auklėjimas šeimoje	Jėzuitų g.	0	0	0	6/18,8%	26/81,3%
	Valdorfo m.	0	2/7,1%	0	6/21,4%	20/71,4%
	Licėjus	0	0	0	12/35,3%	22/64,7%
	Viršuliškių m.	0	0	0	2/4,5%	42/95,5%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	1/2,8%	3/8,3%	31/86,1%
Tėvų požiūris	Jėzuitų g.	0	0	0	5/16,7%	25/83,3%
	Valdorfo m.	0	27,1%	0	6/21,4%	20/71,4%
	Licėjus	0	0	0	11/35,5%	20/64,5%
	Viršuliškių m.	0	0	0	5/11,4%	39/88,6%
	Žirmūnų g.	0	1/2,9%	0	3/8,8%	30/88,2%
Draugų įtaka	Jėzuitų g.	0	1/3,3%	0	14/46,7%	15/50,0%
	Valdorfo m.	0	2/7,1%	0	14/50,0%	12/42,9%
	Licėjus	0	0	0	9/26,5%	25/73,5%
	Viršuliškių m.	0	0	1/2,3%	8/18,2%	35/79,5%
	Žirmūnų g.	0	0	2/5,6%	6/16,7%	28/77,8%
“Gatvės” įtaka	Jėzuitų g.	0	1/3,3%	3/10,0%	14/46,7%	12/40,0%
	Valdorfo m.	0	0	0	12/42,9%	16/57,1%
	Licėjus	0	0	1/2,9%	11/32,4%	22/64,7%
	Viršuliškių m.	0	0	0	7/16,7%	35/83,3%
	Žirmūnų g.	0	0	1/2,9%	10/28,6%	24/68,6%
Pagrindinių žmogiškųjų vertybių stoka	Jėzuitų g.	0	1/3,3%	0	9/30,0%	20/66,7%
	Valdorfo m.	0	0	0	2/7,1%	26/92,9%
	Licėjus	0	1/2,9%	0	1/2,9%	32/94,1%
	Viršuliškių m.	0	0	0	11/25,0%	33/75,0%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	0	5/13,9%	30/83,3%
Drausmės stoka mokykloje	Jėzuitų g.	0	8/26,7%	0	13/43,3%	9/30,0%
	Valdorfo m.	0	8/28,6%	0	12/42,9%	8/28,6%
	Licėjus	0	11/33,3%	0	12/36,4%	10/30,3%
	Viršuliškių m.	0	6/14,0%	0	25/58,1%	12/27,9%
	Žirmūnų g.	0	5/15,2%	0	18/54,5%	10/30,3%
Naujų technologijų įsigalėjimas	Jėzuitų g.	3/10,3%	12/41,4%	1/3,4%	7/24,1%	6/20,7%
	Valdorfo m.	0	14/50,0%	0	11/39,3%	3/10,7%
	Licėjus	2/6,1%	15/45,5%	0	11/33,3%	5/15,2%
	Viršuliškių m.	1/2,3%	4/9,1%	4/9,1%	18/40,9%	17/38,6%
	Žirmūnų g.	2/6,3%	5/15,6%	2/6,3%	14/43,8%	9/28,1%
Masinės informacijos priemonės	Jėzuitų g.	0	11/36,7%	1/3,3%	10/33,3%	8/26,7%
	Valdorfo m.	0	15/53,6%	0	13/46,4%	0
	Licėjus	1/3,0%	8/4,2%	1/3,0%	14/42,4%	9/27,3%
	Viršuliškių m.	1/2,3%	3/7,0%	4/9,3%	18/41,9%	17/39,5%
	Žirmūnų g.	1/2,9%	4/11,4%	2/5,7%	13/37,1%	15/42,9%
Ekonominės sąlygos	Jėzuitų g.	1/3,3%	13/43,3%	3/10,0%	10/33,3%	3/10,0%
	Valdorfo m.	0	23/82,1%	0	4/14,3%	1/3,6%
	Licėjus	1/2,9%	14/41,2%	0	11/2,4%	8/23,5%
	Viršuliškių m.	0	10/23,3%	2/4,7%	21/48,8%	10/23,3%
	Žirmūnų g.	2/5,7%	8/22,9%	1/2,9%	16/45,7%	8/22,9%
Politiniai įvykiai	Jėzuitų g.	1/3,3%	18/60,0%	2/6,7%	8/26,7%	1/3,3%

	Valdorfo m.	1/3,6%	27/96,4%	0	0	0
	Licējus	2/5,9%	17/50,0%	3/8,8%	10/29,4%	2/5,9%
	Viršulišķiņ m.	2/4,5%	10/22,7%	4/9,1%	19/43,2%	9/20,5%
	Žirmūņ g.	2/5,9%	12/35,3%	3/8,8%	11/32,4%	6/17,6%
Nusistovējusios kultūrinēs tradīcijas	Jēzuitu g.	0	1/3,6%	0	19/67,9%	8/28,6%
	Valdorfo m.	0	0	0	8/36,4%	14/63,6%
	Licējus	1/2,9%	13/38,2%	0	13/38,2%	7/20,6%
	Viršulišķiņ m.	1/2,7%	8/21,6%	1/2,7%	19/51,4%	8/21,6%
	Žirmūņ g.	3/9,4%	5/15,6%	4/12,5%	12/37,5%	8/25,0%

Priedas Nr. 4

Mokykloje pravartu skirti šias bausmes (mokytojų nuomonė)

	Mokykla	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Neturiu nuomonės	Sutinku iš dalies	Sutinku
Izoliacija	Jėzuitų g.	9/30,0%	15/50,5%	0	6/20,0%	0
	Valdorfo m.	4/14,3%	18/64,3%	0	6/21,4%	0
	Licėjus	10/29,4%	13/38,2%	1/2,9%	8/23,5%	2/5,9%
	Viršuliškių m.	7/18,4%	13/34,2%	7/18,4%	7/18,4%	4/10,5%
	Žirmūnų g.	7/21,9%	13/40,8%	5/15,6%	5/15,6%	2/6,3%
Teisių apribojimas	Jėzuitų g.	1/3,3%	8/26,7%	0	16/53,3%	5/16,7%
	Valdorfo m.	4/14,3%	12/42,9%	1/3,6%	11/39,3%	0
	Licėjus	1/2,9%	9/26,5%	2/5,9%	14/41,2%	8/23,5%
	Viršuliškių m.	1/2,9%	4/9,1%	2/4,5%	24/54,5%	13/29,5%
	Žirmūnų g.	8/4,7%	6/17,1%	1/2,9%	13/37,1%	14/40,0%
Abejingumas asmenybei	Jėzuitų g.	2/40,0%	13/43,3%	2/6,7%	3/10,0%	0
	Valdorfo m.	7/25,0%	19/67,9%	0	2/7,1%	0
	Licėjus	5/14,7%	23/67,6%	0	5/14,7%	1/2,9%
	Viršuliškių m.	7/16,7%	15/35,7%	5/11,9%	15/35,7%	0
	Žirmūnų g.	8/22,2%	16/44,4%	5/13,9%	5/13,9%	2/5,6%
Nepasitikėjimas	Jėzuitų g.	9/30,0%	10/33,3%	2/6,7%	8/26,7%	1/3,3%
	Valdorfo m.	7/25,0%	11/39,3%	0	10/35,7%	0
	Licėjus	5/14,7%	10/29,4%	4/11,8%	15/44,1%	0
	Viršuliškių m.	4/9,8%	16/39,0%	3/7,3%	17/41,5%	1/2,4%
	Žirmūnų g.	5/14,3%	16/45,7%	3/8,6%	9/25,7%	2/5,7%
Pokalbis (pamokantis, išpėjamais)	Jėzuitų g.	0	0	0	5/16,7%	25/83,3%
	Valdorfo m.	0	2/7,1%	0	7/25,0%	19/67,9%
	Licėjus	0	0	0	3/8,8%	31/91,2%
	Viršuliškių m.	0	1/2,3%	0	16/36,4%	27/61,4%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	0	8/22,2%	27/75,0%
Viešas svarstymas	Jėzuitų g.	0	18/60,0%	1/3,3%	11/36,7%	0
	Valdorfo m.	2/7,1%	19/67,9%	0	7/25,0%	0
	Licėjus	2/5,9%	7/20,6%	0	13/38,2%	12/35,3%
	Viršuliškių m.	2/4,8%	0	0	17/40,5%	23/54,8%
	Žirmūnų g.	1/2,8%	8/22,2%	0	7/19,4%	20/55,6%
Grasinimas	Jėzuitų g.	11/36,7%	19/63,3%	0	0	0
	Valdorfo m.	21/75,0%	7/25,0%	0	0	0
	Licėjus	14/41,2%	16/47,1%	2/5,9%	2/5,9%	0
	Viršuliškių m.	9/20,9%	23/53,5%	4/9,3%	6/14,0%	1/2,3%
	Žirmūnų g.	12/33,3%	14/38,9%	5/13,9%	4/11,1%	1/2,8%
Fizinė bausmė	Jėzuitų g.	12/40,0%	17/56,7%	1/3,3%	0	0
	Valdorfo m.	24/85,7%	4/14,3%	0	0	0
	Licėjus	22/64,7%	12/35,3%	0	0	0
	Viršuliškių m.	23/53,5%	18/41,9%	1/2,3%	1/2,3%	0
	Žirmūnų g.	17/47,2%	17/47,2%	2/5,6%	0	0
Vertinimas žemesniu pažymiu	Jėzuitų g.	8/26,7%	15/50,0%	0	7/23,3%	0
	Valdorfo m.	25/89,3%	3/10,7%	0	0	0
	Licėjus	16/48,5%	9/27,3%	1/3,0%	4/12,1%	3/9,1%
	Viršuliškių m.	11/25,0%	19/43,2%	1/2,3%	12/27,3%	1/2,3%
	Žirmūnų g.	9/25,7%	16/45,7%	0	6/17,1%	4/11,4%
“Pamokslas” apie gerą elgesį	Jėzuitų g.	1/3,3%	6/20,0%	1/3,3%	16/53,3%	6/20,0%
	Valdorfo m.	3/11,1%	1/3,7%	2/7,4%	13/48,1%	8/29,6%
	Licėjus	4/11,8%	8/23,5%	1/2,9%	17/50,0%	4/11,8%
	Viršuliškių m.	5/11,6%	16/37,2%	0	15/34,9%	7/16,3%
	Žirmūnų g.	5/14,3%	12/34,3%	1/2,9%	9/25,7%	8/22,9%
Pokalbis su tėvais,	Jėzuitų g.	0	0	1/3,3%	12/40,0%	17/56,7%

globējais	Valdorfo m.	0	3/10,7%	0	20/71,4%	5/17,9%
	Licėjus	0	0	0	5/15,6%	27/84,4%
	Viršulišķiņi m.	0	0	0	6/14,0%	37/86,0%
	Žirmuņu g.	0	0	0	7/20,6%	27/79,4%
Nepřitarimas, nesutikimas	Jēzuitu g.	1/3,3%	1/3,3%	1/3,3%	23/76,7%	4/13,3%
	Valdorfo m.	4/14,3%	4/14,3%	0	18/64,3%	2/7,1%
	Licėjus	0	5/15,6%	7/21,9%	7/21,9%	13/40,6%
	Viršulišķiņi m.	1/2,3%	7/16,3%	6/14,0%	13/30,2%	16/37,2%
Ironija	Žirmuņu g.	0	2/6,3%	3/9,4%	14/43,8%	13/40,6%
	Jēzuitu g.	2/6,7%	16/53,3%	4/13,3%	7/23,3%	1/3,3%
	Valdorfo m.	21/75,0%	7/25,0%	0	0	0
	Licėjus	3/8,8%	19/55,9%	1/9%	8/3,5%	3/8,8%
Nuolatinē kontrolē	Viršulišķiņi m.	8/18,6%	16/37,2%	6/14,0%	11/25,6%	2/4,7%
	Žirmuņu g.	7/20,0%	16/45,7%	2/5,7%	7/20,0%	3/8,6%
	Jēzuitu g.	2/6,7%	8/26,7%	1/3,3%	9/30,0%	10/33,3%
	Valdorfo m.	11/39,3%	12/42,9%	0	5/17,9%	0
Išpējimas	Licėjus	0	3/8,8%	1/2,9%	19/55,9%	11/32,4%
	Viršulišķiņi m.	1/2,3%	1/2,3%	1/2,3%	17/39,5%	23/53,5%
	Žirmuņu g.	0	2/5,7%	1/2,9%	19/54,3%	13/37,1%
	Jēzuitu g.	0	0	0	19/67,9%	9/32,1%
Išpējimas	Valdorfo m.	0	0	0	21/77,8%	6/22,2%
	Licėjus	0	0	0	4/12,5%	28/87,5%
	Viršulišķiņi m.	0	0	0	16/39,0%	25/61,0%
	Žirmuņu g.	0	1/3,0%	0	9/27,3%	23/69,7%

Mokykloje mokiniams skiriamos baismės

	Mokykla	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
Izoliacija	Jēzuitu g.	17/53,1%	14/43,8%	1/3,1%		0
	Valdorfo m.	12/42,9%	16/57,1%	0		0
	Licėjus	32/94,1%	2/5,9%	0		0
	Viršulišķiņi m.	26/66,7%	11/28,2%	2/5,1%		0
	Žirmuņu g.	28/77,8%	6/16,7%	2/5,6%		0
Teisių apribojimas	Jēzuitu g.	13/40,6%	13/40,6%	4/12,5%	2/6,3%	0
	Valdorfo m.	11/39,3%	15/53,6%	2/7,1%	0	0
	Licėjus	18/52,9%	11/32,4%	4/11,8%	1/2,9%	0
	Viršulišķiņi m.	11/26,8%	20/48,8%	6/4,6%	4/9,8%	0
	Žirmuņu g.	15/41,7%	9/25,0%	8/22,2%	3/8,3%	1/2,8%
Abejngumas asmenybei	Jēzuitu g.	19/63,3%	11/36,7%	0	0	0
	Valdorfo m.	23/82,1%	5/17,9%	0	0	0
	Licėjus	27/79,4%	1/2,9%	5/14,7%	0	1/2,9%
	Viršulišķiņi m.	24/58,5%	8/19,5%	7/17,1%	2/4,9%	0
	Žirmuņu g.	15/41,7%	13/36,1%	7/19,4%	1/2,8%	0
Nepasitiekėjimas	Jēzuitu g.	14/43,8%	12/37,5%	4/12,5%	2/6,3%	0
	Valdorfo m.	12/42,9%	14/0,0%	2/7,1%	0	0
	Licėjus	17/50,0%	6/17,6%	10/29,4%	1/2,9%	0
	Viršulišķiņi m.	13/33,3%	11/28,2%	10/25,6%	4/10,3%	1/2,6%
	Žirmuņu g.	9/28,1%	10/31,3%	6/18,8%	6/18,8%	1/3,1%
Pokalbis (pamokantis, išpējamas)	Jēzuitu g.	14/43,8%	12/37,5%	4/12,5%	2/6,3%	0
	Valdorfo m.	12/42,9%	14/50,0%	2/7,1%	0	0
	Licėjus	17/50,0%	6/17,6%	10/29,4%	1/2,9%	0
	Viršulišķiņi m.	13/33,3%	11/28,2%	10/25,6%	4/10,3%	1/2,6%
	Žirmuņu g.	9/28,1%	10/31,3%	6/18,8%	6/18,8%	1/3,1%
Viešas svarstymas	Jēzuitu g.	12/37,5%	10/31,3%	7/21,9%	3/9,4%	0
	Valdorfo m.	19/67,9%	9/32,1%	0	0	0
	Licėjus	20/58,8%	7/20,6%	3/8,8%	4/11,8%	0
	Viršulišķiņi m.	11/26,2%	9/21,4%	17/40,5%	4/9,5%	1/2,4%

	Žirmūnų g.	16/45,7%	4/11,4%	10/28,6%	4/11,4%	1/2,9%
Grasinimas	Jėzuitų g.	2165,6%	928,1%	26,3%	0	0
	Valdorfo m.	26/92,9%	2/7,1%	0	0	0
	Licėjus	32/94,1%	2/5,9%	0	0	0
	Viršuliškių m.	31/72,1%	8/18,6%	3/7,0%	1/2,3%	0
	Žirmūnų g.	28/80,0%	6/17,1%	1/2,9%	0	0
Fizinė bausmė	Jėzuitų g.	25/78,1%	7/21,9%	0	0	0
	Valdorfo m.	27/96,4%	1/3,6%	0	0	0
	Licėjus	34/100,0%	0	0	0	0
	Viršuliškių m.	41/95,3%	2/4,7%	0	0	0
	Žirmūnų g.	35/97,2%	1/2,8%	0	0	0
Vertinimas žemesniu pažymiu	Jėzuitų g.	16/50,0%	6/18,8%	6/18,8%	4/12,5%	0
	Valdorfo m.	27/96,4%	1/3,6%	0	0	0
	Licėjus	31/91,2%	0	2/5,9%	1/2,9%	0
	Viršuliškių m.	25/61,0%	9/22,0%	6/14,6%	1/2,4%	0
	Žirmūnų g.	18/50,0%	7/19,4%	8/22,2%	2/5,6%	1/2,8%
“Pamokslas” apie gerą elgesį”	Jėzuitų g.	4/12,5%	8/25,0%	7/21,9%	4/12,5%	9/28,1%
	Valdorfo m.	5/17,9%	4/14,3%	0	4/14,3%	15/53,6%
	Licėjus	1/2,9%	10/29,4%	20/58,8%	3/8,8%	0
	Viršuliškių m.	6/14,0%	13/30,2%	11/25,6%	10/23,3%	3/7,0%
	Žirmūnų g.	5/14,3%	10/28,6%	9/25,7%	3/8,6%	8/22,9%
Pokalbis su tėvais, globėjais	Jėzuitų g.	3/9,4%	5/15,6%	5/15,6%	13/40,6%	6/18,8%
	Valdorfo m.	2/7,1%	3/10,7%	5/17,9%	16/57,1%	2/7,1%
	Licėjus	0	4/11,8%	12/35,3%	14/41,2%	4/11,8%
	Viršuliškių m.	1/2,3%	6/14,0%	5/11,6%	16/37,2%	15/34,9%
	Žirmūnų g.	0	5/13,9%	14/38,9%	7/19,4%	10/27,8%
Nepritarimas, nesutikimas	Jėzuitų g.	2/6,5%	2/6,5%	7/22,6%	11/35,5%	9/29,0%
	Valdorfo m.	4/14,3%	3/10,7%	5/17,9%	16/57,1%	0
	Licėjus	5/14,7%	3/8,8%	12/35,3%	8/23,5%	6/17,6%
	Viršuliškių m.	8/19,0%	11/26,2%	10/23,8%	8/19,0%	5/11,9%
	Žirmūnų g.	1/8%	3/8,3%	14/38,9%	12/33,3%	6/16,7%
Ironija	Jėzuitų g.	6/18,8%	16/50,0%	7/21,9%	2/6,3%	1/3,1%
	Valdorfo m.	25/89,3%	3/10,7%	0	0	0
	Licėjus	12/35,3%	7/20,6%	9/26,5%	5/14,7%	1/2,9%
	Viršuliškių m.	17/41,5%	14/34,1%	6/14,6%	4/9,8%	0
	Žirmūnų g.	14/38,9%	10/27,8%	7/19,4%	4/11,1%	1/2,8%
Nuolatinė kontrolė	Jėzuitų g.	3/9,4%	7/21,9%	12/37,5%	9/28,1%	1/3,1%
	Valdorfo m.	20/71,4%	6/21,4%	2/7,1%	0	0
	Licėjus	2/6,3%	5/15,6%	8/25,0%	11/34,4%	6/18,8%
	Viršuliškių m.	3/7,1%	7/16,7%	11/26,2%	13/31,0%	8/19,0%
	Žirmūnų g.	2/5,7%	5/14,3%	9/25,7%	15/42,9%	4/11,4%
Įspėjimas	Jėzuitų g.	0	3/9,4%	9/8,1%	14/43,8%	6/18,8%
	Valdorfo m.	0	5/17,9%	6/21,4%	12/42,9%	5/17,9%
	Licėjus	0	3/8,8%	19/55,9%	8/23,5%	4/11,8%
	Viršuliškių m.	2/5,1%	4/10,3%	15/38,5%	12/30,8%	6/15,4%
	Žirmūnų g.	0	5/14,3%	9/25,7%	8/22,9%	13/37,1%

Priedas Nr. 5

Efektiviausieji kontrolės mechanizmai mokykloje (mokytojų nuomone)

	Mokykla	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Neturiu nuomonės	Sutinku iš dalies	Sutinku
Griežtų vidaus taisyklių sukūrimas	Jėzuitų g.	0	11/34,4%	0	12/37,5%	9/28,1%
	Valdorfo m.	6/21,4%	12/42,9%	0	6/21,4%	4/14,3%
	Licėjus	1/2,9%	2/9,9%	0	11/32,4%	20/58,8%
	Viršuliškių m.	0	2/4,5%	1/2,3%	13/29,5%	28/63,6%
	Žirmūnų g.	0	3/8,3%	1/2,8%	10/27,8%	22/61,1%
Vertinimas pažymiu	Jėzuitų g.	4/12,5%	11/34,4%	0	15/46,9%	2/6,3%
	Valdorfo m.	15/53,6%	13/46,4%	0	0	0
	Licėjus	1/2,9%	9/26,5%	0	3/8,8%	21/61,8%
	Viršuliškių m.	2/4,5%	3/6,8%	4/9,1%	16/6,4%	19/43,2%
	Žirmūnų g.	3/8,3%	11/30,6%	1/2,8%	12/33,3%	9/25,0%
Kontrolinių darbų skyrimas	Jėzuitų g.	6/18,8%	12/37,5%	4/12,5%	9/28,1%	1/3,1%
	Valdorfo m.	11/39,3%	15/53,6%	0	2/7,1%	0
	Licėjus	2/5,9%	10/29,4%	2/5,9%	3/8,8%	17/50,0%
	Viršuliškių m.	3/7,0%	13/30,2%	3/7,0%	12/27,9%	12/27,9%
	Žirmūnų g.	4/12,1%	10/30,3%	3/9,1%	10/30,3%	6/18,2%
Egzaminavimas	Jėzuitų g.	6/18,8%	12/37,5%	4/12,5%	8/25,0%	2/6,3%
	Valdorfo m.	13/46,4%	15/53,6%	0	0	0
	Licėjus	1/2,9%	11/32,4%	2/5,9%	7/20,6%	13/38,2%
	Viršuliškių m.	3/7,0%	11/25,6%	3/7,0%	14/32,6%	12/27,9%
	Žirmūnų g.	2/5,9%	12/35,3%	3/8,8%	13/38,2%	4/11,8%
Individualus pokalbis	Jėzuitų g.	0	0	0	2/6,3%	30/93,8%
	Valdorfo m.	1/3,6%	6/21,4%	0	5/17,9%	16/57,1%
	Licėjus	0	0	0	5/15,6%	27/84,4%
	Viršuliškių m.	0	0	0	8/19,0%	34/81,0%
	Žirmūnų g.	0	0	1/2,8%	5/3,9%	30/83,3%
Susitikimai su autoritetingais žmonėmis	Jėzuitų g.	0	2/6,3%	0	15/46,9%	15/46,9%
	Valdorfo m.	1/3,6%	4/14,3%	2/7,1%	12/42,9%	9/32,1%
	Licėjus	0	0	0	13/38,2%	21/61,8%
	Viršuliškių m.	0	1/2,4%	0	15/35,7%	26/61,9%
	Žirmūnų g.	0	0	4/11,4%	12/34,3%	19/54,3%
Semestro rezultatų detalus aptarimas	Jėzuitų g.	2/6,3%	4/12,5%	0	14/43,8%	12/37,5%
	Valdorfo m.	11/39,3%	15/53,6%	0	0	2/7,1%
	Licėjus	0	2/5,9%	6/17,6%	14/41,2%	12/35,3%
	Viršuliškių m.	0	2/4,5%	1/2,3%	17/38,6%	24/54,5%
	Žirmūnų g.	0	4/11,4%	2/5,7%	14/40,0%	15/42,9%
Klasės valandėlės	Jėzuitų g.	0	3/9,4%	1/3,1%	19/59,4%	9/28,1%
	Valdorfo m.	8/28,6%	15/53,6%	0	1/3,6%	4/14,3%
	Licėjus	0	5/16,1%	0	10/32,3%	16/51,6%
	Viršuliškių m.	0	0	0	16/37,2%	27/62,8%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	3/8,3%	15/41,7%	17/47,2%
Tėvų susirinkimai	Jėzuitų g.	0	1/3,6%	1/3,6%	18/64,3%	8/28,6%
	Valdorfo m.	3/10,7%	10/35,7%	0	9/32,1%	6/21,4%
	Licėjus	1/3,0%	1/0%	0	11/33,3%	20/60,6%
	Viršuliškių m.	0	0	0	13/30,2%	30/69,8%
	Žirmūnų g.	0	0	2/5,7%	15/42,9%	18/51,4%

Mokytojų naudojami kontrolės mechanizmai

	Mokykla	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
Vidaus taisyklių kūrimas	Jėzuitų g.	0	0	3/9,4%	12/37,5%	17/53,1%
	Valdorfo m.	0	0	0	6/21,4%	22/78,6%
	Licėjus	0	1/2,9%	8/23,5%	18/52,9%	7/20,6%
	Viršuliškių m.	0	1/2,4%	4/9,8%	21/51,2%	15/36,6%
	Žirmūnų g.	0	2/5,7%	4/11,4%	19/54,3%	10/28,6%
Vertinimas pažymiu	Jėzuitų g.	2/6,3%	7/21,9%	7/21,9%	8/25,0%	8/25,0%
	Valdorfo m.	2/7,1%	0	2/7,1%	17/60,7%	7/25,0%
	Licėjus	1/1,8% ⁴	12/35,3%	6/17,6%	5/14,7%	7/20,6%
	Viršuliškių m.	4/9,5%	4/9,5%	10/23,8%	18/42,9%	6/14,3%
	Žirmūnų g.	3/8,6%	11/31,4%	8/22,9%	8/22,9%	5/14,3%
Kontrolinių darbų skyrimas	Jėzuitų g.	4/12,5%	6/18,8%	4/12,5%	15/46,9%	3/9,4%
	Valdorfo m.	0	0	6/21,4%	18/64,3%	4/14,3%
	Licėjus	6/18,2%	1/3,0%	16/48,5%	9/27,3%	1/3,0%
	Viršuliškių m.	1/2,4%	8/19,5%	15/36,6%	10/24,4%	7/17,1%
	Žirmūnų g.	1/3,0%	14/42,4%	9/27,3%	4/12,1%	5/15,2%
Neplanuotas egzaminavimas	Jėzuitų g.	0	2/6,3%	3/9,4%	12/37,5%	15/46,9%
	Valdorfo m.	0	0	0	12/42,9%	16/57,1%
	Licėjus	0	0	4/11,8%	20/58,8%	10/29,4%
	Viršuliškių m.	0	0	7/16,7%	17/40,5%	18/42,9%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	1/2,8%	17/47,2%	17/47,2%
Individualus pokalbis	Jėzuitų g.	0	2/6,3%	2/6,3%	8/25,0%	20/62,5%
	Valdorfo m.	0	0	0	15/53,6%	13/46,4%
	Licėjus	0	0	0	8/23,5%	26/76,5%
	Viršuliškių m.	0	0	4/9,5%	8/19,0%	30/71,4%
	Žirmūnų g.	0	0	1/2,8%	15/41,7%	20/55,6%
Susitikimai su autoritetingais žmonėmis	Jėzuitų g.	2/6,3%	0	0	9/28,1%	21/65,6%
	Valdorfo m.	0	0	0	3/10,7%	25/89,3%
	Licėjus	0	0	3/8,8%	19/55,9%	12/35,3%
	Viršuliškių m.	0	0	8/19,5%	12/29,3%	21/51,2%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	6/16,7%	13/36,1%	16/44,4%
Semestro rezultatų detalus aptarimas	Jėzuitų g.	0	3/9,4%	4/12,5%	24/75,0%	1/3,1%
	Valdorfo m.	0	0	6/21,4%	20/71,4%	2/7,1%
	Licėjus	0	0	6/17,6%	17/50,0%	11/32,4%
	Viršuliškių m.	0	0	8/18,6%	22/51,2%	13/30,2%
	Žirmūnų g.	0	0	8/22,2%	18/50,0%	10/27,8%
Klasės valandėlės	Jėzuitų g.	0	2/6,3%	7/21,9%	19/59,4%	4/12,5%
	Valdorfo m.	0	0	2/7,1%	21/75,0%	5/17,9%
	Licėjus	0	2/6,3%	1/3,1%	10/31,3%	19/59,4%
	Viršuliškių m.	0	0	4/9,3%	21/48,8%	18/41,9%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	2/5,6%	16/44,4%	17/47,2%
Tėvų susirinkimai	Jėzuitų g.	0	0	4/12,5%	14/43,8%	14/43,8%
	Valdorfo m.	0	0	0	6/21,4%	22/78,6%
	Licėjus	0	1/3,3%	1/3,3%	20/66,7%	8/26,7%
	Viršuliškių m.	0	0	3/7,1%	17/40,5%	22/52,4%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	4/11,1%	12/33,3%	19/52,8%

Priedas Nr. 6

Veiksmingiausios prevencinės priemonės (mokytojų nuomonė)

	Mokykla	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Neturiu nuomonės	Sutinku iš dalies	Sutinku
Demokratiškosios klasės taisyklių kūrimas	Jėzuitų g.	0	4/12,5%	1/3,1%	10/31,3%	17/53,1%
	Valdorfo m.	0	4/14,3%	0	20/71,4%	4/14,3%
	Licėjus	0	0	25,9%	8/23,5%	24/70,6%
	Viršuliškių m.	0	1/2,3%	1/2,3%	12/27,3%	30/68,2%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	2/5,6%	13/36,1%	20/55,6%
Pageidaujamo mokinių elgesio atpažinimas ir skatinimas	Jėzuitų g.	0	4/12,5%	0	10/31,3%	18/56,3%
	Valdorfo m.	0	0	0	14/50,0%	14/50,0%
	Licėjus	0	0	4/11,8%	38,8%	27/79,4%
	Viršuliškių m.	0	1/2,3%	1/2,3%	15/34,9%	26/60,5%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	1/2,8%	15/41,7%	19/52,8%
Bendravimo tarp mokinių skatinimas	Jėzuitų g.	0	4/12,5%	1/3,1%	8/25,0%	19/59,4%
	Valdorfo m.	0	0	0	11/39,3%	17/60,7%
	Licėjus	0	0	0	6/17,6%	28/82,4%
	Viršuliškių m.	0	0	0	13/30,2%	30/69,8%
	Žirmūnų g.	0	0	2/5,6%	10/27,8%	24/66,7%
Gero elgesio pavyzdžiai	Jėzuitų g.	0	0	3/9,4%	3/9,4%	26/81,3%
	Valdorfo m.	0	0	0	4/14,3%	24/85,7%
	Licėjus	0	0	0	6/17,6%	28/82,4%
	Viršuliškių m.	0	0	0	8/19,0%	34/81,0%
	Žirmūnų g.	0	0	0	11/30,6%	25/69,4%
Mokinių įtraukimas į projektinę veiklą	Jėzuitų g.	0	4/12,5%	3/9,4%	8/25,0%	17/53,1%
	Valdorfo m.	0	0	0	17/60,7%	11/39,3%
	Licėjus	0	2/5,9%	0	12/35,3%	20/58,8%
	Viršuliškių m.	0	0	0	11/25,0%	33/75,0%
	Žirmūnų g.	0	1/2,9%	1/2,9%	13/37,1%	20/57,1%
Bendruomeniniai renginiai	Jėzuitų g.	0	1/3,1%	1/3,1%	14/43,8%	16/50,0%
	Valdorfo m.	0	0	0	16/57,1%	12/42,9%
	Licėjus	0	0	1/2,9%	8/23,5%	25/73,5%
	Viršuliškių m.	0	0	1/2,3%	17/39,5%	25/58,1%
	Žirmūnų g.	0	2/5,6%	1/2,8%	9/25,0%	24/66,7%
Išvykos, festivaliai	Jėzuitų g.	0	4/12,5%	0	14/43,8%	14/43,8%
	Valdorfo m.	0	0	0	17/60,7%	11/39,3%
	Licėjus	0	1/2,9%	1/2,9%	10/29,4%	22/64,7%
	Viršuliškių m.	0	0	0	14/32,6%	29/67,4%
	Žirmūnų g.	0	3/8,3%	2/5,6%	12/33,3%	19/52,8%
Lenktyniavimas	Jėzuitų g.	2/6,3%	10/31,3%	0	19/59,4%	1/3,1%
	Valdorfo m.	0	1/3,6%	0	18/64,3%	9/32,1%
	Licėjus	0	13/43,3%	0	11/36,7%	6/20,0%
	Viršuliškių m.	0	5/12,2%	2/4,9%	20/48,8%	14/34,1%
	Žirmūnų g.	0	6/17,1%	4/11,4%	15/42,9%	10/28,6%

Mokytojų naudojami prevenciniai metodai

	Mokykla	Niekada	Retai	Kartais	Dažnai	Visada
Įkvėpimas, suteikiant teigiamas emocijas	Jėzuitų g.	0	0	3/9,4%	12/37,5%	17/53,1%
	Valdorfo m.	0	0	0	6/21,4%	22/78,6%
	Licėjus	0	1/2,9%	8/23,5%	18/52,9%	7/20,6%
	Viršuliškių m.	0	1/2,4%	4/9,8%	21/51,2%	15/36,6%
	Žirmūnų g.	0	2/5,7%	4/11,4%	19/54,3%	10/28,6%
Pažadas atlyginti už gerą elgesį, darbą	Jėzuitų g.	2/6,3%	7/21,9%	7/21,9%	8/25,0%	8/25,0%
	Valdorfo m.	2/7,1%	0	2/7,1%	17/60,7%	7/25,0%
	Licėjus	4/11,8%	12/35,3%	6/17,6%	5/14,7%	7/20,6%
	Viršuliškių m.	4/9,5%	4/9,5%	10/23,8%	18/42,9%	6/14,3%
	Žirmūnų g.	3/8,6%	11/31,4%	8/22,9%	8/22,9%	5/14,3%
Siekis įvykdyti mokinio norus	Jėzuitų g.	4/12,5%	6/18,8%	4/12,5%	15/46,9%	3/9,4%
	Valdorfo m.	0	0	6/21,4%	18/64,3%	4/14,3%
	Licėjus	6/18,2%	1/3,0%	16/48,5%	9/27,3%	1/3,0%
	Viršuliškių m.	12,4%	8/19,5%	15/36,6%	10/24,4%	7/17,1%
	Žirmūnų g.	1/3,0%	14/42,4%	9/27,3%	4/12,1%	5/15,2%
Pasitikėjimo rodymas	Jėzuitų g.	0	2/6,3%	3/9,4%	12/37,5%	15/46,9%
	Valdorfo m.	0	0	0	12/42,9%	16/57,1%
	Licėjus	0	0	4/11,8%	20/58,8%	10/29,4%
	Viršuliškių m.	0	0	7/16,7%	17/40,5%	18/42,9%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	1/2,8%	17/47,2%	17/47,2%
Pritarimas tam, ką gerai padarė	Jėzuitų g.	0	2/6,3%	2/6,3%	8/25,0%	20/62,5%
	Valdorfo m.	0	0	0	15/53,6%	13/46,4%
	Licėjus	0	0	0	8/23,5%	26/76,5%
	Viršuliškių m.	0	0	4/9,5%	8/19,0%	30/71,4%
	Žirmūnų g.	0	0	1/2,8%	15/41,7%	20/55,6%
Sėkmingos perspektyvos vizija	Jėzuitų g.	2/6,3%	0	0	9/28,1%	21/65,6%
	Valdorfo m.	0	0	0	3/10,7%	25/89,3%
	Licėjus	0	0	3/8,8%	19/55,9%	12/35,3%
	Viršuliškių m.	0	0	8/19,5%	12/29,3%	21/51,2%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	6/16,7%	13/36,1%	16/44,4%
Itraukimas į įdomią veiklą	Jėzuitų g.	0	3/9,4%	4/12,5%	24/75,0%	1/3,1%
	Valdorfo m.	0	0	6/21,4%	20/71,4%	2/7,1%
	Licėjus	0	0	6/17,6%	17/50,0%	11/32,4%
	Viršuliškių m.	0	0	8/18,6%	22/51,2%	13/30,2%
	Žirmūnų g.	0	0	8/22,2%	18/50,0%	10/27,8%
Pritarimas įvykdytai veiklai	Jėzuitų g.	0	2/6,3%	7/21,9%	19/59,4%	4/12,5%
	Valdorfo m.	0	0	2/7,1%	21/75,0%	5/17,9%
	Licėjus	0	2/6,3%	1/3,1%	10/31,3%	19/59,4%
	Viršuliškių m.	0	0	4/9,3%	21/48,8%	18/41,9%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	2/5,6%	16/44,4%	17/47,2%
Pozityvus pavidys	Jėzuitų g.	0	0	4/12,5%	14/43,8%	14/43,8%
	Valdorfo m.	0	0	0	6/21,4%	22/78,6%
	Licėjus	0	1/3,3%	1/3,3%	20/66,7%	8/26,7%
	Viršuliškių m.	0	0	3/7,1%	17/40,5%	22/52,4%
	Žirmūnų g.	0	1/2,8%	4/11,1%	12/33,3%	19/52,8%
Apdovanojimas už gerą elgesį	Jėzuitų g.	5/15,6%	3/9,4%	11/34,4%	9/28,1%	4/12,5%
	Valdorfo m.	2/7,1%	0	8/8,6%	14/50,0%	4/14,3%
	Licėjus	4/13,3%	2/6,7%	14/46,7%	4/13,3%	6/20,0%
	Viršuliškių m.	0	2/4,8%	16/38,1%	19/45,2%	5/11,9%
	Žirmūnų g.	4/11,4%	10/28,6%	11/31,4%	6/17,1%	4/11,4%